1

Mai întîi trebuie stabilit ce este un nume şi ce este un verb, 16 a
apoi ce sînt o negaţie, o afirmaţie, o enunţare şi o rostire.
Ceea ce apare în glas este un semn al celor ce sînt în cuget şi ceea ce este în scris, al celor din glas. Iar după |cum nici cele scrise nu sînt aceleaşi pentru toţi, la fel nici cele glăsuite nu sînt aceleaşi; în schimb cele pentru care toate acestea sînt dintru început semne reprezintă stări de cuget, aceleaşi pentru toţi, iar lucrurile pentru care cele din urmă sînt similitudini, dintru început sînt aceleaşi. Dar despre acestea s-a vorbit în scrierea *Despre suflet*; căci ele ţin de altă lucrare. După cum în cuget gîndul este lipsit uneori de adeverire sau falsitate, alteori însă trebuie dintru început să-i revină una din acestea, la fel este şi în glăsuire; ce e fals şi ce e adevărat poartă asupra îmbinării şi diviziunii. Aşa fiind numele înseşi şi verbele se aseamănă cu gîndul fără îmbinare şi diviziune, ca de pildă cel de „om" sau cel de „alb", cînd nu li se adaugă ceva; căci ele nu sînt încă nici ceva fals, nici ceva adevărat. Iar ca dovadă a acestui lucru: chiar şi „capra-cerb" înseamnă ceva, însă nu e nici adevărată nici falsă, dacă nu i se adaugă faptul de a fi sau a nu fi, în chip simplu sau după timp.

2

Numele este o glăsuire semnificativă pe bază de con- 9
venţie, fără indicaţie de timp, în care nici o parte izolată nu

este semnificativă; căci, în cuvîntul „Kallipos", „(h)ippos"nu semnifică nimic prin el însuşi, ca în expresia de „kalos (h)ippos" [cal frumos][1]. Într-adevăr, nu aidoma ca la numele simple se petrec lucrurile la cele compuse; căci în acelea, partea nu e nicidecum semnificativă, în acestea din urmă însă tinde să fie, dar nu desprinsă din ceva, aşa cum, în „epaktrokeles" [vas de pirat], „keles" nu semnifică prin el însuşi ceva. Pe de altă parte numele este prin convenţie, căci nici unul dintre cuvinte nu există prin natură, ci doar ca semn, sunetele sălbatice, ca ale fiarelor, indicînd şi ele ceva, dar nici unul dintre ele nefiind nume.

„Non-om" nu este un nume. Într-adevăr nu există (nici n-ar putea exista) nume în legătură cu ceea ce trebuie să denumească el; căci nu e vorba nici de o rostire, nici de o negaţie. Fie el aşadar nume nedeterminat, deoarece revine deopotrivă oricărui lucru, existent ori inexistent. Cît despre „al lui Filon"
16 b sau „lui Filon" şi cele asemenea lor, ele nu sînt nume, ci cazuri [oblice] ale numelui. Rostul acestor formulări este, în alte privinţe, legat de nume; numai că, împreună cu „este", „era" sau „va fi", ele nu exprimă adevărul ori falsul, pe cînd numele o face statornic. De pildă, „al lui Filon este" sau „nu este" nu exprimă nici adevărul nici falsitatea.

3

Verb este cuvîntul care, semnificînd în plus timpul şi neavînd nici o parte desprinsă semnificativă, este statornic semn al celor spuse despre altceva. Afirm că semnifică în plus timpul, „sănătatea" fiind nume iar „însănătoşeşte"[2] verb căci semnifică în plus faptul de a se petrece acum. Şi el este statornic semn al celor spuse despre altceva, respectiv al celor spuse despre un subiect sau ca fiind într-un subiect.

[În schimb], pe „nu însănătoşeşte" şi „nu îmbolnăveşte" nu le numesc verbe; ele semnifică în plus timpul, e drept, ş

[1] Parantezele pătrate sînt ale traducătorului.

[2] Traducerea schimbă întrucîtva înţelesul verbului grec, pentru a păstr
10 sugestia gramaticală a lui Aristotel.

statornic sînt spuse cu privire la ceva, însă pentru diferența aceasta nu e instituit un nume. Să le numim „verbe nedeterminate", fiindcă sînt spuse în chip indiferent, atît pentru ce este cît și pentru ce nu este. Deopotrivă însă „a însănătoșit" sau „va însănătoși" nu sînt verbe, ci o derivare a verbului; iar ele se deosebesc de verb, în măsura în care acesta semnifică în plus timpul prezent, pe cînd celelalte pe cel înconjurător.

Verbele enunțate, luate ca atare, sînt nume și semnifică ceva (căci cel care vorbește își fixează gîndirea prin ele, iar cel care ascultă e reținut de sensul lor), dar ele nu semnifică încă dacă lucrul este ori nu; căci nici „a fi" nici „a nu fi" nu este semn al lucrului, chiar dacă spui „este" pur și simplu. Într-adevăr, în el însuși nu reprezintă nimic; însă indică în plus o sinteză, pe care fără componente nu o poți concepe.

4

Rostirea este o glăsuire semnificativă și convențională, în care unele dintre părți sînt semnificative izolat, ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație sau negație. Spun că, de pildă, „om" înseamnă ceva, dar nu înseamnă faptul că el este sau nu este; totuși va fi o afirmație sau o negație dacă i se adaugă ceva. În schimb o singură silabă din cuvîntul „omul", nu înseamnă nimic, cum nici în cuvîntul „șoarece", „șoa" nu înseamnă ceva, ci este doar o glăsuire. În cele compuse partea înseamnă, este drept, ceva, dar nu prin ea însăși, cum s-a arătat mai sus.

Orice rostire, însă, este semnificativă, nu ca instrument 17 a
firesc al cugetului, cum s-a arătat, ci prin convenție. Dar nu oricare este enunțiativă, ci doar aceea căreia îi revin adeverirea și neadeverirea. Însă nu le revin tuturor; de pildă rugămintea este o rostire, dar nu e nici adevărată nici falsă. Așadar cestelalte feluri de rostire trebuie lăsate de o parte, căci cercetarea lor este mai potrivită retoricii și poeticii; acum este vorba de teoria rostirii enunțiative.

5

O primă rostire enunțiativă este afirmația, alta negația; toate celelalte sînt una prin compunere. Pe de altă parte e necesar ca orice rostire enunțiativă să fie alcătuită din verb sau un caz [o inflexiune] al verbului; și într-adevăr, dacă la „om" nu se adaugă „este", „era", „va fi" sau ceva de acest fel, nu se obține încă o rostire enunțiativă. Cum se face însă că reprezintă un singur lucru, iar nu mai multe, formularea „vietuitor pedestru biped"? Căci doar nu prin faptul că vorbele sînt alăturate se capătă unitatea. Dar revine altei scrieri să spună acest lucru. Cît despre rostirea enunțiativă, ea este ceva unitar fie cînd indică un singur lucru, fie cînd e una prin conexiune, pe cînd mai multe sînt cele care indică mai multe lucruri iar nu unul, sau cele nelegate. Așadar numele sau verbul urmează să fie socotite o simplă vorbă, întrucît nu se poate spune că se exprimă, prin pronunțarea lor, ceva ca un enunț — fie că e în joc o întrebare, fie că nu — ci vorba respectivă însăși indică numai ceva de la sine. Dintre aceste [feluri de rostire], una este enunțarea simplă, ca de pildă enunțarea a ceva despre ceva, sau a ceva tăgăduit despre ceva, o alta este compusă din primele, cum ar fi o rostire anumită dintru început compusă. Iar enunțarea simplă este o glăsuire semnificativă despre ce revine sau nu revine unui lucru, după diferențierea timpurilor.

6

Afirmația este o enunțare a ceva despre ceva. Negația, în schimb, este enunțarea desprinderii a ceva de ceva. Dar, întru cît se poate enunța și existentul ca inexistent, și inexistentul ca existent, și existentul ca existent, și inexistentul ca inexistent, iar pentru timpurile străine de prezent la fel, s-ar putea întîmpla ca tot ce a afirmat cineva să fie negat și tot ce a negat să fie afirmat — așa încît este evident că există o ne-
12 gație opusă oricărei afirmații și o afirmație oricărei negații —

așa fiind, să numim opoziția aceasta contradicție, afirmația și negația fiind opusele în joc. Spun că enunțarea a ceva despre ceva se opune celei ce tăgăduiește același lucru, însă nu în chip omonim; și spun toate cele de același soi spre a preîntîmpina obiecțiile sofistice.

7

De vreme ce unele dintre lucruri sînt universale, altele singulare (numesc universal ceea ce prin firea sa este enunțat cu privire la mai multe, iar singular ceea ce nu se enunță așa, 17 b
precum „om" este dintre cele universale, „Callias" dintre cele singulare); și de vreme ce e necesar să se spună că ceva revine ori nu, fie unuia dintre cele universale, fie unuia dintre cele singulare; dacă se spune în chip universal că-i revine ceva și că nu-i revine, înseamnă că enunțările vor fi contrare. Spun că se fac enunțări despre universal în chip universal, ca de exemplu „orice om e alb", „nici un om nu e alb". Cînd însă [enunțările se fac] despre cele universale, dar nu în chip universal, ele înseși nu sînt contrare; doar cele pe care le indică ele pot fi uneori contrare. Prin a se enunța neuniversal despre cele universale, înțeleg rostiri ca „există om alb", „nu există om alb"; căci omul fiind ceva universal, n-a fost luat în chip universal în enunțare; într-adevăr „orice" [ca adjectiv] nu semnifică universalul, ci doar că îl ia în chip universal. Însă a enunța universalul în chip universal, nu duce la ceva adevărat, în cazul predicatului; căci nu va fi adevărată nici o afirmație în care universalul se enunță în chip universal la predicat, ca de pildă „orice om este orice viețuitor". Declar deci că se opune în chip contradictoriu afirmației negația care redă ceea ce e „în chip universal", cînd e vorba de același lucru, ca nefiind în chip universal, de exemplu „orice om este alb — nu orice om este alb", „nici un om nu e alb — există om alb"; însă [se opun] în chip contrar afirmația universalului și negația universalului, de exemplu „orice om este alb" — „nici un om nu e alb" sau „orice om este drept" — „nici un om nu e drept". Nu e posibil ca acestea să fie simultan adevărate, pe cînd opu- 13

sele lor se întîmplă uneori să fie adevărate simultan pentru un acelaşi lucru, ca de exemplu „nu orice om e alb" şi „există om alb". Aşadar la toate contradicţiile celor universale, luate în chip universal, e necesar ca una din părţi să fie sau adevărată sau falsă, precum la toate cîte au loc în cazul celor singulare, de exemplu la „Socrate este alb" — „Socrate nu este alb"; în schimb în cazul celor universale care nu sînt luate în chip universal, nu întotdeauna una este adevărată, cealaltă falsă. Căci este în acelaşi timp adevărat să se spună „cîte un om e alb", „cîte un om nu e alb" [„există om nealb"], şi la fel „cîte un om nu e frumos" şi „cîte un om e frumos" [sau „există om frumos"]. Iar dacă e urît, înseamnă şi că nu e frumos; şi dacă devine, înseamnă şi că nu este. Lucrul ar putea părea la prima vedere absurd, deoarece „există om nealb" pare a semnifica în acelaşi timp şi că „nici un om nu e alb"; ultima [enunţare] însă nu semnifică acelaşi lucru, nici nu e necesar simultană cu prima.

Este pe de altă parte evident şi că o singură negaţie aparţine unei singure afirmaţii, căci negaţia trebuie să nege acelaşi lucru pe care îl enunţă afirmaţia şi să-l desprindă de un acelaşi,
18 a fie de unul dintre cele singulare, fie de unul dintre cele universale, şi s-o facă în chip universal ori nu. Spun aceasta ca de exemplu: „Socrate este alb — Socrate nu este alb". Dacă însă se tăgăduieşte altceva, iar nu un acelaşi lucru, despre un altul, atunci nu e vorba de rostirea opusă, ci de una diferită de prima. În schimb lui „orice om e alb" [îi e opusă] „nu orice om e alb", iar lui „cîte un om e alb", „nici un om nu e alb"; însă lui „există om alb" [îi e opusă] „nu există om alb".

Am arătat faptul că, aşadar, unei singure afirmaţii i se opune în chip contradictoriu o singură negaţie şi care anume sînt ele; de asemenea, faptul că cele contrarii sînt diferite, şi care anume sînt ele; şi că nu orice contradictorie e adevărată sau falsă, şi pentru ce anume, precum şi cînd e adevărată ori falsă.

8

Afirmaţia, ca şi negaţia, dacă enunţă un lucru despre unul
14 singur, e una singură, fie că e vorba de ceva universal luat în

chip universal, fie că nu ; de exemplu „orice om este alb — nu orice om este alb", „există om alb — nu există om alb", „nici un om nu e alb — cîte un om e alb", în cazul că albul semnifică un singur lucru. Dacă însă e pus un singur nume pentru două lucruri, atunci la cele la care nu este vorba de un singur lucru nu este o singură afirmaţie, nici o singură negaţie ; de pildă dacă s-ar rîndui numele de „tunică" pentru „cal" şi pentru „om", [enunţarea] că „există tunică albă" nu e o singură afirmaţie, după cum nici negaţia ei nu e una. Căci acest lucru nu se deosebeşte întru nimic de a spune : „există cal şi om alb" ; iar aceasta nu se deosebeşte întru nimic de a spune că „există cal alb şi există om alb". Dacă deci numele semnifică mai multe şi dacă există mai multe lucruri, atunci e evident că şi prima [enunţare] semnifică fie mai multe, fie nimic ; căci un om nu e cal. Aşa încît nici la acestea nu e necesar ca o contradictorie să fie adevărată, cealaltă falsă.

9

În cazul lucrurilor ce sînt şi au fost, e necesar ca afirmaţia sau negaţia să fie sau adevărată sau falsă, iar în cazul celor universale luate ca universale, întotdeauna una este adevărată, cealaltă falsă, ca în cazul celor singulare, după cum s-a spus ; în schimb în cazul celor universale care nu sînt spuse în chip universal, lucrul nu e necesar. S-a vorbit şi despre acestea. Dar în cazul celor singulare şi viitoare, nu e la fel. Căci dacă orice afirmaţie şi negaţie sînt sau adevărate sau false şi dacă e necesar ca orice lucru să existe sau să nu existe, atunci, dacă cineva ar spune că un lucru va fi, altul însă nu ar spune la fel, neapărat unul dintre ei ar spune adevărul, de vreme ce orice afirmaţie şi negaţie sînt sau adevărate sau false. Într-adevăr amîndouă lucrurile nu vor exista simultan în asemenea cazuri. Căci dacă e adevărat de spus că un lucru e alb sau nu e alb, e necesar să fie alb ori nu, şi dacă este alb ori nu, atunci era adevărat să afirmi sau să negi ; iar dacă nu este aşa, greşeşti, şi dacă greşeşti înseamnă că nu este aşa, astfel încît neapărat sau afirmaţia sau negaţia este adevărată ori falsă. Prin urmare

[ar rezulta că] nimic nu este, nici nu se petrece la întîmplare, sau nu are loc una din două la întîmplare — nici că va fi nici că nu va fi — ci ambele sînt cu necesitate, nu una din două, care s-ar fi întîmplat. Căci adevereşte sau cel ce afirmă, sau cel ce neagă. Altminteri s-ar putea deopotrivă ca lucrul să se ivească şi să nu se ivească; într-adevăr „una din două la întîmplare" nu se petrece sau nu se va petrece mai degrabă
18 b aşa sau altfel. Pe deasupra, dacă un lucru este alb acum, era adevărat să se spună dinainte că va fi alb, aşa încît era adevărat întotdeauna să se spună, despre unul oarecare dintre cele ivite, cum că este sau va fi. Dacă însă era întotdeauna adevărat să se spună că este sau va fi, nu e cu putinţă ca acest lucru să nu fie, acum ori în viitor. Iar ceea ce nu poate să nu se ivească, e cu neputinţă să n-o facă; ceea ce e cu neputinţă să nu se ivească, trebuie să se ivească. Aşadar toate cele ce urmează să fie s-ar ivi cu necesitate. Ca urmare, nimic din două nu ar fi la întîmplare, nici n-ar exista întîmplare; căci dacă încape întîmplare, nu e necesitate. De altfel nici nu ar fi cazul să spui că nici una din două nu e adevărată, nici „va fi" nici „nu va fi". Căci mai întîi, afirmaţia fiind falsă, negaţia nu [ar fi necesar] adevărată, iar aceasta din urmă fiind falsă, s-ar putea întîmpla ca afirmaţia să nu fie adevărată. Şi apoi, dacă e adevărat să spui despre ceva că e alt şi mare, trebuie ca amîndouă să-i revină ca atribute; iar dacă e adevărat să spui că îi vor reveni mîine, atunci îi vor şi reveni mîine. Dacă însă nu e adevărat nici că „va fi" nici că „nu va fi" mîine, atunci înseamnă că nu va avea loc una din două la întîmplare, ca de exemplu o bătălie navală; căci ar trebui ca bătălia navală atît „să aibă loc" mîine, cît şi „să nu aibă loc".

Dar cele de mai sus şi altele de acest fel sînt fără nici o noimă. În orice afirmaţie şi negaţie, fie în cazul celor universale spuse în chip universal, fie în cazul celor singulare, ar fi necesar ca, dintre opuşi, unul să fie adevărat, celălalt fals, iar nici unul din doi, în cele ce se ivesc, să nu fie la întîmplare, ci toate să fie şi să se ivească cu necesitate. Ar rezulta că nu ai mai trebui nici să chibzuieşti, nici să te osteneşti ca şi cum dacă faci aşa, va fi aşa, iar dacă faci altfel, va fi altfel. Nimic
16 nu se împotriveşte ca, într-al zece-miilea an de acum, unul să

fi spus că va avea loc un lucru, altul că nu va avea loc, astfel că în chip necesar una din cele două spuse să fi fost adevărată. Nu creează de asemenea nici o deosebire faptul că s-au rostit alternativele contradicției ori nu ; căci e evident că așa se petrec lucrurile, chiar dacă cineva nu a afirmat iar un altul nu a negat ; într-adevăr, prin faptul de-a afirma ori nega nu înseamnă că un lucru va fi ori nu va fi, chiar dacă s-a făcut afirmația cu zece mii de ani înainte, sau în orice timp. Astfel încît, dacă lucrul era făcut să devină adevărat, în întregul timpului, 19 a
era necesar ca el să se petreacă, iar fiecare din cele petrecute era întotdeauna astfel încît să se petreacă cu necesitate. Căci ceea ce pe drept spune cineva că va fi nu poate să nu se petreacă. Iar despre ceea ce s-a petrecut, era adevărat întotdeauna să se spună că va avea loc.

Dacă însă în fapt acestea sînt cu neputință — într-adevăr noi vedem bine că există un început al celor ce urmează să fie, atît pornind de la o hotărîre cît și de la o faptă, și mai vedem că, în cele ce nu sînt neîncetat în act, există deopotrivă posibilitatea de-a fi și de-a nu fi, acolo unde se întîmplă să fie amîndouă, și putința de a fi și de a nu fi, prin urmare și de a se ivi și a nu se ivi ; și dacă multe ne apar lămurit ca fiind așa, ca de exemplu că această tunică poate să fie tăiată și să nu fie tăiată, ci mai întîi să se uzeze, iar de asemenea și să nu fi fost tăiată căci nu i s-ar întîmpla să se uzeze mai înainte dacă nu era posibil să nu fie tăiată, ceea ce se întîmplă și în cazul altor lucruri considerate sub raportul posibilității ; — așa fiind, este evident că nu toate sînt, nici nu se petrec cu necesitate, ci la unele e indiferent care din două se întîmplă, și nu e mai mult adevărată afirmația decît negația, la altele în schimb este mai mult [adevărată] și de cele mai numeroase dăți una din ele, deși se întîmplă să se petreacă și o altă posibilitate, prima nu.

Este așadar necesar ca existentul să fie, atunci cînd este, și inexistentul să nu fie, atunci cînd nu este. Dar nu e necesar ca orice existent să fie, nici ca inexistentul să nu fie. Căci nu e același lucru [să spui că] orice existent este cu necesitate cînd este și că este pur și simplu cu necesitate. Deopotrivă 17

în cazul inexistentului. Iar în cazul contradicției e același fel de a vorbi. E necesar ca orice să fie sau să nu fie și să fie în viitor ori să nu fie; dar nu e necesar ca cel care le-a deosebit să specifice pe una din ele. Spun de exemplu că trebuie să aibă loc mîine o bătălie navală sau să nu aibă loc, dar nu că va avea loc neapărat mîine o bătălie navală nici că nu se va petrece: e necesar doar să se petreacă sau să nu se petreacă. Astfel încît, de vreme ce rostirile sînt deopotrivă adevărate după cum sînt lucrurile, este evident că, pentru toate cîte se comportă astfel încît orice s-ar întîmpla se pot întîmpla și contrariile, e necesar să se comporte la fel și contradicția. E ceea ce se întîmplă la cele ce nici că „sînt" întotdeauna, nici că „nu sînt" întotdeauna. Căci la acestea, neapărat că o parte a contradicției e adevărată ori falsă, nu bineînțeles această parte
19 ori cealaltă, ci oricare din ele la întîmplare, și e mai apropiată de adevăr una din ele, dar nu încă adevărată ori falsă. Astfel încît, negreșit nu în chip necesar, pentru oricare afirmație și negație dintre cele ce se enunță, una e adevărată cealaltă falsă; căci nu întocmai ca la cele ce există se petrec lucurile, în cazul celor ce nu există dar pot să fie și să nu fie, ci așa cum s-a spus.

10

Întrucît afirmația semnifică altceva, cu privire la altceva care este fie un nume, fie ceva fără nume, și pe de altă parte întrucît ce este în afirmație trebuie să fie unic și despre un lucru (ce sînt numele și non-numele s-a spus mai sus; căci pe „non-om" nu-l socotesc nume propriu-zis, ci nume nedeterminat, iar nedeterminatul semnifică și el, într-un sens, ceva unic, la fel cum și „a nu însănătoși" nu e verb, ci verb nedeterminat), orice afirmație și negație va consta sau din nume și verb sau din nume nedeterminat și verb. Însă fără de verb nu e nici o afirmație sau negație; căci „este" sau „va fi" sau „era" sau „se ivește" și toate cele de acest soi sînt verbe pe baza celor stabilite: ele semnifică în plus timpul. În primul rînd afirmația și negația vor fi așa: „există om" — „nu există om"
18 apoi „există non-om" — „nu există non-om", iar la fel „orice

om există" — „nu există orice om", „orice non-om există" — „nu există orice non-om". Iar în ce privește timpurile lăturalnice, la fel. Însă atunci cînd există enunțul suplimentar, ca un al treilea, opozițiile sînt spuse în două feluri. De pildă în „omul este drept", pe „este" îl socotesc a alcătui un al treilea în sînul afirmației, fie că e [socotit] nume sau verb. Așa încît din acest motiv vor fi în joc patru [enunțuri], dintre care două se vor comporta față de afirmație și negație, în ce privește ordinea, ca privațiile, pe cînd două, nu. Vreau să spun că „este" se alătură fie lui „drept" fie lui „non-drept", tot așa și la negație. Vor fi deci patru. Vom înțelege cele spuse pe baza propozițiilor: „omul este drept, negația ei „omul nu este drept"; „omul este non-drept", negația ei „omul nu este non-drept"; căci aici „este" și „nu este" se alătură lui „drept" și lui „non-drept". Ele așadar, așa cum se spune în *Analitice*, sînt într-astfel rînduite. La fel se comportă lucrurile chiar dacă afirmația este a unui nume universal, ca în „orice om este drept". Negația ei este „nu orice om este drept". „Orice om este non-drept — nu orice om este non-drept". Numai că pot să nu fie laolaltă adevărate cele așezate în diagonală; însă uneori se întîmplă să fie. Aceste perechi, așadar, se opun, însă apar și alte două opoziții, dacă se adaugă ceva pe lîngă non-om ca subiect. „Non-omul este drept — non-omul nu este drept", „non-omul este non-drept — non-omul nu este non-drept". Mai multe opoziții decît atîtea nu vor fi. Iar ele, desprinse de cele dintîi, vor reprezenta ceva în sine, ca punînd în joc numele de non-om. La propozițiile unde „este" nu se potrivește, ca în cazul lui „însănătoșește" sau „plimbă", la acestea [verbul] se folosește, astfel pus, ca și cum ar fi adăugat „este ", ca de exemplu „orice om însănătoșește" — „nu orice om însănătoșește", „orice non-om însănătoșește" — „nu orice non-om însănătoșește". Căci nu trebuie spus „non-orice om", ci „nu" negația, trebuie alăturată cuvîntului de „om" „Orice" nu semnifică universalul, ci semnifică în chip universal. Și lucrul e evident din următoarele opoziții: „omul însănătoșește" — „omul nu însănătoșește", „non-omul însănătoșește" — „non-omul nu însănătoșește". Căci acestea se deosebesc de primele prin faptul că nu sînt universale, așa încît „orice" și „nici unul"

nu semnifică în plus decît că fie afirmaţia fie negaţia numelui este universală. În ce priveşte celelalte cazuri, trebuie spuse aceleaşi lucruri.

De vreme ce propoziţiei „orice vieţuitor este drept" îi este opusă negaţia ce declară că „nici un vieţuitor nu este drept", este evident că ele niciodată nu vor fi simultan adevărate pentru un acelaşi caz, pe cînd cele opuse lor vor putea fi cîndva, ca de exemplu „nu orice vieţuitor e drept" şi „există un vieţuitor drept". Însă ele se implică : cea [care spune că] „orice om este non-drept" implică pe „nici un om nu este drept", iar „există un om drept" pe cea opusă primei, cum că „nu orice om este non-drept"; căci e necesar să fie unul anumit. E evident însă că şi în cazul celor singulare, dacă se face negaţia adevărată faţă de întrebare, este adevărată şi afirmaţia. De pildă, oare Socrate e înţelept ? Nu. Atunci Socrate e non-înţelept. Însă în cazul celor universale nu este adevărată cea spusă în chip asemănător, ci e adevărată negaţia, de exemplu : „Oare orice om e înţelept ? Nu. Deci orice om e non-înţelept". Dar aceasta e fals. Ci e adevărată „nu orice om e înţelept". Însă aceasta e opusă [contradictorie], pe cînd cealaltă este contrară.

Opusele pe bază de nume şi verbe nedeterminate, ca de exemplu în cazul non-omului sau al non-dreptului, ar putea părea ca şi un fel de negative faţă de nume şi verb. Dar nu sînt; căci întotdeauna negaţia trebuie să adeverească ori nu, pe cînd cel care spune „non-om" nu adevereşte sau neadevereşte mai mult, ci o face mai puţin decît cel care spune „om", în cazul că nu se adaugă ceva. „Orice non-om este drept" nu semnifică acelaşi lucru cu nici una din cele [de mai sus], nici opusul ei, „nu orice non-om este drept"; în schimb „orice non-om este non-drept" semnifică acelaşi lucru cu „nici un non-om nu este drept".

20 b Schimbîndu-se între ele numele şi verbele, se semnifică acelaşi lucru, ca de exemplu „este alb omul" şi „omul este alb". Căci dacă nu e acelaşi înţeles, ar fi mai multe negaţii ale aceluiaşi lucru. Însă se arătase că pentru unul, e una singură. Într-adevăr pentru „este alb omul" negaţia este „nu este alb omul"; pentru „omul este alb", dacă ea nu e aceeaşi cu
20 „nu este alb omul", atunci negaţia va fi sau „non-omul nu este

alb", sau „omul nu este alb". Numai că una este negaţia lui „non-omul este alb", alta cea a lui „omul este alb", aşa încît ar fi două pentru una. Faptul aşadar că preschimbînd numele şi verbul se obţine aceeaşi afirmaţie şi negaţie este evident.

11

A afirma şi a nega un singur lucru despre mai multe, sau mai multe despre unul singur, în cazul că lucrul indicat ca alcătuit din mai multe nu e ceva unitar, nu reprezintă o singură afirmaţie, nici o singură negaţie. Spun „unu", nu în sensul că e în joc un singur nume fără ca să fie unitar ceea ce e alcătuit din mai multe astfel, omul se întîmplă să fie şi vieţuitor, şi biped, şi sociabil dar se produce şi ceva unitar din acestea; în schimb din „alb" din „om" şi din „a umbla", nu [se produce] ceva unitar. Ca urmare, dacă nu se produce o singură afirmaţie, nu s-ar enunţa ceva unitar despre acestea, iar formularea ar fi una însă afirmaţiile mai multe; la fel ar fi dacă [le-ai enunţa] pe acestea despre un singur lucru: iarăşi ar fi mai multe. Dacă deci întrebarea, una de ordin dialectic, reclamă un răspuns — fie pentru întreaga propoziţie, fie pentru una din părţile contradicţiei, în cazul că rostirea interogatorie este o parte a unei singure contradicţii — răspunsul nu ar putea fi unul faţă de părţi, căci nici [nu a fost] una întrebarea, chiar dacă el este adevărat. Dar s-a vorbit în *Topică* despre acestea. Iar în acelaşi timp este evident că întrebarea în esenţa lucrului nu este de ordin dialectic: trebuie să fie îngăduit cuiva să aleagă, din întrebare, oricare parte a contradicţiei doreşte să atesteze. Ci este cazul ca acela ce pune întrebarea să determine dacă omul, de pildă, trebuie socotit aşa ori altfel.

Întrucît unele lucruri sînt enunţate [ca atribute] laolaltă, predicatul format din cele enunţate separat făcînd una, pe cînd altele nu, se pune întrebarea care poate fi deosebirea? Cu privire la om este adevărat să se spună separat „vieţuitor" şi „biped", dar şi acestea ca făcînd una; de asemenea „om" şi „alb", şi ele ca făcînd una. Însă dacă e vorba de „curelar" şi „bun" , nu se poate spune şi „curelar bun". Căci dacă,

din faptul că fiecare e adevărat, ar rezulta ca și ambele să fie laolaltă, atunci ar reieși multe spuse fără noimă. Într-adevăr, cu privire la om este adevărat și „om" și „alb", astfel că [ar fi] și întregul. Din nou, dacă e adevărat albul el însuși, atunci e adevărat și întregul, astfel încît vom avea „alb om
21 alb", și așa la nesfîrșit. La fel, fie „muzician alb", care are sens; dar și acestea [pot fi] îmbinate în numeroase feluri la nesfîrșit, iar în plus dacă Socrate este Socrate și om, atunci avem și: „Socrate este Socrate-om", iar dacă este om și biped omul este și „om-biped".

Este deci evident că, dacă s-ar susține că îmbinările se produc în chip absolut, ar urma să se spună multe lucruri fără noimă. Cum trebuie procedat, o vom spune îndată. Dintre predicate și cele despre care ele se enunță, toate cîte se spun prin accident, fie despre același lucru, fie unul despre altul, nu vor da ceva unitar, ca de exemplu „omul este alb și muzician", fără ca „alb", și „muzician" să fie una; căci ele sînt accidente amîndouă ale unui aceluiași lucru. Nici chiar dacă ar fi adevărat să se spună că „muzicianul e alb", nu va fi ceva unitar „muzician alb"; căci „muzicianul e alb" prin accident, așa încît „muzician alb" nu va fi ceva unitar. Din același motiv nici „curelar bun" nu e ceva unitar; dar „viețuitor biped" este, căci aici nu este ceva prin accident. La fel, nu sînt de unit nici toate cîte subzistă în altul. De aceea nu sînt nici albul [spus] de mai multe ori, nici om cu viețuitor sau om cu biped; căci viețuitorul subzistă în om, ca și bipedul. Dar este adevărat să se spună așa ceva despre un lucru anumit și în chip absolut, de pildă că un anumit om este om, sau despre un om alb că e om alb. Totuși nu întotdeauna; ci în cazul cînd, în ceea ce s-a adăugat, subzistă un termen opus care implică o contradicție, lucrul nu va fi adevărat ci fals, ca de pildă cînd spunem că omul mort este om; doar cînd nu subzistă [așa ceva] e adevărat. Sau: cînd subsistă ceva, un lucru este statornic neadevărat, dar cînd nu subzistă, nu e statornic adevărat. ca de exemplu cînd spunem „Homer este ceva", respectiv poet. Dar înseamnă că el și este, sau nu? Căci pentru Homer se enunță prin accident că „este": într-adevăr, se enunță „este" despre Homer în sensul că este poet, dar nu în sine

Prin urmare în toate enunțările [predicative] în care nu e contrarietate, în cazul că se pun definițiile în locul numelor și că ele sînt enunțate în sine și nu prin accident, în toate ceea ce este va fi spus ca fiind adevărat și în chip absolut. În ce privește însă non-existentul, nu e adevărat să se spună, prin simplul fapt că el este luat în considerație, cum că este ceva; căci considerația asupră-i nu e că este, ci că nu este.

12

Acestea fiind precizate, trebuie cercetat cum se comportă între ele negațiile și afirmațiile lui „poate să fie" și „poate să nu fie", ale lui „se întîmplă" și „nu se întîmplă", și ale imposibilului și necesarului. Căci sînt în joc anumite nedumeriri. Într-adevăr, dacă e vorba de îmbinări, se opun între ele ca fiind contradictorii toate cîte se rînduiesc potrivit cu „a fi" și „a nu fi", ca de exemplu pentru „a fi om" negația pro- 21 b
priu zisă este „a nu fi om", iar nu „a fi non-om" [care e o afirmație] și pentru „a fi om alb", negația este „a nu fi om alb", iar nu „a fi om non-alb". Căci dacă despre orice este adevărată sau afirmația sau negația, atunci ar fi adevărat să se spună că „lemnul", de pildă, „este om non-alb". Dacă însă este așa, atunci la cele la care nu se adaugă „a fi" se petrece același lucru cu partea care ia locul lui „a fi", ca de exemplu pentru „omul umblă", negația nu va fi „non-omul umblă", ci „omul nu umblă"; căci nu e nici o deosebire să spui: „omul umblă" și „omul este umblînd". Astfel încît, dacă e așa peste tot, atunci și pentru „poate să fie" negația ar fi „poate să nu fie" iar nu „nu poate să fie". Însă se dovedește că un același lucru poate și să fie și să nu fie; căci tot ce poate fi tăiat sau poate să umble, poate și să nu umble și să nu fie tăiat. Iar rațiunea este că tot ce e astfel posibil, nu e statornic în act, așa încît îi va reveni și negația: poate într-adevăr și să nu umble cel capabil să umble, și să nu vadă văzătorul. Dar e cu neputință ca despre un același lucru să se adeverească spusele opuse. Prin urmare pentru „a fi posibil să fie" negația nu este „a fi posibil să nu fie". Căci rezultă din cele de mai sus: sau că simultan se spune și se refuză același lucru despre un același, sau 23

că nu adausurile pe bază de a fi şi a nu fi sînt cele care produc afirmaţiile şi negaţiile. Dacă primul lucru este cu neputinţă, atunci trebuie ales acesta din urmă. Prin urmare, negaţia lui „poate să fie" este „nu poate să fie". Acelaşi lucru se poate spune şi despre „se întîmplă să fie"; căci şi negaţia acesteia este „nu se întîmplă să fie". În cazul celorlalte se întîmplă în acelaşi mod, de exemplu în cazul necesarului şi al imposibilului. Căci, după cum în cazurile de mai sus „a fi" şi „a nu fi" erau adausuri, pe cînd lucrurile-subiecte erau alb şi om, la fel aici „să fie" şi „să nu fie" devin subiecte, pe cînd „se poate" şi „se întîmplă" sînt adausuri; şi la fel cum în cazul acelora „a fi" şi „a nu fi" determină adevărul şi falsul, acestea o fac pentru „a fi posibil" şi „a fi imposibil". Cît despre negaţia lui „poate să nu fie", ea nu este „nu poate să fie", ci „nu poate să nu fie", iar a lui „poate să fie" nu e „poate să nu fie", ci „nu poate să fie". De aceea ar putea să pară că propoziţiile „poate să fie" şi „poate să nu fie" se implică una pe alta: căci un acelaşi lucru poate să fie şi să nu fie; într-adevăr „poate să fie" şi „poate să nu fie" nu par a-şi fi contra-
22a dictorii. Însă „poate să fie" şi „nu poate să fie" niciodată nu sînt adevărate simultan despre un acelaşi lucru; căci ele se opun. Nici „poate să nu fie" şi „nu poate să nu fie" nu sînt vreodată simultan adevărate despre un acelaşi lucru. La fel, şi negaţia lui „e necesar să fie" nu este „e necesar să nu fie", ci „nu e necesar să fie"; iar a lui „e necesar să nu fie", „nu e necesar să nu fie". Şi a lui „e imposibil să fie", nu este „e imposibil să nu fie", ci „nu e imposibil să fie"; a lui „e imposibil să nu fie" este „nu e imposibil să nu fie". Şi în general, aşa cum s-a spus, „a fi" şi „a nu fi" trebuie puse drept subiecte, iar acestea, [modalităţile], ce fac afirmaţia ori negaţia, trebuie rînduite lîngă „a fi" şi „a nu fi". Următoarele rostiri trebuie socotite a fi cele opuse: „e posibil — nu e posibil, se întîmplă — nu se întîmplă, e imposibil — nu e imposibil, e necesar — nu e necesar, e adevărat — nu e adevărat".

13

Şi implicaţiile se produc în ordine, în cazul propoziţiilor
24 astfel stabilite; într-adevăr, lui „poate să fie" îi urmează „se

întîmplă să fie", iar aceasta se converteşte cu prima, de asemenea „nu e imposibil să fie" şi „nu e necesar să fie"; însă lui „poate să nu fie" şi „se întîmplă să nu fie" le urmează „nu e necesar să nu fie" şi „nu e imposibil să nu fie", iar lui „nu e posibil să fie" şi lui „nu se întîmplă să fie", [le urmează] „e necesar să nu fie" şi „e imposibil să fie", pe cînd lui „nu e posibil să nu fie" şi lui „nu se întîmplă să nu fie" [le urmează] „e necesar să fie" şi „e imposibil să nu fie". Se poate vedea din tablou ceea ce spunem :

poate să fie	nu poate să fie
se întîmplă să fie	nu se întîmplă să fie
nu e imposibil să fie	e imposibil să fie
nu e necesar să fie	e necesar să fie
poate să nu fie	nu poate să nu fie
se întîmplă să nu fie	nu se întîmplă să nu fie
nu e imposibil să nu fie	e imposibil să nu fie
nu e necesar să nu fie	e necesar să nu fie

Aşadar „e imposibil" şi „nu e imposibil" urmează lui „se întîmplă" şi „poate", şi lui „nu se întîmplă" şi „nu poate", în chip contradictoriu, însă convertibil : căci lui „se poate să fie" îi urmează negaţia lui „imposibil", iar negaţiei, afirmaţia; într-adevăr lui „nu poate să fie" îi urmează „e imposibil să fie" : căci „e imposibil să fie" este o afirmaţie, pe cînd „nu este imposibil" e negaţie. Cît despre „e necesar", trebuie văzut cum stau lucrurile cu el. Este evident că nu se comportă aşa, ci contrariile sînt cele ce se implică, pe cînd contradictoriile îşi sînt străine. Căci negaţia lui „e necesar să nu fie" nu este „nu e necesar să fie" : se întîmplă ca amîndouă să fie adevărate despre acelaşi; într-adevăr „e necesar să nu fie" înseamnă şi „nu e necesar să fie". Pricina însă pentru care necesarul nu face consecuţia în acelaşi mod cu celelalte se datoreşte faptului că imposibilul e redat contrar necesarului, avînd aceeaşi validitate. Căci dacă este imposibil să fie, e necesar ca acela nu „să fie" ci „să nu fie", iar dacă „e imposibil să nu fie", acela „e necesar să fie". Aşa încît , dacă acelea sînt la fel cu „poate să fie" şi „nu poate", ele se comportă 22 b 25

pe bază de contrarietate, întrucît [nu] semnifică același lucru necesarul și imposibilul. ci, cum s-a spus, în chip răsturnat. — Nu cumva e imposibil să stea astfel lucrurile cu contradictoriile necesarului? Într-adevăr, „a fi necesar" [implică] pe „a fi posibil"; căci dacă n-ar face-o, ar urma negația, fiindcă e necesar fie să se afirme, fie să se nege. Așa încît, dacă nu e posibil să fie, e imposibil să fie; deci „imposibil să fie" este „necesar să fie", ceea ce e absurd. Dar în fapt, lui „poate să fie" îi urmează „nu e imposibil să fie", iar acestuia „nu e necesar să fie"; așa ar rezulta că a fi necesar este a nu fi necesar, ceea ce e absurd. Pe de altă parte „e necesar să fie" nu urmează lui „poate să fie", și nici lui „e necesar să nu fie": într-adevăr acesteia se întîmplă să-i urmeze amîndouă, pe cînd dacă dintre acestea una ar fi adevărată, n-ar mai fi adevărate acelea [împreună]. Căci simultan „poate să fie" și „să nu fie"; dacă însă e necesar să fie sau să nu fie, nu vor fi posibile amîndouă. Rămîne deci că „nu e necesar să nu fie" urmează lui „poate să fie". Acest lucru este adevărat și în cazul lui „e necesar să fie". Căci de asemenea se produce contradicția ce urmează lui „nu e posibil să fie"; într-adevăr acesteia îi urmează „e imposibil să fie" și „e necesar să nu fie", a cărei negație este „nu e necesar să nu fie". Prin urmare și aceste contradictorii se implică în felul arătat, și nimic absurd nu rezultă din propozițiile astfel instituite.

S-ar putea pune problema dacă lui „e necesar să fie" nu-i urmează „poate să fie". Într-adevăr, dacă nu-i urmează, înseamnă că va urma negația, anume „nu e posibil să fie"; iar dacă cineva ar zice că aceasta nu e contradictorie, ar spune în chip necesar că este contradictorie „poate să nu fie"; amîndouă sînt false față de „e necesar să fie". Pe de altă parte, iarăși, se pare că un același lucru poate să fie tăiat și să nu fie tăiat, să fie și să nu fie, așa încît „e necesar să fie" ar însemna „se întîmplă să nu fie". Însă acest lucru e fals. E evident în fapt că nu orice e în stare să fie, sau să umble, poate și pe cele opuse, ci sînt unele la care lucrul nu e adevărat, în deosebi cele ce n-au o capacitate pe bază de rațiune, cum de exemplu focul este încălzitor printr-o capacitate nerațională. Capacități, așadar, însoțite de rațiune sînt cele ce duc la mai multe
26

[situaţii] şi chiar la unele contrarii, pe cînd cele neraţionale 23
nu toate, ci, aşa cum am spus, focul nu e liber să încălzească ori nu, nici toate celelalte cîte sînt veşnic în act. De sigur că şi unele capacităţi de ordin neraţional primesc simultan opusele. Dar acest lucru a fost spus în sensul că nu orice capacitate este a contrariilor, nici măcar toate cîte sînt considerate ca ţinînd de aceeaşi clasă. Pe de altă parte unele capacităţi sînt omonime. Căci „posibilul" nu este spus în chip simplu, ci odată fiindcă e adevărat ca fiind în act, ca de pildă „capabil să umble" fiindcă umblă şi în general capabil fiindcă dintru început este în act aceea se spune că e posibil, pe cînd altădată e posibil fiindcă ar putea fi în act, ca de pildă capabil să umble pentru că ar putea-o face. Iar această din urmă capacitate figurează numai la cele ce se mişcă, pe cînd prima şi la cele nemişcate. Pentru amîndouă însă e adevărat să se spună că „nu le e imposibil să umble" sau că „le este", atît pentru cel care şi umblă şi e în act, cît şi pentru cel doar capabil să umble. Aşadar ce este capabil într-astfel, nu e de spus în chip adevărat despre ce e necesar pur şi simplu, pe cînd celălalt este de spus în chip adevărat. Deci de vreme ce universalul urmează particularului, putinţa de-a fi urmează celui ce e necesar, dar nu oricare [putinţă]. Şi într-adevăr, necesarul şi non-necesarul sînt poate un principiu al tuturor, sau de a fi sau de a nu fi, iar celelalte trebuie considerate ca implicate de acestea.

Este de bună seamă evident, din cele spuse, că existentul pe bază de necesitate este în act, aşa încît dacă cele veşnice sînt anterioare, atunci şi actul este anterior puterii. Iar unele sînt acte fără a [mai] fi în putere, cum sînt substanţele prime, pe cînd altele, cele care sînt anterioare prin natură, dar posterioare în timp, sînt în putere, în sfîrşit altele nu sînt de fel acte ci doar puteri.

14

Mai întîi, este oare contrară negaţiei afirmaţia, sau afirmaţiei afirmaţia? este aşa rostirea care declară că „orice om e drept", faţă de rostirea care declară că „nici un om nu e 27

drept", sau : „orice om e drept" față de „orice om e nedrept"? De pildă la „Kallias e drept — Kallias nu e drept — Kallias e nedrept"; care dintre acestea sînt contrarii? Căci dacă cele glăsuite urmează celor din gîndire, iar dacă aci este contrară judecata contrariului, ca judecata „orice om e drept" față de „orice om e nedrept", atunci și în cazul afirmațiilor glăsuite e necesar să fie la fel. Dacă însă acolo nu e contrară judecata contrariului, atunci nici afirmația nu va fi contrară afirmației ci va fi negația menționată. Astfel încît trebuie cercetat care fel de judecată adevărată este contrară judecății false, dacă e cea a negației sau cea care socotește că există contrariul. Iată ce vreau să spun. Există o anumită judecată adevărată pentru bine cum că e bun iar o alta falsă, cum că nu e bun, dar și
22 o alta, cum că e rău. Care dintre acestea este în fapt contrară adevărului? Și de vreme ce este una, potrivit cu care din ele două va fi cea contrară? A socoti că judecățile contrare se determină prin faptul că sînt ale lucrurilor contrare, este fals. Căci spre a spune pentru bine că este bun și pentru rău că este rău, o aceeași [enunțare], poate, este adevărată , fie că sînt mai multe [judecăți] fie că e una. Însă acestea [binele și răul] sînt contrare. Dar nu pentru că sînt ale unor lucruri contrare sînt [judecățile] contrare, ci mai degrabă prin faptul că sînt enunțate in chip contrar. Dacă în fapt există pentru bine o judecată cum că este ceva bun, dar și o alta, că nu este bun, și dacă există altceva care nu-i revine nici nu poate reveni, atunci nu trebuie adoptată nici una dintre celelalte [judecăți], nici toate cele care socotesc că revine ceea ce nu revine, nici cîte socotesc că nu revine ceea ce revine (căci ambele duc la nesfîrșit de multe, atît cele ce socotesc că revine ce nu revine, cît și că nu revine ce revine,) ci numai cele în care sălăsluește eroarea. Acestea însă sînt cele din care se desprind procesele devenirii. Iar procesele devenirii izvorăsc din opuși, așadar și erorile. Dacă deci binele este și bun și non-rău, iar primul lucru este prin el însuși, al doilea prin accident (căci i s-a întîmplat să nu fie rău), pe de altă parte dacă este mai adevărat pentru fiecare ce este prin sine, atunci și la fals se întîmplă ca la adevăr. Așadar că „binele nu e bun" este fals pentru ceva
28 ce există prin sine, pe cînd că „e rău" este pentru ceva ce

e prin accident. Înseamnă deci că e mai falsă pentru bine negaţia lui decît judecata contrariului. Însă pretutindeni cel mai grav greşeşte cel care adoptă judecata contrară; într-adevăr cele contrare fac parte dintre cele ce diferă cel mai mult cu privire la un acelaşi lucru. Deci dacă una dintre judecăţi e contrară, iar cea mai accentuat contrară este a negaţiei, este evident că aceasta din urmă va fi contrară. În schimb că „binele este rău" reprezintă o îmbinare; căci trebuie că presupunem de asemenea că binele nu este bun. În plus dacă în celelalte cazuri lucrurile trebuie să fie aşa, în cazul de faţă s-ar părea că s-a vorbit pe drept; căci sau peste tot [contrară] este negaţia, sau nu e nicăieri. La cele însă care nu sînt contrare, falsă este rostirea opusă adevărului, după cum greşeşte cel care socoteşte că omul nu e om. Dacă deci aceste [negaţii] sînt contrare, atunci îşi sînt şi cele ale contradicţiei. În plus, la fel se comportă [judecata] că binele e bun cu cea că non-binele nu e bun şi, pe deasupra, că binele nu e bun sau că non-binele e bun. Aşadar judecăţii adevărate care spune că non-binele nu este bun, care să-i fie contrara? Într-adevăr, nu este în fapt cea care spune că e rău; ele ar putea fi simultan adevărate, însă niciodată adevărul nu e contrar adevărului; căci există ceva non-bun care să fie rău, aşa încît se întîmplă ca ele să fie simultan adevărate. Dar [nu e contrară] nici judecata că „nu e rău"; căci şi aceasta e adevărată; ar însemna deci că sînt şi ele simultane. Rămîne aşadar că judecăţii „non-binele nu e bun" îi e contrară cea că „non-binele este bun"; căci aceasta e falsă. Astfel încît şi că „binele nu e bun" e contrar lui „binele e bun". Este evident însă că nu va fi nici o deosebire, chiar dacă adoptăm drept universală afirmaţia. Căci universal negativa va fi contrară, aşa cum faţă de judecata care socoteşte că orice ar putea fi un bine este bun, e contrară „nimic dintre bunuri nu e bun". Într-adevăr că binele este bun, în cazul că binele este universal, este aceeaşi cu judecata care socoteşte că tot ce ar putea fi bine este bun; însă aceasta nu se deosebeşte cu nimic de „tot binele este bun". Iar la fel şi despre non-bine. Aşa încît, dacă în cazul judecăţii lucrul stă astfel şi dacă afirmaţiile şi negaţiile din sînul glăsuirii sînt semne ale celor din cuget, atunci e evident că şi afirmaţiei îi e contrară 24 b 29

negația, anume cea privitoare la un același lucru în chip universal, precum pentru „orice bine e bun" sau „orice om este bun", contrar este „nimic" sau „nici unul", iar contradictoriu este: „nu orice" sau „nu oricine". Este însă evident că nu se întîmplă ca adevărul să fie contrar adevărului, respectiv nici judecata și nici negația. Căci sînt contrare cele privitoare la opuse, iar despre acestea de aci se întîmplă ca ele să fie simultan adevărate. Însă simultan rostirile contrare nu se întîmplă să aparțină unui aceluiași lucru.

Comentarii la tratatul Despre Interpretare de Ammonius, fiul lui Hermeios

Notă despre Ammonius

Ammonius din Alexandria, fiul lui Hermeios și Ardesia (altul decît Ammonius Saccas — dascălul lui Origen, Longin și Plotin — care n-a lăsat nimic scris), trebuie să fi trăit în jurul anului 500 e.n., de vreme ce principalii neoplatonici din secolul al VI-lea, Simplicius, Olympiodor, Philopon, între alții, sînt școlarii săi. A avut, la rîndul său, drept maestru pe Proclus, la Atena, fiind apoi unul dintre conducătorii școlii din Alexandria. Deși de formație neoplatonică, are un orizont larg, fiind deopotrivă matematician, astronom, retor și filozof. Totuși, reputația deosebită de care s-a bucurat nu s-a confirmat prin contribuții mai însemnate.

S-au păstrat de la el interpretări din Aristotel la Categorii, *la* Despre interpretare *și, parțial, la* Analiticele prime; *de asemenea, la* Isagoga *lui Porfir. Dar comentariile nu pot proveni direct de la el, ci sînt mai degrabă redactări tîrzii ale celor ce l-au ascultat. De altfel, pe manuscrisele lucrărilor ce i se atribuie apar uneori indicații de autori diferiți.*

Rămîne un fapt că interpreții mai tîrzii la Organon *se referă la comentariile lui Ammonius. La fel face și Simplicius pentru* Fizică, *precum și un comentator anonim pentru* De caelo.

Traducerea e făcută după ediția Academiei din Berlin Commentaria in Aristotelem Graeca, *vol. IV, pars V, editat de A. Busse, 1897.*

Am folosit traducerea latină a lui Moerbecke din secolul al XIII-lea, despre care facem mențiune în „Cuvînt înainte".

În rîndul cunoscătorilor, tratatul *Despre Interpretare* al lui Aristotel este mult citat, atît din pricina densităţii problemelor transmise prin el, cît şi prin dificultatea legată de expresie. De aceea au fost şi numeroase chestiunile luate în considerare de mulţi exegeţi cu privire la el. Dacă însă noi înşine am reuşi să aducem oarecare claritate în ce priveşte cartea de faţă, atunci, amintindu-ne de exegetul divin, maestrul nostru Proclus, urmaş al lui Platon, cel care pune în joc, la nivelul cel mai ridicat al naturii umane, atît capacitatea de interpretare a opiniilor celor vechi cît şi pe cea de apreciere ştiinţifică a naturii lucrurilor, va trebui să plătim un larg tribut de recunoştinţă divinului scriitor.

Drept început al cercetării noastre trebuie să figureze indicarea celor cinci puncte de vedere ce se iau de obicei în prealabilă consideraţie pentru clarificarea temei de discutat, vrem să spunem : care este intenţia tratatului *Despre Interpretare*; ce loc are el faţă de celelalte scrieri ale operii logice aristotelice ; deopotrivă, care e motivul de a intitula scrierea „Despre Interpretare" ; că e vorba de o scriere autentică a lui Aristotel ; şi, mai presus de toate, care e diviziunea în capitole a acestei lucrări. Cît despre întrebarea la ce ar putea fi folositoare lucrarea *Despre Interpretare* celui ce intenţionează să filozofeze, un asemenea lucru se va dovedi de prisos, prin expunerea intenţiei cărţii. 3r

Care este deci intenţia aceasta ? Într-adevăr, un asemenea lucru e necesar de determinat înaintea altora, iar toate cele ce urmează se leagă de el. Spre a obţine însă acest lucru în chip organizat, este necesar să se amintească de cele discutate în partea introductivă a comentariului la *Categorii*, şi anume că opera logică are drept scop aflarea demonstraţiei, dar că acesteia îi precede cunoaşterea silogismului ca atare, căreia de asemenea îi precede considerarea rostirilor simple care alcătuiesc silogismul, iar acesteia îi precede surprinderea 33

tuturor cuvintelor simple rînduite după genuri, cuvinte din care își trage obîrșia rostirea simplă. Așadar Aristotel, împărtășindu-ne în cartea *Categoriilor* tema cuvintelor simple, își propune să ne transmită, în cartea de față, care sînt rostirile simple, cele efectuate prin legarea cuvintelor simple și care, ca fiind propuse de către cei ce intenționează să argumenteze ceva, în vederea împărtășirii rostirilor, au fost numite propoziții de către cei vechi. Dar, întrucît există cinci specii de rostire, cea vocativă, ca de pildă:

O fericite Atride...

(Hom., *Il.*, III, 182[1])

cea imperativă, ca de pildă:

Du-te și întoarce-te repede, Iris...

(Hom., *Il.*, IX, 399)

cea interogativă, ca de pildă:

De unde, cine ești?...

(Hom., *Odis.*, VI, 238)

cea dezideративă [optativă], ca de pildă:

Dare-ar părintele Zeus...

(Hom., *Il.*, IV, 288; *Odis.*, VI, 311)

și pe lîngă acestea cea enunțiativă, potrivit căreia indicăm ceva despre orice lucru, precum:

Iar zeii știu toate

(Hom., *Odis.*, IV, 379)

sau „orice suflet e nemuritor", — așa fiind nu despre oricare vorbire simplă tratează Aristotel în această operă, ci numai despre

[1] Numărul versului, aparține originalului. Textul e redat după traducerea lui G. Murnu.

vorbirea enunţiativă. Iar aşa ceva e firesc : căci singură această specie de vorbire indică adevărul ca şi falsul, iar la aceasta tind demonstraţiile cu privire la care s-a întocmit de către filozof întreaga operă logică.

Stoicii în schimb numesc vorbirea enunţiativă o „axiomă" (aserţiune), pe cea deziderativă o numesc „aratică" (de rugăminte), pe cea vocativă o numesc apelativă, adăugînd acestora alte cinci specii de vorbire, raportate la unele dintre cele enumerate. Într-adevăr ei spun că un fel de vorbire este de tipul jurămîntului :

Să o ştie cum pămîntul...
(Hom., *Il.*, V, 184)

un altul este specificator, ca de pildă „fie această linie dreaptă", un altul ipotetic, ca „să presupunem că pămîntul este centrul întregii sfere solare", un altul asemenea cu axioma, ca de pildă :

Cum se împodobeşte soarta în cadrul vieţilor...
(Menandru, frg. 855)

care toate, susceptibile fiind de falsitate şi adevăr, se pot subordona vorbirii enunţiative, jurămîntul prin chezăşia zeului care întregeşte enunţarea, iar vorbirea de tipul axiomei cu ajutorul adverbului alăturat. Al cincilea fel de vorbire, dincolo de aceasta, pretind ei că este cel dubitativ, ca de pildă :

Zeul e de faţă. Dar ce-i cu crainicii?
(Com. Att., frg. III, p. 460 — Kock)

ceea ce în chip evident este întocmai cu vorbirea interogativă, cu excepţia faptului că adaugă motivarea întrebării.

Pe de altă parte, iarăşi, existînd două specii de vorbire enunţiativă, una numită categorică alta ipotetică, iar cea categorică semnificînd ce anume revine sau nu cuiva ca atribut, ca atunci cînd spunem „Socrate umblă, Socrate nu umblă" (căci într-adevăr atribuim lui Socrate umblatul, odată afirmativ, odată negativ), în timp ce vorbirea ipotetică semnifică prin existenţa cui există ceva sau nu, ori prin neexistenţa

cui altceva există sau nu, ca atunci cînd spunem „dacă este om, este şi vieţuitor; dacă este om, nu este piatră; dacă nu este ziuă, este noapte; dacă nu este ziuă, nu este soarele deasupra pămîntului", — aşa fiind, Aristotel ne transmite numai specia categorică a vorbirii enunţiative, ca fiind desăvîrşită şi folositoare pentru demonstraţii, în timp ce pe cea ipotetică nu o consideră de fel demnă de o atenţie deosebită, ca fiind deficitară şi necesitînd întru totul desăvîrşirea ei prin vorbirea categorică. Într-adevăr silogismele ipotetice, luînd în chip nedemonstrat aşa-numita apodoză sau protază — uneori chiar faptul implicaţiei sau al disjuncţiei fiind lipsit de temei — şi-au obţinut prin supoziţie încredinţarea pentru ipotezele lor de bază. Aşadar pentru punerea la punct a ipotezelor acestora, în cazul că s-ar folosi un alt silogism ipotetic, va fi iarăşi nevoie de o punere la punct a lui, spre a se obţine încredinţarea cu privire la ipotezele din el, iar pentru încredinţarea aceasta una nouă, şi astfel la nesfîrşit, dacă cineva vrea să confirme ipotezele prin ipoteze. Dacă însă urmează ca demonstraţia să se producă în chip desăvîrşit şi fără lacune, atunci este evidentă nevoia silogismului categoric — a celui lipsit de orice ipoteză declarată — care să procure demonstrarea temei puse în joc. De aceea numim silogismele categorice pur şi simplu
5r silogisme, iar pe cele ipotetice, considerînd ansamblul lor, silogisme prin ipoteză, şi nu le mai numim silogisme pur şi simplu, prin faptul că îndeobşte enunţările ipotetice se nasc pe baza celor categorice: ele reprezintă fie o consecinţă fie o disociere a unei propoziţiuni categorice de alta, legîndu-se între ele sau printr-o aşa numită conjuncţie copulativă, sau printr-una disjunctivă, pentru ca enunţul alcătuit din ele să se dovedească unitar. Din aceste pricini, aşadar, Aristotel se preocupă numai de specia categorică a vorbirii enunţiative.

Ca atare intenţia lucrării de faţă, spre a se vorbi pe scurt, este de a discuta despre îmbinarea primă a cuvintelor simple, aceea care se iveşte potrivit cu specia categorică a vorbirii enunţiative. Spun că e vorba despre prima îmbinare, întrucît o îmbinare de cuvinte simple poate produce şi silogisme, nu însă prima îmbinare, ci aceea care se realizează prin împle-
36 tirea rostirilor ivite pe baza primei îmbinări. De aceea el, luînd

în considerare aceste rostiri simple în ele însele, în cadrul lucrării de faţă, le va cerceta doar ca fiind enunţări şi nu premise, pe cînd în *Analitice*, concepîndu-le drept părţi ale silogismelor, el va socoti totodată potrivit să le cerceteze şi ca premise : căci cei vechi le numesc premise, ca puse astfel dinainte de către cei ce urmăresc să argumenteze ceva pentru discuţie.

Dar de aci, din cele spuse, ni se vădeşte şi care e locul lucrării; căci dacă rostirile simple sînt aşezate la mijloc, între 5v
cuvintele simple şi silogisme, şi dacă teoria cu privire la cuvintele simple o dau *Categoriile*, pe cea despre rostirile simple o dă cartea de faţă, iar pe cea despre silogisme o dau *Analiticele*, atunci este evident că lucrarea de faţă îşi are locul la mijloc, între *Categorii* şi *Analitice*, succedînd primelor şi precedînd pe celelalte ca şi tot restul scrierilor privitoare la opera logică.

Faptul că lucrarea de faţă este folositoare pentru această operă logică, după cum cea din urmă e pentru întreaga filozofie, reiese limpede din cele spuse.

Pe deasupra, cercetînd care e justificarea titlului cărţii, vom spune cu ce sens al cuvîntului „interpretare" a intitulat Aristotel cartea sa *Despre Interpretare*; căci n-a făcut-o ca Demetrios — care scriind o carte cu privire la forma de proză a operelor a intitulat şi el cartea lui *Despre Interpretare* — socotind că ar fi cazul să numească interpretare aspectul de proză, ca şi cum ar fi vorba de aceasta în lucrarea de faţă. Trebuie deci spus că sufletul nostru are două grupe de facultăţi, pe cele de cunoaştere şi pe cele de vieţuire, numite şi deziderative (calific facultăţi de cunoştere pe cele prin care cunoaştem orice realitate, de pildă intelectul, gîndirea, judecata, imaginaţia, sensibilitatea, iar deziderative pe cele prin care năzuim către ce e bun pentru noi, printre realităţi sau printre cele judecate aşa, ca facultatea voinţii, cea a alegerii, irascibilitatea şi dorinţa), 6r
iar cele patru soiuri de rostire, în afara celui enunţiativ, izvorăsc din facultăţile deziderative (sufletul neactivînd aici el însuşi ca atare, ci fiind făcut să tindă spre altceva ce pare să contribuie la realizarea dorinţii, şi stînd să cerceteze fie raţiunea lui, aşa cum se întîmplă în cazul rostirii aşa zise interogative, fie cercetînd lucrul, iar dacă e vorba de lucru, uneori urmărind să se întîmple acel lucru asupra căruia poartă vorbi- 37

rea, ca în cazul celei vocative, alteori dorind să se întîmple ceva prin acel lucru, iar aceasta fie ca izvorînd de la unul mai puternic, ca în cazul rugăciunii, fie ca de la unul mai slab, ca în cazul a ceea ce se numeşte în general poruncă). Aşa fiind, numai modul enunţiativ ţine de facultăţile de cunoaştere, iar el este cel care indică cunoaşterea lucrurilor, adevărată ori părelnică, ivită în noi. De aceea singur acest fel de a vorbi e susceptibil de adevăr sau falsitate, pe cînd dintre celelalte nici unul. O asemenea specie a rostirii, cea enunţiativă, va fi socotită de Aristotel demnă de numit „interpretare", ca interpretînd cunoaşterea obţinută de suflet. De vreme ce deci — aşa cum o va spune şi el în introducerea acestei cărţi — există şi alte feluri de a vorbi decît cel enunţiativ (căci şi rugăciunea, spune el, este un fel de a vorbi) dar acum e luat în considerare cel enunţiativ, cartea a fost intitulată de el *Despre Interpretare*, ceea ce nu se deosebeşte de fel de titlul : despre vorbirea enunţiativă.

În ce priveşte autenticitatea cărţii filozofului, nimeni din-
6v tre cei care s-au ocupat cu scrierile lui Aristotel nu a tăgăduit-o, luînd în considerare caracterul veridic al expunerii şi rînduirea ştiinţifică, familiară filozofului, a problemelor transmise în carte, ca şi prin acordul cu celelalte opere ale autorului, — în afară de Andronikos din Rhodos, al unsprezecelea succesor al lui Aristotel, care, înregistrînd faptul că filozoful spune, în introducerea cărţii, cum că gîndurile sînt înrîuriri ale sufletului şi că adaugă „aşa cum s-a vorbit despre acestea în lucrarea *Despre suflet*", şi care negăsind locul anume din *Despre suflet* unde filozoful să fi numit gîndurile înrîuriri ale sufletului, a socotit necesar să spună că dintre cele două lucrări ale lui Aristotel, cea de faţă şi *Despre suflet*, una trebuie să nu fie autentică, şi a conchis că e cazul s-o respingă pe cea de faţă iar nu pe cealaltă. Trebuie însă ştiut că adesea în lucrarea *Despre suflet* întîlnim denumirea imaginaţiei drept „intelect pasiv", la filozof ; *intelect* în măsura în care posedă înăuntru cunoscutul şi se deosebeşte ca atare de senzaţie, întrucît cele pe care senzaţia le cunoaşte ca exterioare, ca avînd întru totul nevoie de prezenţa lor spre a putea fi în act cu privire la ele, pe acelea,
38 cu întipăririle lor, imaginaţia le posedă şi le prelucrează în

ea însăşi, pe baza senzaţiilor, neavînd nevoie de cele exterioare şi putînd să le înfăţişeze, ceea ce face că şi în somn, atunci cînd senzaţiile rămîn inactive, sîntem activi prin imaginaţie; iar *pasiv* îl numeşte pentru că [intelectul acesta] cunoaşte orice printr-o anumită participaţie şi distanţare, întrucît îşi 7r
are despărţite de corp atît natura cît şi activitatea şi reprezintă un fel de principiu pentru senzaţie. Prin urmare Aristotel, arătînd în lucrarea *Despre suflet* că, fără acest intelect pasiv, sufletul nostru nu gîndeşte nimic din cele aflate în el, din această pricină spune: „Nu ne-o amintim însă, întrucît intelectul acesta e neînrîurit, pe cînd intelectul înrîurit este pieritor, iar fără de el nu se gîndeşte nimic"; şi mai departe: „Aşadar speciile sînt gîndite de facultatea intelectivă în obiectele imaginaţiei"; şi apoi: „Ce va deosebi primele gînduri de imagini? Sau nu sînt imagini nici celelalte, dar nu pot fi fără imagini?", iar aşa fiind, el face vădit că şi în rîndurile de acolo numeşte gîndurile înrîuriri ale sufletului. El pare însă a extinde şi mai larg, asupra tuturor activităţilor sufletului, denumirea de înrîurire: începe o întrebare, spune el în acel loc, cu privire la înrîuririle sufletului, dacă toate sînt comune şi corpului ce-l posedă, sau există vreuna proprie sufletului însuşi, iar cîntărind chestiunea ridicată, adaugă: „Se pare însă că, în majoritatea cazurilor, nimic nu suferă sau nu produce fără corp ceva, ca de pildă mînia, curajul, dorinţa şi în genere simţămintele. Dar prin excelenţă ne apare drept proprie [sufletului] gîndirea; iar dacă şi aceasta e o formă de imaginaţie, sau dacă nu e fără imaginaţie, înseamnă că n-ar putea fi nici ea fără de corp". De altfel înainte de acestea, în introducerea lucrării amintite, spusese: „Întreprindem cercetarea spre a vedea şi cunoaşte atît natura cît şi firea sufletului, apoi cîte se întîmplă cu privire la el, dintre care unele par să fie înrîuriri proprii sufletului, pe cînd altele revin în comun, 7v
datorită lui, şi vieţuitoarelor". Prin acestea el face vădit că şi în ce priveşte partea intelectivă a sufletului nostru raţional, chiar dacă ea ar lucra independent de imaginaţie, el nu şovăie s-o numească înrîurire, firește nu pe baza gîndului de care a fost vorba, ci prin faptul că în timp preexistă, în cazul fiecărei activităţi a sufletului, o forţă activă asupra-i, în speţă acţiunea

naturii desăvîrşite asupra a ce este nedesăvîrşit, spre a se deosebi activitatea intelectului numit desăvîrşit şi ce posedă prin fire activitatea corespunzătoare, ca fiind lipsit de înrîurire, fără de amestec şi separat de întreg corpul. Pe acest intelect ni-l înfăţişează el aci, deosebindu-l de cel numit în chip specific pasiv, ca şi de imaginaţie, de care, cum spuneam, acesta nu se deosebeşte. De aceea, cercetînd pentru ce avem parte de amintire, el spune că, în timp ce o latură a sufletului, pe baza căreia funţăm, este lipsită de înrîurire, intelectul pasiv este pieritor, iar faptul că gîndirea noastră este împletită cu acest intelect pieritor îl indică filozoful drept cauză a uitării. În concluzie, nu pe drept a presupus Andronikos că lucrarea aceasta a filozofului n-ar fi autentică.

Ne rămîne acum, în cadrul temelor propuse la început, să redăm diviziunea lucrării de faţă în capitole. Împărţită fiind de el însuşi în chip evident în patru secţiuni, prima secţiune poartă asupra principiilor vorbirii enunţiative. Numesc principii ale vorbirii enunţiative cele ce contribuie la teoria ace-
5 steia, aşa cum s-ar numi principii ale geometriei definiţiile, postulatele şi aşa-zisele noţiuni comune, pe care Aristotel, în *Categorii*, a socotit potrivit să le califice elemente ale figurilor. De vreme ce deci, în teoria propoziţiunilor, va vorbi despre substantiv, verb, despre afirmaţie, negaţie, enunţare şi contradicţie, este firesc ca, înainte de a spune ceva despre propoziţii, să ne transmită ce înseamnă fiecare dintre aceste denumiri. Căci într-adevăr era cazul să le facă mai întîi pe acestea cunoscute începătorilor, punîndu-le astfel în lumină, în vederea învăţăturii propuse. Aşadar acesta este primul capitol al lucrării, cel care tratează despre principiile amintite ale vorbirii denumite enunţiative. Celelalte trei capitole ce urmează ne înfăţişează apoi propoziţiile ele înseşi. Numai că, de vreme ce unele dintre propoziţii se alcătuiesc doar din două cuvinte simple combinate între ele, anume din subiect şi predicat, ca atunci cînd spun „Socrate umblă" (căci aci Socrate e denumit, ca termen, subiect, pe cînd „umblă" e predicat, dat fiind că în orice vorbire enunţiativă o parte priveşte pe cel despre care se vorbeşte, cealaltă ce se spune despre el,
40 iar cel despre care se vorbeşte, cum este aci Socrate, se numeşte

subiect, ca primind enunţările despre el, în timp ce lucrul ce se spune despre el, cum este aci „umblă", e predicat, ca fiind ceea ce e rostit şi enunţat despre acela), de vreme ce, aşa cum spuneam, unele dintre propoziţii se alcătuiesc numai din subiect şi predicat, pe cînd altele au şi adausul al treilea predicativ, ca atunci cînd spun „Socrate este drept" (căci aci subiectul este Socrate, pe cînd predicatul este „drept" iar adausul al 8v
treilea predicativ, particula „este"), şi de vreme ce, în plus de acestea, există propoziţii care au în ele şi indicaţia modului cum revine predicatul subiectului, de pildă în chip necesar, imposibil, contingent, în chip potrivit, evident, legitim, ca atunci cînd spun „Socrate poate să fie muzician" sau „Socrate explică în chip limpede", iar mai mulţi termeni decît aceştia îmbinaţi în vederea producerii unei singure propoziţii nu sînt posibil de conceput, — aşa fiind, capitolul al doilea al lucrării ne înfăţişează propoziţiile cele mai simple şi va purta asupra propoziţiei sau enunţării pe bază de subiect şi predicat; capitolul al treilea va privi pe cele cu o compunere mai complexă, prin alăturarea adausului predicativ, şi el va purta asupra propoziţiei sau a enunţării pe bază de subiect, predicat şi adausul al treilea predicativ; pe cînd capitolul al patrulea va privi propoziţiile după modalitate. În felul acesta, trecînd prin toate soiurile de propoziţii şi cutezînd să afirme că nu sînt mai multe contradicţii decît cele înfăţişate, Aristotel pune capăt lucrării. Însă alături de această încheiere a cărţii, va fi pusă în joc o problemă, potrivită şi ea pentru doctrina în chestiune.

Acestea fiind dinainte stabilite, este momentul să trecem la explicarea textului, a cărui concentraţie şi desfăşurare bogată în sensuri şi subtilă, cu denaturarea uneori a întregului gînd din cauza cîte unei mici variaţii de text, multe dintre 9r
copii suferind de acest neajuns — ne-au făcut, în cele de mai jos, să urmărim pentru interpretare copia care ne-a părut mai exactă.

16ª 1. *Mai întîi trebuie stabilit ce este un nume şi ce este un verb.*

Îi revine acum lui Aristotel, aşa cum am spus, să înfăţişeze doctrina vorbirii enunţiative. De vreme ce orice enunţare 41

se naşte din substantive şi verbe, ca atunci cînd spun „Socrate umblă", trebuie ca elementele mai simple să fie cunoscute peste tot înaintea celor alcătuite din ele, iar de aceea începutul potrivit al lucrării îl face teoria existenţii numelui şi verbului. „Stabilit" este luat acum în loc de „definit", primul avînd şi alte înţelesuri, dar aci însemnînd, cum spuneam, definiţia. Faptul că *a stabili* e rostit în mai multe feluri, este evident: de pildă adesea numim şi ipotezele lucruri stabilite, ca atunci cînd spunem: „să presupunem că teatrul cuprinde atîta mulţime", „să presupunem" că are o mărime de zece coţi", sau „dacă ai domni, ce ai face oare?" Pe de altă parte numim teze stabilite şi presupunerile neobişnuite ale cunoscătorilor filozofici într-o materie, ca de pildă că „toate se mişcă şi nimic dintre realităţi n-are parte de repaus", aşa cum spunea Heraclit, sau că „fiinţa este una", aşa cum i se părea lui Parmenide. Mai numim teze stabilite şi convenţiile, aşa cum spunem că amînăm facerea unei convenţii. Însă şi formele adverbiale ce stabilesc ceva sînt numite de unii instituiri, ca de pildă: „de luat în căsătorie", „de navigat". Pe deasupra, numim teze stabilite şi definiţiile, ca prealabile demonstraţiilor; căci dacă demonstraţiile se obţin pe baza celor ce revin lucrurilor potrivit cu esenţa lor, iar esenţa fiecăreia din realităţi este indicată de definiţii, atunci este firesc ca definiţiile să stea înaintea demonstraţiilor. Ba încă în sens mai general Aristotel socoteşte că trebuie să numească pur şi simplu lucruri stabilite toate principiile nemijlocite ale demonstraţiilor, de rangul axiomelor, ca de pildă definiţiile, cum s-a spus, precum şi postulatele şi ipotezele, ele avînd nevoie de demonstraţie, dar luate fiind fără de aceasta, aşa cum precizează el limpede în cartea primă a *Demonstraţiilor*. În atîtea feluri sau chiar în mai multe este rostit „a stabili"; dar acum Aristotel se foloseşte de expresie în loc de „a defini", aşa cum o dovedeşte, adăugînd pe „ce înseamnă nume şi ce înseamnă verb" — expresia de „ce înseamnă" reprezentînd cît se poate de limpede definiţia.

Cineva ar putea fi nedumerit în legătură cu pricina pentru care, după ce în întreaga carte a *Categoriilor* s-a preocupat despre cuvintele simple, el îşi propune aci din nou să vorbească
42 despre nume şi verb, care amîndouă sînt în chip evident cuvinte

simple. Față de aceasta este de spus că simplul cuvînt, numele, verbul, expresia, spusa și termenul, sînt aceleași unele față de altele, în ce privește obiectul, numai prin funcție sînt diferite, așa cum se întîmplă în cazul seminței și al fructului, sau cu urcușul și coborîșul. Atunci cînd considerăm, într-adevăr, cuvintele simple ca semnificînd lucrurile pentru care au fost stabilite, denumim numai acest aspect prin „cuvinte simple", nedeosebindu-le pe ele astfel ca nume și verbe; atunci însă cînd considerăm un dublu aspect în ele și găsim pe unele rînduite cu articole lîngă ele, pe altele nu, sau pe unele semnificînd în plus timpul, pe altele nu, atunci le deosebim pe unele de altele, iar pe cele alăturate articolelor și care nu adaugă o semnificație de timp socotim potrivit a le numi „nume", pe cînd pe cele ce nu se pot alătura articolelor dar pot fi rostite după indicații de timp le numim „verbe". Tot astfel atunci cînd luăm fiecare din aceste cuvinte, nu cum este în sine, ci ca parte a unei afirmații sau negații, socotim potrivit să-l numim spusă, așa cum ne învață Aristotel lămurit în cele ce urmează. Însă atunci cînd le cercetăm ca luate în silogism, le numim termeni, cum va spune el în introducerea la *Analitice*. Și la fel numea termeni cuvintele simple și Platon, în cartea a noua a *Legilor*; el spune într-adevăr că unii dintre termeni se combină între ei, poziția lor fiind nemijlocită, ca de pildă: „cald" și „non-cald"; alții au o zonă intermediară, cei anume care posedă un intermediar, ca de pildă „cald" și „rece", sau „voluntar" și „involuntar". Cu privire la aceștia din urmă rațiunea are un intermediar, anume neajunsul născut dintr-o pornire pasională, care nu e cu adevărat voluntară, dar nici involuntară. Însă întrucît, chiar dacă potrivit cu obiectul e tot una să se spună nume, verb ori alt cuvînt, potrivit cu funcția menționată acestea diferă între ele, și întrucît cartea despre *Categorii* a tratat numai asupra cuvintelor simple, nepreocupîndu-se de deosebirea numelor față de verbe, deosebire care e foarte necesară în teoria rostirii enunțiative (căci prin această funcție deosebim termenii subiect, în enunțări, de cei predicat), din aceste pricini și întreprinde el acum teoria despre nume și verbe, ca putînd fi cît se poate de potrivită lucrării de față.

De ce însă — ar putea spune cineva — mai numeroase fiind așa-numitele părți de cuvînt ale grămăticilor, Aristotel ne înfățișează acum doar pe acestea, numele și verbul ?Pentru că, vom spune, acestea singure, spre deosebire de celelalte toate, pot să alcătuiască rostirea enunțiativă, ca de pildă cînd spunem „omul însănătoșește". Așadar Aristotel își face cercetarea aci doar despre acestea, care în chip necesar sînt cuprinse în orice rostire enunțiativă și care sînt îndestulătoare pentru producerea enunțării simple.

Merită să fie știut cum că, dintre bine cunoscutele opt părți de vorbire, unele semnifică anumite naturi, fie pur și simplu a persoanelor, activităților, stărilor, fie a unei combinații de-a lor, cum fac numele și pronumele, verbul și participiul, care sînt și singurele capabile să producă rostirea enunțiativă, ca atunci cînd spunem „Socrate umblă", sau „eu umblu", sau „cel ce aleargă înaintează", sau „Socrate este în alergare", unul fiind luat drept subiect iar altul drept predicat; altele nu înseamnă astfel de lucruri, ci indică o anumită relație a predicatului cu subiectul, așa cum fac cele mai multe dintre adverbe. Căci ele indică fie felul cum revine predicatul subiectului, fie momentul, locul, fie de cîte ori, făcînd-o în chip determinat sau nedeterminat; fie în ce ordine stă ceva față de altceva, ca de pildă că acesta aleargă în urma celuilalt, sau locuiește altundeva decît aci, sau că e apropiat de ceva, ori mai mult sau mai puțin decît ceva; fie că revine stăruitor cuiva; fie chiar indică felul cum socotim noi că revine sau nu revine cuiva acel lucru, că o facem prin presupunere sau prin asigurare; fie indică ce atitudine luăm față de un lucru despre care dăm lămuriri, că o facem depreciativ, admirativ sau întărind enunțarea prin mărturia cuiva mai de autoritate; fie că ne este de folos nouă să desprindem predicatul indicîndu-l, ca în cazul adverbelor numite pozitive; fie proclamîndu-ne printr-o exclamație dispoziția sufletului caracterizată potrivit cu însuși binele suprem, ca în cazul adverbelor ce indică entuziasmul, pentru cei cuprinși de o stare de fericire; fie indică enunțarea rostită de alții, apropiați nouă prin consimțămînt sau depărtați prin tăgadă sau negație. Spun că indică felul de atribuire al adverbelor,

 care înseamnă atît mijlocul cît și calitatea, ca de pildă „Socrate

discută bine", „Melanthios a lovit pe Ulysse cu piciorul", „albinele zboară în roi", şi adverbele care arată că sînt laolaltă cei despre care e vorba, sau că nu le revine laolaltă predicatul, ca de pildă „s-au ivit grămadă duşmanii, sau în chip izolat" (sînt şi acestea un fel de calităţi, căci concentrarea şi dispersarea privesc calitatea). Cît despre cele rămase din rîndul adverbelor enumerate, nu e cazul să adăugăm ceva; căci sînt evidente chiar pentru cei în stare să cunoască doar sumar lucrurile indicate cu privire la fiecare. Aşadar adverbele, aşa cum spuneam, indicînd o relaţie anumită a predicatului faţă de subiect, contribuie cu ceva, după cîte se dovedeşte, la producerea unor astfel de enunţări; în rest adverbele semnifică şi ele ceva, dar nu ceva necesar pentru enunţare, ci pentru alte feluri de vorbiri, aşa cum adverbele ce semnifică rugămintea contribuie la vorbirea implorativă, cele ce arată o interdicţie sau un îndemn, la vorbirea imperativă, cele de întrebare, la vorbirea interogativă. Cît despre părţile de vorbire în afara celor de mai sus, ele sînt cu totul fără semnificaţie prin ele însele, cum sînt articolul, prepoziţia şi conjuncţia. 11r

Pe toate cele ce semnifică aşadar firi, persoane, activităţi, stări, ca şi anumite combinaţii ale persoanelor cu activitatea sau starea, Aristotel le divide în nume şi verbe, pe acestea din urmă, care sînt rostite în legătură cu timpul sau sînt predicate în propoziţii, numindu-le verbe propriu zise, iar pe cele rostite fără indicaţie de timp sau îndeplinind funcţia de subiecte, nume. Cît despre cele ce nu sînt luate în locul nici unuia din acestea două, chiar dacă altminteri se adaugă şi ele propoziţiilor, anume faptul că un lucru revine sau nu revine cuiva, ori cînd revine, cum sau de cîte ori revine predicatul subiectului, ca şi cele care indică vreo altă relaţie între ele, pe acestea în chip propriu nu le socotim demne de numit părţi ale vorbirii. Căci aşa cum corabia are drept părţi principale scîndurile, pe cînd cuiele, frînghiile şi smoala reprezintă legături ale lor în vederea unificării întregului, tot astfel, chiar dacă pentru vorbire conjuncţiile, articolele, prepoziţiile şi însăşi adverbele îndeplinesc funcţia unor legături oarecare, ele nu ar putea fi numite pe drept părţi, întrucît nu sînt capabile, împreunate fiind ele singure, să producă o vorbire împlinită. Prin urmare 12r 4

acestea nu sînt părți ale vorbirii, ci părți ale exprimării, față de care vorbirea însăși este o parte, așa cum spune Aristotel în scrierea *Poeticii*, iar ele sînt folositoare pentru felul specific al împreunării și organizării părților de vorbire, la fel cum și legătura e folositoare spre a aduce unitate celor ce se leagă și cleiul pentru cele pe care le face aderente, fără ca ele să fie părți ale celor legate sau lipite; așa nu sînt părți ale vorbirii nici conjuncțiile, articolele, prepozițiile și adverbele.

Rostirea diferă însă de expresie, prin aceea că prima este cu precădere împlinirea cuvintelor ce semnifică lucrurile, pe cînd cealaltă este doar a celor luate în chip simplu, pentru folosința limbii. Întîlnim diferența dintre rostire și expresie înfățișată chiar de Platon, în cartea a treia a *Republicii*, unde el spune: „cele privitoare la rostire se pot încheia aci, urmînd acum să cercetăm expresia, iar cele ce trebuie exprimate și felul cum trebuie ele exprimate va fi cercetat cu de-amănuntul de noi". De aci este evident că el numește rostirea gîndire, pe cînd expresia e înfățișarea [simplă], fie că prima se produce prin părți neapărat necesare, care sînt numele și verbul, potrivit ei fiind luată în considerație vorbirea rostită și numită la propriu așa, fie că sînt luate și celelalte părți ale vorbirii în sens mai general, aceasta înseamnă ale interpretării ce ține frumosul și o anumită organizare a rostirilor.

Cercetătorului așadar i se poate părea, pornind de la Alexandru din Afrodisia, că și adverbele sînt nume, precum și pronumele sau așa-numitul de către grămătici „apelativ". Dar această părere nu se dovedește îndreptățită, fiindcă unele dintre adverbe nu pot fi presupuse a reprezenta nume, de pildă cele ce privesc consimțirea, sau negația, sau refuzul, sau cele puse înaintea jurămintelor, precum și multe altele; iar unele, prin faptul că sînt puse în joc de anumite nume, au părut autorului aceluia să aibă aceeași tărie ca numele, ca de pildă, în chip frumos și în chip limpede, de la frumos și limpede, așa cum și just vine de la justiție. Dacă însă lucrul ar sta așa atunci ar trebui să calificăm drept verbe, iar nu drept nume, expresii ca „de căsătorit", „de navigat", ele provenind de la: trebuie să se căsătorească, sau: trebuie să navigheze.

Nu este aşadar potrivit a califica pe acestea drept verbe sau pe primele drept nume, de vreme ce nu e posibil ca ele să fie subiecte, nici să fie enunţate în propoziţiuni, stări în care se află în chip necesar atît numele cît şi verbul. Cuvîntul „limpede" îl poţi găsi ca predicat în rostirea „această parte din *Despre Interpretare* este limpede", dar pe „în chip limpede" nu-l vei găsi, şi nici pentru un predicat compus din acest adverb şi verbul despre care se spune „în chip limpede" nu va fi loc ca de pildă „el explică în chip limpede", cum se întîmplă în 13r
cazul lui „om mort" şi „drahmă falsificată". Căci ar trebui ca negaţiile unor astfel de afirmaţii să se producă în acelaşi fel cu propoziţiile ce au un predicat simplu, aşa cum se întîmplă în cazul predicatelor ce sînt efectiv compuse: într-adevăr la fel cum pentru „cel stins din viaţă este om" negaţia afirmaţiei sună: „cel stins nu este om", iar pentru „cel stins e cadavru" negaţia „cel stins nu e cadavru", *tot aşa* şi pentru „cadavrul stins este om" negaţia ar fi: „cadavrul stins nu este om". Însă în cazul propoziţiilor modale, negaţiile se produc cu necesitate într-altfel decît în cazul propoziţiilor nemodale. Căci negaţia afirmaţiei „Socrate umblă" este „Socrate nu umblă", pe cînd cea a lui „e posibil ca Socrate să umble" nu este „e posibil ca Socrate să nu umble" ci „nu e posibil ca Socrate să umble", aşa cum ne-o va arăta Aristotel, cît se poate de lămurit, în secţiunea ultimă a acestei cărţi.

De aceea el spune peste tot că rostirea enunţiativă se alcătuieşte din nume şi verb şi o rezolvă în acestea, considerînd că trebuie să le numească numai pe acestea părţi principale ale vorbirii; iar formele lui „a fi" şi „a nu fi" se enunţă cîteodată nemijlocit despre ceva, în care caz ele devin părţi ale propoziţiilor, ca în „Socrate este", „Socrate nu este", nu mai puţin ca subiectele, pe cînd fiind luate în propoziţii cu adaus predicativ sau în formaţiile modale, se adaugă părţilor propoziţiei sau se deosebesc, şi rămîn ceva de acest soi în spuse, — aşa cum vom afla în introducerea *Analiticelor*. Astfel că o parte a enunţării trebuie să fie sau nume întru totul sau 13v
verb, însă verbul nu este întru totul parte a propoziţiei, el trebuind să fie specificat, atunci cînd nu enunţă de la sine o acţiune, o stare sau pur şi simplu existenţa ori inexistenţa

subiectului, ci cînd este luat în vederea acordului dintre predicat şi subiect. Faptul că afirmăm pe drept acestea este evident din însăşi împrejurarea că toate celelalte părţi de cuvînt se rostesc cu privire la nume şi la verb. Astfel pronumele este calificat drept nume, deşi nu exprimă anumite naturi ci pur şi simplu persoane, iar participiul ca împărtăşindu-se de la ambele, vreau să spun atît de la nume cît şi de la verb, cu toate că el înclină mai mult spre specificul verbelor, ca indicînd situaţii temporale, pe cînd articolul ca depinzînd de nume şi avîndu-şi raportarea la ele. Cît despre prepoziţie, adverb sau conjuncţie, ce trebuie să spunem? Dintre acestea, prima e calificată drept rînduindu-se deopotrivă înaintea substantivelor şi [în limba greacă] a verbelor, al doilea drept împletindu-se cu verbul spre a-i arăta felul, iar conjuncţia ca legînd vorbirile continue. S-ar putea crede, după unele locuri, că Aristotel admite părerea cum că toate în general sînt de numit părţi ale vorbirii, dat fiind că, în cele ce urmează, va spune că unele dintre părţile vorbirii semnifică realităţi anumite, altele sînt lipsite de semnificaţie; dacă nu cumva vreo exegeză a acestei aserţiuni ne va da ceva mai potrivit, care să nu fie în contradicţie cu cele spuse acum.

p. 16ª 1. *Apoi ce sînt o negaţie, o afirmaţie, o enunţare şi o rostire.*

Este evident atît faptul că sînt trei modurile principale de diviziune, anume diviziunea genului în specii, a întregului în părţi şi a cuvîntului omonim în diferitele lui sensuri, după cum e evident şi că enunţarea se divide în afirmaţie şi negaţie. Într-adevăr spunem despre enunţare că este uneori afirmativă, alteori negativă. Se cercetează însă, de către interpreţii lui Aristotel, în ce fel se divide enunţarea în afirmaţie şi negaţie. Unii au ales să spună că diviziunea este ca a cuvîntului omonim în înţelesurile lui diferite, cum declară Alexandru din Afrodisia, pe cînd alţii susţin că este ca a genului în specii, cum spune filozoful Porfir; căci nici unul n-a îndrăznit să declare că diviziunea aceasta este ca a întregului în părţi, de vreme ce nu pare a fi vorba nici de un întreg divizat în părţi de acelaşi fel (diferenţa dintre afirmaţie şi negaţie fiind mare), nici în părţi deosebite;

într-adevăr una dintre părți nu ar putea fi calificată cu numele întregului. Vom arăta adevărul în ce privește acestea — cum o confirmă părerea filozofului Porfir — pe măsură ce înaintăm în expunere și explicăm definițiile redate de Aristotel asupra lor.

Acum însă se cuvine să spunem mai întîi că expresia *trebuie stabilit*, ceea ce însemna „a defini", trebuie luată în general și în cazul celor spuse : „apoi trebuie stabilit ce sînt negația, afirmația, enunțarea și rostirea", iar în afară de aceasta, întrucît el afirmă, despre cele patru forme enumerate, cum că trebuie definite după nume și verb dat fiind că tema propusă este, așa cum spuneam, înfățișarea tipului asertoric al rostirii 14v
enunțiative, iar acesta este în întregime fie afirmativ, fie negativ, — era necesar deopotrivă ca el să trateze despre afirmație și negație, așadar și despre genul lor comun, enunțarea. De vreme ce însă enunțarea este una din speciile de rostire și trebuia să fie adoptată rostirea în definiția enunțării, întrucît toate genurile contribuie la definițiile speciilor respective, și de vreme ce trebuie să fie mai cunoscute cele adoptate pentru o teorie oarecare, decît cele ce se învederează prin ele înseși, din acest motiv Aristotel a socotit că este necesară și teoria rostirii ca trebuind să fie luată în considerație înainte de enunțare. Dacă cineva, însă, ar avea nedumeriri, cum se face că nu se discută în prealabil și genul rostirii, anume vorbirea în cuvinte, socotind că merita să fie menționat din același motiv, ca necesar și el pentru lămurirea definiției, atunci trebuie spus că, sub raportul naturii, era firește potrivit să se trateze despre cuvînt, deoarece acesta este un produs al naturii singure, cum sînt vederea și auzul (căci de la natură cuvîntăm), iar rostirea și enunțarea, precum și speciile ei, afirmația și negația, sînt într-adevăr cuvinte, dar capătă în plus modelarea pe baza gîndirii noastre și rostirea e de un fel sau altul. De aceea le și este rezervată lor o operă dincolo de cele fizice, așa numita logică, cuvîntul nefiind pur și simplu un gen al rostirii, cum socotesc unii. Căci nu era posibil ca în timp ce genul este natural, specia să nu fie naturală, dar dacă trebuie spus despre cuvîntul simplu că este gen al cuvîntului din cadrul rostirii, totuși vom preciza că față de rostire în general se ia cuvîntul în ordine materială, ceea ce însuși Aristotel arată, în cartea a cincea a 49

15r lucrării *Despre naşterea vieţuitoarelor*, cercetînd diferenţele dintre vieţuitoare pe bază de sunet, dar nu că se întîmplă să fie şi gen, aşa cum va fi mai lămurit în cele ce urmează. Cît despre cine se întreabă care este atunci genul rostirii, trebuie să-i fie amintită diviziunea făcută în *Categorii* cu privire la mărime.

Trebuie observat că, în cele patru forme enumerate, Aristotel face începutul de la cele mai incomplete, el urcînd în spre cele mai desăvîrşite, şi de la modurile mai particulare la cele mai universale. Într-adevăr e mai desăvîrşită afirmaţia decît negaţia, fiindcă semnifică existenţa, pe cînd negaţia indică non-existenţa, iar enunţarea e mai desăvîrşită decît afirmaţia, ca fiind genul ei, aşa cum spuneam, şi rostirea decît enunţarea, de vreme ce aceasta din urmă este una din cele cinci specii de rostire, respectiv cea enunţiativă. Ordinea enumerării menţionate este făcută prin raport la noi, cei care în chip natural trecem de la cele mai neînsemnate lucruri la cele dominante şi de la cele mai particulare la cele mai universale, pentru progresul cunoaşterii noastre de la nedesăvîrşit către ce e mai desăvîrşit. În schimb în învăţătura ce priveşte lucrurile ele înseşi, el ne va orienta ca şi răsturnat, după rînduiala naturală a lucrurilor, punînd genurile înaintea speciilor şi cele mai desăvîrşite înaintea celor nedesăvîrşite. De aceea le-a şi enumerat în felul menţionat, vroind să facă început al expunerii modalitatea finală a enumerării.

p. 16a3. *Ceea ce apare în glas este un semn al celor ce sînt în cuget şi ceea ce este în scris, al celor din glas. Iar după cum nici cele scrise nu sînt aceleaşi pentru toţi, la fel nici cele*
15v *glăsuite nu sînt aceleaşi; în schimb cele pentru care toate acestea sînt dintru început semne reprezintă stări de cuget, aceleaşi pentru toţi, iar lucrurile pentru care cele din urmă sînt similitudini, dintru început sînt aceleaşi. Dar despre acestea s-a vorbit în scrierea* Despre suflet; *căci ele ţin de altă lucrare.*

Venea acum la rînd, după cîte se făgăduise, să se redea în continuare definiţiile, cea a numelui şi a verbului, însă de vreme ce nu orice expresie este nume ori verb (căci expresia
50 fără înţeles, ca „blituri", sau „skindapsos" nu e nici unul

din acestea) şi de vreme ce numele şi verbele diferă de cuvintele nesemnificative prin aceea că semnifică ceva, Aristotel tratează mai întîi, prin cele de faţă, despre ce e semnificat de către ele în chip principal şi potrivit, în speţă că sînt semnificate gîndurile, iar prin mijlocirea lor lucrurile, şi că nu trebuie conceput nimic altceva dincolo de ele, drept intermediar între gînd şi lucru, cum au socotit discipolii Stoicilor că e cazul să vorbească despre enunţabil (*lekton*). Acestea ne vor fi aşadar împărtăşite prin cele spuse acum, şi în primul rînd enunţurile care, oricum ar fi, implică în chip necesar cercetarea adevărului şi falsităţii. Cu privire la acestea din urmă întreprindem acum cercetarea, spre a vedea dacă ele sînt în lucruri, în gînduri, în cuvinte sau în cîte două din acestea ori chiar în toate, iar dacă sînt în cuvinte, în care anume, dacă sînt în nume şi în verbe sau în vorbirile alcătuite din ele. Se va determina că numele şi verbele sînt cuvinte simple, ce nu indică nici adevărul nici falsitatea, cum s-a spus şi în introducerea *Categoriilor*. În schimb cu privire la rostirea enunţiativă obţinută prin împletirea lor, se ia în consideraţie adevărul şi falsitatea, şi, la fel cum se făcuse înainte despre cuvinte, se raportează acestea la gînduri, ca fiind cauze ale cuvintelor. Căci, dintre gînduri, unele sînt simple, anume cele semnificate de cuvintele simple, ele neprimind de fel adevăr sau falsitate, altele în schimb sînt compuse, cele privitoare la realităţile compuse şi stînd sub cuvinte ce arată compunerile, ele fiind primitoare atît de falsitate cît şi de adevăr. În ce priveşte lucrurile ele însele, nu s-ar putea concepe aşa ceva nici măcar în cele compuse. Şi este evident că în chip firesc Aristotel, mai înainte de-a reda definiţiile numelui şi verbului, face precizări despre cele menţionate. El şi era dator să ia în consideraţie falsitatea şi adevărul în această primă carte, propunîndu-şi să ne transmită din introducere care anume sînt primitoare de adevăr sau falsitate şi care prin firea lor nu pot să le primească pe nici una, şi, amintind că un lucru se consideră în cazul cuvintelor compuse, altul în cazul celor simple, era dator, pe lîngă aceasta, să dividă cuvintele simple, pe de-o parte, şi nesusceptibile fie de adevăr, fie de falsitate, în nume şi verb, iar pe de altă parte pe cele alcătuite din ele şi care sînt întru totul sau adeveritoare sau tăgăduitoare (ceea ce

16r

echivalează cu a spune: pe cele pe bază de rostire enunțiativă) să le dividă în speciile iarăși corespunzătoare lor, anume în afirmație și negație.

Așa stînd lucrurile, spunem acum, clasificînd cele pe care ni le transmite filozoful, cum că el acceptă următoarele patru aspecte în cazul de față, ca fiind necesare pentru doctrina înfățișată, anume lucrurile și gîndurile, precum și cuvintele și scrisul. Între acestea primul loc îl au lucrurile iar al doilea gîndurile, al
16v treilea îl au cuvintele și ultimul cele scrise. Într-adevăr gîndurile au drept scop conceperea lucrurilor, și sînt cu adevărat gînduri cînd se armonizează, ca să spunem așa, cu lucrurile ele însele; căci ele sînt imagini ale lucrurilor în cuget. Cît despre cuvinte, ele sînt vestitori ai gîndurilor și de aceea ne sînt date de fire spre a semnifica prin ele gîndurile cugetului, astfel încît să și putem să comunicăm unii cu alții și să trăim în societate; căci omul este un animal social. De aceea cei care nu se folosesc de aceste cuvinte nici nu au parte între ei de comunitate, ca necunoscîndu-și gîndul unii altora. Cît despre cele scrise, ele au drept țintă să păstreze amintirea cuvintelor. Dar dintre acestea patru, primele două sînt prin natură, spune Aristotel, celelalte două sînt instituite; prin natură sînt lucrurile și gîndurile, instituite sînt cuvintele și scrisul. El deosebește pe cele din natură de cele instituite folosindu-se de următoarea regulă: cele care, spune el, sînt aceleași la toți, sînt prin natură, iar cele care nu sînt aceleași la toți, acelea nu sînt prin natură ci instituite. Iar așa ceva e firesc; căci una fiind natura lumii, ea face bineînțeles ca peste tot să fie asemănătoare cele socotite a fi de aceeași specie. Dacă însă ar exista o diferență între unii și alții, atunci ar fi vorba de lucruri ce nu sînt create prin natură. De vreme ce, așadar, lucrurile și gîndurile sînt pentru toți aceleași (căci peste tot specia de om, de cal sau de leu este aceeași, iar gîndul la fel
17r este același la toți despre om, piatră și fiecare dintre celelalte lucruri), pe cînd cuvintele și cele scrise nu sînt aceleași la toți (căci de alte cuvinte se folosesc elenii și fenicienii, de altele egiptenii; „fiecare cu limba lor" spune poetul; de asemenea ei scriu cuvintele acestea fiecare prin alte feluri de scriere), din această
52 pricină lucrurile și gîndurile sînt proclamate a fi prin natură,

pe cînd cuvintele şi scrisul, pe cale de instituire şi nu prin natură. Şi este evident că mai degrabă decît la cuvinte, în cazul scrisului se va lua în considerare instituirea. De aceea în general a şi fost demn de menţionat faptul că scrisul are oarecare înrudire cu vorbele, nu numai întrucît contribuie la păstrarea lor în amintire, dar şi ca avînd în chip evident înţelesul de a fi prin instituire şi capabil de a ne face să ştim mai lămurit că cuvintele sînt prin instituire, ceea ce nu este la fel de recunoscut ca faptul că scrisul e prin instituire (într-adevăr despre cuvinte s-a socotit demn de cercetare, de către cei vechi, dacă sînt rostite prin natură sau prin convenţie, iar în această privinţă era potrivit să se precizeze care dintre modurile lor de înfăţişare se armonizează cu lucrurile, şi să se facă folosinţă de acest mod pentru definiţiile numelui şi verbului, precum şi a vorbirii alcătuite din ele; în schimb cu privire la scris nu a încăput nici o dezbatere la cei vechi). De vreme ce, altminteri, cele scrise nu ne vor aduce nici un folos pentru considerarea celor din joc, Aristotel însuşi va arăta în continuare, trecînd cu vederea scrisul şi considerînd numai lucrurile, gîndurile şi cuvintele, că ele sînt uneori simple, alteori compuse. Dintre acestea deci, gîndurile sînt socotite de el cît se poate de asemănătoare lucrurilor, pe cînd la cuvinte nu a mai socotit că e 17v
cazul să le numească asemănări ale gîndurilor, ci simboluri şi semne, iar scrisul la fel pentru cuvinte.

Pe de altă parte, asemănarea diferă de simbol în măsura în care prima intenţionează să întruchipeze, pe cît posibil, natura însăşi a lucrului şi nu poate fi plăzmuită ea însăşi de către noi (căci dacă întruchiparea din tablou a lui Socrate nu înfăţişează totodată şi chelia lui, şi nasul lui teşit, şi privirea piezişe, atunci nu s-ar mai numi o imagine a lui), pe cînd simbolul sau semnul (căci filozoful numeşte un acelaşi lucru prin ambele) ne revine în întregime ca subzistînd prin simpla noastră cugetare. De pildă pentru momentul cînd trebuie să se înfrunte între ei războinicii, poate fi simbol atît sunetul de luptă al trîmbiţii cît şi aprinsul făcliei, cum spune Euripide:

După ce s-a domolit, ca o făclie, sunetul
Trompetei tireniene, semn al luptei însîngerate...
(Phoen., 1377—78)

Cineva ar putea stabili că şi ridicatul lăncii sau azvîrlitul săgeţii şi nenumărate altele [sînt simboluri]. De vreme ce deci e posibil ca aceleaşi cuvinte să fie redate prin felurite scrieri, aşa cum o arată invenţia caracterelor grafice aşa-numite ideograme, şi de vreme ce aceleaşi gînduri pot fi redate prin rostiri diferite, cum o semnifică bogăţia limbilor şi, în cadrul unei aceleaşi limbi, înlocuirea cuvintelor (căci Aristokles se dovedea a fi numit de cei vechi Platon iar Tyrtamos Theofrast, în timp ce un lucru, unu şi acelaşi, e cu neputinţă să fie gîndit prin acte de gîndire diferite, ci în chip necesar fiecare dintre gînduri trebuie să fie imaginea lucrului al cărui gînd este, aşa cum stă înscris în tabloul sufletului, dat fiind că gîndirea nu este nimic altceva decît faptul de a primi imaginea gînditului sau de a-l face accesibil), de aceea Aristotel numeşte gîndurile asemănări ale lucrurilor iar numele şi verbele ale gîndurilor, pe cînd cele scrise sînt simboluri şi semne ale numelor şi verbelor. Dintre acestea patru aşa dar, vrînd să spun lucrurile, gîndurile, cuvintele şi scrisul, lăsînd de-o parte scrisul, ca neaducînd nimic necesar pentru indicarea apropiată a lucrurilor pe care el vrea să le ia în cercetare cu precădere, filozoful analizează gîndurile prin care cunoaştem ceva şi dă precizări despre cuvinte, fără de care e cu neputinţă să se producă o teorie şi o doctrină.

De aceea, lăsînd de-o parte pe cele scrise, Aristotel acceptă în discuţie lucrurile, gîndurile precum şi cuvintele, spunînd că fiecare dintre acestea este considerat fie simplu, fie compus. De pildă ceva simplu este „Socrate", pe cînd compus este „Socrate care aleargă" (căci aci natura lui Socrate şi-a adăugat activitatea alergării), iar gîndul despre Socrate care aleargă este de asemenea compus, cum e rostirea prin care spunem „Socrate aleargă". Iar în chip vădit, la gîndurile compuse precum şi la expresiile alcătuite prin reunirea celor simple, adevărul — spune el — şi falsitatea nu vor fi luate în consideraţie în nici un element simplu, ele nefigurînd decît în legătură cu gîndurile compuse ca şi cu expresiile compuse; căci în ce priveşte
16r lucrurile, nici în cele compuse n-ar putea rezida ceva adevărat, sau ceva fals, aşa cum cercetăm acum, dat fiind că acest caracter
54 de adevăr şi de falsitate se produce într-o relaţie anumită a

gîndurilor sau a cuvintelor față de lucruri. Într-adevăr atunci cînd se armonizează, spre a spune așa, gîndurile cu lucrurile, sau cînd cuvintele sînt în acord cu ființa lucrurilor, atunci și spunem că se produce adevărul cu privire la fiecare din ele; iar dacă nu se comportă așa, falsitatea. De pildă, în cazul cînd Socrate umblă, dacă și noi gîndim sau spunem că umblă, atît gîndul e adevărat cît și enunțarea, pe cînd dacă am opina sau am spune că nu umblă cel care umblă, în chip necesar am greși. Lucrurile în ele însești nu s-ar putea califica nici adevărate nici false decît potrivit cu adevărul considerat în sînul cunoștințelor. Căci dacă avem obiceiul să spunem că Socrate este cu adevărat om, dar că statuia lui Socrate e în chip fals [om], nu vrem să înțelegem prin aceasta nimic altceva decît că rațiunea de om se enunță cu adevărat despre gîndul lui Socrate. pe cînd cea de statuie nu. Faptul însuși de-a se enunța [ca predicat] și de-a sta la bază [ca subiect] în vederea enunțării nu revine de fel lucrurilor, în schimb revine în prim rînd gîndurilor și astfel expresiilor, așa încît cu privire la adevărul și falsitatea acestora două din urmă se va potrivi aceeași rațiune; întrucît altminteri și în lucruri ele însești, precum și în plăcerile resimțite am putea susține că există adevăr și falsitate. Căci nu sînt în același sens existente formele în întregime separate de materie și, așa cum se va spune despre ele în cele ce urmează, activitățile fără de virtualitate, cum sînt cele de care are trebuință materia pentru obținerea unei întruchipări proprii, 19r
iar însăși materia, în totul lipsită de formă și pe drept numită fundamentală pentru lucruri, precum și imaginile văzute în oglinzi [nu sînt deopotrivă existente], ci unele sînt cu adevărat reale, altele nu cu adevărat, iar o altă categorie, în chip fals; la fel nici plăcerea nu este deopotrivă adevărată, cea dată de lucrurile inteligibile și cea din activitățile nestăpînite, ca și plăcerea ce rezultă din imaginile înșelătoare. Numai că toate acestea nu contribuie la lămurirea tratatului în discuție, pentru că aci este vorba numai despre adevărul considerat în cele desfășurate pe bază de exprimare.

Acestea așadar sînt de menționat despre gîndul de ansamblu cu privire la cele rostite. Dar dînd urmare din nou și pornind ca mai sus de la cele spuse prin rostire și aplicîndu-ne la cele ce

merită atenție, vom spune mai întîi că nici de la lucruri, nici de la gînduri n-a izvorît învățătura despre ele, ci de la cuvinte pentru că tema de discuție, în această lucrare, era problema de a se cerceta exprimările asertorice, pe bază de vorbire enunțiativă, apoi pentru că Aristotel nu a spus : „cuvintele sînt așadar semne ale stărilor din suflet, adică ale gîndurilor", ci el a spus *cele din glas* [*ale cuvîntului*], făcînd să urmeze întreaga învățătură despre nume și verbe. Căci spunînd de la început că *trebuie stabilit ce este un nume și ce este un verb*, dat fiind că el consideră vorbirea alcătuită de acestea în trei feluri, fie ca fiind în suflet, potrivit cu gîndurile simple și cu așa-zisa vorbire înnăscută, fie ca rezidînd în însuși faptul rostirii, fie ca figurînd în scris (într-adevăr spunem că și în materie de scris o parte este nume, alta verb, alta vorbire), de vreme ce așadar, după
19[r] cum am amintit, el consideră în trei feluri numele și verbele, despre care spune că trebuie să fie stabilite atît în actul de gîndire cît și în cel de vorbire ori cel de scriere, din această pricină a și declarat astfel, cum că cele din sînul cuvîntului sînt semne ale gîndurilor din suflet, care — spune el — sînt stări ale sufletului din motivul arătat la început, după cum și scrierile sînt, la rîndul lor, semne ale celor din sînul cuvîntului. Așadar fie dintr-un astfel de motiv a pus el în discuție expresia *cele din glas* [*ale cuvîntului*], fie poate, mai degrabă, spre a arăta că, într-un fel trebuie spus „cuvînt", într-alt fel „nume" și „substantiv", precum și că simbol este și în general ceea ce prin instituire nu convine cuvîntului simplu, ci numelui și verbului. Căci exprimarea verbală ne revine nouă prin natură, la fel cu văzul și auzul, însă numele și verbele își au geneza în cugetarea noastră, ele folosindu-se ca materie de cuvînt. Într-adevăr așa cum ușa se spune a fi lemn și moneda se spune a fi aramă sau aur (însă ele se numesc așa ca avîndu-și geneza din materialele acelea, ce sînt lucruri naturale, ele înseși posedîndu-și ființa lor pe baza caracterelor și formelor adăugate subiectelor de bază; căci atunci cînd lemnul este lucrat așa ori într-alt fel, atunci spunem că s-a produs o ușe sau un tron, altminteri nu, iar cînd aurul primește un anumit tipar, atunci se spune [că e vorba de] o monedă), în același fel și aci, nu
56 e vorba pur și simplu de cuvinte, o dată cu numele și verbele,

ci cuvintele sînt modelate şi transformate într-un fel anumit de cugetul vorbitor şi sfîrşesc prin a fi socotite semne ale gîndurilor din suflet. Ceea ce spunem acum ar putea apărea limpede — faptul anume că vorbele sînt naturale, pe cînd numele şi verbele sînt prin convenţie — în cazul surdo-muţilor din naş- 20r
tere; căci la aceştia se observă că aruncă unele cuvinte nearticulate, dar ei nu se folosesc de nume şi de verbe. Trecînd deci firesc peste aceste lucruri, Aristotel a spus: *cele din glas* [*ale cuvîntului*], ceea ce înseamnă acelaşi lucru cu numele şi verbele, ele nefiind cuvinte pur şi simple, ci unele ce se comportă şi sînt transformate într-astfel încît să fie şi indicatoare pentru gînduri, ca fiind prin instituire iar astfel putînd fi numite semne ale stărilor din suflet.

Dar, în cele ce urmează, ce oare poate însemna faptul de a nu socoti că silabele sînt simboluri ale celor din sînul cuvîntului, nici literele, ci *cele scrise*? Vom răspunde că — aşa cum s-a spus — fiind vorba în trei feluri de nume şi verbe, în chip de gînduri, de rostiri şi de cele scrise, Aristotel stabileşte atît că rostirile sînt simboluri ale celor gîndite cît şi că scrisul e simbol al celor rostite. Iar aceasta ca şi cum ceea ce s-a spus ar fi admis despre nume şi verbe. Dacă însă s-ar socoti că e cazul să se extindă teoria asupra oricărei exprimări pur şi simplu, atunci trebuie spus că litera şi silaba se numesc şi „caracter scris" pentru fiecare tip de elemente, dar se numesc şi vorbirea potrivit căreia exprimăm fiecare lucru. Şi ele se spun despre fiecare dintre cele două nume, însă numele de literă înseamnă cu precădere caracterul ce se capătă prin grafie, pe cînd cel de silabă înseamnă vorbire, „prin faptul că are o anumită înseriere şi ordine", spune Dionysos. Însă vorbirea n-ar putea fi socotită simbol al numelui, ci parte a lui, pe cînd caracterul, prin faptul că este conceput într-un fel prin vorbire, într-altfel, alteori pe drept cuvînt poate fi numit simbol. Acesta e motivul pentru care el nu a spus nici silabe nici litere, de vreme ce fiecare dintre 20v
aceste nume poartă şi asupra vorbirii, unul cu precădere, cel al silabei, altul mai general, cel al literii, ci a spus: „cele scrise", spre a face mai vădit că ceea ce s-a spus înseamnă tipurile de elemente.

După aceea, aduce motivul pentru care sînt numite simboluri atît cuvintele pentru gînduri cît şi cele scrise pentru cuvinte,

ambele fiind prin convenţie, cuvintele ca şi cele scrise, însă ele nefiind de fel aceleaşi pentru toţi. Într-adevăr el spune *după cum nici cele scrise nu sînt aceleaşi pentru toţi, la fel nici cele glăsuite nu sînt aceleaşi.* Iar totdeodată prin aceasta a făcut vădit că socotea demn de menţionat şi cele scrise, datorită folosinţei cuvintelor, primele fiind în chip mai evident prin convenţie şi arătîndu-ne felul cum şi cuvintele, pe baza asemănării cu cele scrise, pot fi simboluri ale gîndurilor, aşa cum primele erau ale cuvintelor. La aceasta adaugă afirmaţia, despre gînduri şi despre lucruri, că fiecare din acestea este prin natură, ca fiind aceleaşi pentru toţi oamenii; căci el spune *cele pentru care toate acestea sînt dintru început semne*, prin „acestea" denumind cele din aria cuvîntului, adică atît numele cît şi verbele, însă formularea *aceastea sînt dintru început semne* (el spune ale gîndurilor, căci sînt semnificate prin cuvinte şi lucrurile, dar nu imediat, ci prin mijlocirea gîndurilor, pe cînd gîndurile nu sînt semnificate prin alţi intermediari, ci în prim rînd şi nemijlocit), exprimă pe cele cărora le sînt semne în prim rînd cele din aria cuvîntului, semnificative ca fiind simboluri,
21r adică gîndurile, ca afecţiuni ale sufletului şi aceleaşi pentru toţi, pentru că şi sînt prin natură. Ca atare, expresia de *aceleaşi* în *aceleaşi stări de cuget pentru toţi* trebuie citită ca avînd accent ascuţit *. Iar *cele cărora acelea le sînt cît se poate de asemănătoare*, spune el (prin „acelea" denumeşte afectele sufletului), aşadar cele cărora asemănările le sînt afecte ale sufletului (dar ale cui asemănări sînt ele? în chip evident ale lucrurilor), acelea sînt lucrurile, spune el, care sînt aceleaşi pentru toţi. De aceea şi aci *aceleaşi* în cazul *lucrurilor* trebuie citit ca fiind cu accent ascuţit şi nu cu circumflex, cum face Herminos, pentru ca învăţătura lui Aristotel să reiasă în chip desăvîrşit, atunci cînd ea prezintă literele şi cuvintele ca fiind convenţie, întru cît nu sînt pentru toţi aceleaşi, pe cînd gîndurile şi lucrurile sînt prin natură, întru cît sînt pentru toţi aceleaşi.

Dar după ce acestea au fost examinate, trebuie adăugat, în continuare, pentru cei ce vor să se raporteze la teoria realităţilor şi să vadă temeiurile adoptate pentru temele în discuţie, cum că trei fiind rînduielile primordiale cu privire la substanţele

58 * Ceea ce dă în greacă: „Identic" (nota ediţiei româneşti).

naturale, cea divină, cea inteligibilă şi, dincolo de ele, cea psihică, despre lucruri spunem că sînt date de divinitate, de la cugetări purced gîndurile, iar de la sufletele caracterizate potrivit cu ce este logic şi avîndu-şi natura separată de orice corp se alcătuiesc cuvintele; căci acum vorbim nu despre cuvîntul luat la întîmplare, ci despre cel ce semnifică lucrurile prin intermediul gîndurilor, printr-o convenţie şi o potrivire, un cuvînt deopotrivă capabil să fie semnificat prin litere, ceea ce înseamnă cuvîntul articulat omenesc şi al limbii. Pentru acesta medicii, deosebindu-l bine, potrivit cu organele, de cuvîntul luat pur şi simplu, spun că există unele organe fonetice, precum plămînul şi traheea, dintre care primul produce materia cuvîntului, cealaltă contribuie la modelarea lui ca sunet grav şi ascuţit, sau cele asemănătoare, în timp ce alte organe sînt necesare pentru limbaj, precum limba şi cerul gurii, buzele şi dinţii, care, supunîndu-se în chip diferit impulsului dat de sufletul gînditor, modelează cu accent grav sau ascuţit cuvîntul, provenit în chip simplu ca de la o vietate, întocmai ca o materie, în vederea producerii literelor, silabelor şi în general a limbajului, producere la care se raportează şi specia de rostire enunţiativă, ce reprezintă tema propusă nouă în cartea de faţă. Cît despre sunetele nearticulate, cum spunem că sînt cele ale vieţuitoarelor neraţionale, dacă s-ar cerceta cauza lor nu s-ar obţine nimic de folos temelor propuse, dar e evident că dăm drept cauză pentru ele, în chip imediat, sufletele lor neraţionale, prin care le este posibilă fiinţarea. Căci acestea, dînd urmare senzaţiilor ca şi închipuirilor ivite în ele, fac pe cele ce posedă această capacitate, să glăsuiască, după firea fiecărora, şi să pună în joc toate procesele, cîte sînt firești, potrivit cu efectele ce le revin lor de fiecare dată. A admite însă că şi acestea sînt semnificative prin litere, cum au şi înregistrat unii dintre pretinşii grămătici, ar fi ridicul. Căci e drept, autorii de comedii imită broaştele prin „oac, oac" şi porcii prin „groh, groh", ca şi diferite păsări 22r
prin diferite sunete redate literal, dar nu e de socotit că acestea însăşi sînt glasurile lor, de vreme ce şi despre vuietul mării sau zgomotul roţilor şi al multor altor lucruri neînsufleţite ar trebui să admitem că sînt articulate, dat fiind că şi pe fiecare din acestea vedem că încearcă să le imite comedia. Dacă însă 59

trebuie cercetată şi în cazul elementelor [vorbirii] o cauză analoagă acestora, drept cauză eficientă nu vom da altceva decît sufletul particular, a cărui capacitate de invenţie a dat naştere elementelor, iar nimic nu ne împiedică să socotim drept un prototip al lor produsul natural al sufletului, produs ce pune în joc mărimi şi intervale [date] pentru fiecare din cele exteriorizate de suflet, pe baza cărora literele s-au dovedit mai puţin bogate decît sunetele.

Însă despre acestea se vorbeşte, spune el, în *Despre suflet*, unde a spus: „iar primele gînduri, ce oare le deosebeşte spre a nu fi închipuiri? căci nu toate sînt închipuiri, dar nici nu sînt fără de închipuire", şi unde a socotit că e cazul să numească închipuirea „intelect pasiv".

p. 16[a] 9. *După cum în cuget gîndul este lipsit uneori de adevăr sau falsitate, alteori însă trebuie dintru început să-i revină una din acestea, la fel este şi în glăsuire; ce e fals şi ce e adevărat poartă asupra îmbinării şi diviziunii. Aşa fiind numele înseşi şi verbele se aseamănă cu gîndul fără îmbinare şi diviziune, ca de pildă cel de „om" sau cel de „alb", cînd nu li se adaugă ceva; căci ele nu sînt încă nici ceva fals, nici ceva adevărat. Iar ca dovadă a acestui lucru: chiar şi capra-cerb înseamnă într-adevăr ceva, însă nu e nici adevărată nici falsă, dacă nu i se adaugă faptul de a fi sau nu a fi, în chip simplu sau după timp.*

Folosul celor spuse, pentru proiectul operii de faţă, e înfăţişat de filozof într-astfel: el spune că adevăratul şi falsul se iau în consideraţie atît în materie de gînduri cît şi de cuvînt, dar nu în cele simple ci în cele compuse. Totodată el ne înfăţişează analogia dintre cuvinte şi gînduri, spunînd că numele şi verbele seamănă cu gîndurile simple şi că privitor la nici unele dintre ele nu se ia în considerare nici adevărul nici falsitatea, pe cînd vorbirea alcătuită din nume şi verbe seamănă cu gîndurile ce admit sinteză şi analiză, ca fiind legate laolaltă sau divizate, în cazul fiecăreia din ele trebuind să aibă loc unul din acestea două, fie adevărul, fie falsitatea.

Faptul că nici unul dintre gîndurile simple nu e primitor de adevăr nici de falsitate, este evident prin inducţie; într-
60 adevăr cel care concepe în sinea sa gîndul lui Socrate nu concepe

nimic adevărat nici fals, dacă nu-i adaugă de pildă pe „umblă" ori „citeşte", ori „este". Căci atunci, dacă se întîmplă ca lucrul să stea aşa cum îl judecă gîndul, acesta va fi adevărat, dacă nu, lucrul stînd altfel, cugetul judecă dimpotrivă ; şi dacă Socrate care n-ar umbla, noi spunem că umblă, atunci în chip necesar e fals. Iar la fel cu acestea e evident că se comportă şi cele pe bază de cuvînt, căci cineva ce rosteşte numele de Socrate, chiar de mii de ori, n-a spus nimic nici adevărat nici fals, nici cel care spune verbul „umblă" ca atare. Însă cel 23r
care le leagă pe amîndouă şi spune „Socrate umblă" a rostit fie ceva adevărat fie ceva fals. De asemenea, fireşte, cel care refuză umblatul lui Socrate (refuz pe care el l-a numit *diviziune* ca despărţind predicatul de subiect, prin particula negativă, ce face funcţia unui element divizor în vorbire) şi care spune „Socrate nu umblă", a făcut la fel de bine o rostire susceptibilă de adevăr şi falsitate. De aceea Aristotel a spus că *ce e adevărat şi ce e fals poartă asupra îmbinării şi diviziunii*, el numind *îmbinare* afirmaţia şi *diviziune* negaţia, şi considerîndu-le fie în procesele de gîndire din suflet, fie în vorbirea proferată. Aşadar adevărul şi falsitatea sînt în totul în legătură cu sinteza şi diviziunea, dar desigur nu orice sinteză sau diviziune e susceptibilă de unul din ele ; căci şi cel ce se roagă sau se foloseşte de o astfel de rostire, dincolo de cea enunţiativă, leagă între ele nume şi verbe, dar nu spune nici ceva adevărat, nici ceva fals ; ci trebuie ca sinteza şi diviziunea să fie reale, adică să indice că un lucru revine sau nu revine altuia. ceea ce se ia în considerare numai la rostirea enunţiativă. Dar nici măcar în cadrul rostirii enunţiative oricare legătură, la întîmplare, a numelor cu verbele nu alcătuieşte o vorbire desăvîrşită, adică una adevărată ori falsă : astfel, cazurile numelui, împletite cu „este". nu semnifică nici ceva adevărat nici ceva fals, ci acestea se obţin fie din împletirea lui „este" cu cele rostite la nominativ. fie, în cazul celor oblice, din asocierea la predicat a termenilor capabili să producă o vorbire desăvîrşită, ca de pildă cînd 23v
spunem „cartea este a lui Socrate". Este deci evident că adevăratul şi falsul vor fi luate în consideraţie doar cu privire la vorbirea enunţiativă şi a speciilor ei, afirmaţia şi negaţia. asupra cărora îi revine lui acum să dea amănunte. Aşa încît, 61

analiza lui Alexandru corectează lucrurile cît se poate de bine în acest sens, cînd ne spune că se tinde la transmiterea teoriei privitoare la lucruri, gînduri şi cuvinte. Acestea fie deci spuse, în cazul vorbirii enunţiative.

Trebuie însă observat că, după filozof, nu orice adevăr e dobîndit printr-o sinteză ori o diviziune (într-adevăr, care ar putea fi sinteza şi diviziunea în cazul aşa-numitului adevăr inteligibil la Platon — şi, bineînţeles, la Aristotel însuşi — un adevăr considerat prin raport la existenţa fiinţelor cu adevărat şi absolut simple, sau ale celui prin raport la conceperea lor inteligibilă şi care subzistă întreg deopotrivă prin raport la falsitatea opusului determinat — adevăr despre care a tratat el însuşi în opera sa teologică şi în cartea a treia *Despre suflet*?), ci e dobîndit aşa doar adevărul existent în procesele de vorbire, despre care s-a arătat că poate avea loc, între toate felurile de rostire, numai în cadrul celei enunţiative. Trebuie deci subliniat aci şi că spunînd: *numele înseşi*, adică luate în sine, şi *verbele* seamănă cu gîndurile simple, şi intenţionînd să propună exemple de-ale lor, el a adăugat *de pildă „om" sau „alb", cînd nu li se adaugă ceva* şi a luat drept nume pe „om" iar drept verb [atribut] pe „alb", deşi acesta nu se arată a fi mai puţin nume decît om, nesocotind că e cazul să vorbească după definiţia obişnuită a verbelor cînd enumeră pe alb printre verbe, ci, după termenul predicat, numind verb orice cuvînt ce joacă în propoziţie rol de verb; despre aceasta vom trata mai lămurit cînd vom cerceta expresia de verb.

Dacă însă cineva s-ar întreba cum se face că Aristotel a spus cum că nici unul dintre nume nici dintre verbe nu e susceptibil de adevăr şi falsitate, deşi e perfect lămurit că oricare dintre verbele persoanei aşa-numita întîia de către grămătici indică fie adevărul fie falsitatea, ca atunci cînd spun „umblu", şi oricare dintre cele de a doua persoană, ca „umbli", sau cele de a treia cite se spun despre ceva determinat, ca „plouă", ori „tună" ori „fulgeră", atunci trebuie spus că nu verbele ele înseşi sînt cele care semnifică adevărul şi falsitatea, ci împletirea unor astfel de verbe cu numele persoanelor despre care se spun ele; căci chiar dacă acele persoane nu sînt numite efectiv, totuşi
62 se subînţelege la verbele de prima persoană „eu", la cele de

a doua „tu", la cele de a treia, spuse despre ceva determinat, tocmai acel lucru determinat despre care se vorbeşte, ca „plouă" şi „tună" privitor la Zeus, aşa încît şi aci rostirea întreagă este cea alcătuită din verb şi numele subînţeles prin el, rostirea care primeşte adevărul şi falsitatea : „eu umblu", „tu umbli", „Zeus plouă". Iar de aceea, verbele de a treia persoană care nu se spun despre nimic determinat nu semnifică nici unul ceva fals nici adevărat, ca de pildă „umblă"; căci nefiind limpede despre cine se spune că umblă, nu se semnifică nimic adevărat nici fals. Dar acestea sînt evidente; cît despre *cînd* 24'
nu li se adaugă ceva ar putea însemna că trebuie, pentru producerea vorbirii adevărate ori false, să se adauge fie numelui verbul, fie verbului numele. Faptul că nu un adaus, întîmplător făcut la nume şi la verb, produce rostirea enunţiativă. l-a dovedit el propunînd numele de „capra-cerb", în care a adăugat numele de cerb caprei, chiar dacă nu în sens total, fără să se semnifice prin aceasta nimic adevărat, nici fals. Şi totodată acest lucru ar putea fi doveditor. prin exces, că nici unul dintre cuvintele simple nu înseamnă nimic adevărat, sau fals; căci dacă cele care în rindul numelor sînt mai apte să primească pe unul din aceştia, nu-l primesc (iar aşa sînt compuşii de speţa „caprei-cerb", în sine faptul compunerii fiind firesc pentru cuvinte ce sînt în chip recunoscut primitoare de adausuri), cu greu ar putea numele simple să însemne ceva adevărat mai degrabă decît fals, mai depărtate fiind de compunerile rostirilor enunţiative. Astfel, dacă la numele de capră-cerb, care reprezintă un gînd doar al închipuirii, se adaugă că nu este, se va produce o vorbire adevărată, dacă se adaugă că este falsă, înainte de adaus el neindicînd nimic de acest fel.

Dar *în chip simplu sau după timp* ce vrea să însemne! Afirm că *în chip simplu* poate însemna în chip nedeterminat, spunînd în chip simplu „capră-cerb era", sau „capra-cerb este", sau „capra-cerb va fi", pe cînd pe *bază de timp* înseamnă a fi cu adausul timpului, pe baza căruia era sau va fi, ca de pildă „capra-cerb era ieri", sau „anul trecut", sau „va fi mîine", sau „în anul următor". Aşadar *în chip simplu sau după timp* ar putea însemna aşa ceva.

E de adăugat că filozoful nu a mai relevat de fel că rostin- 63

25r du-se numele ele însesi și verbele, ele seamănă cu gîndul fără de sinteză ori diviziune, lucrul fiind o consecință a vorbirilor alcătuite din nume și verbe, una asemănătoare cu gîndurile efectuate prin sinteză ori diviziune. Însă nici nu a lăsat cu totul de o parte aceasta, ci a indicat-o spunînd *cînd nu li se adaugă cevа*; căci acest lucru e vădit din aceea că numele, ca și verbele rostite respectiv cu adaus, nu mai seamănă cu gîndurile simple, cu cele produse prin sinteza ori diviziunea celor simple. Dar acum, întrucît, pe cele privitoare la acestea le-a dezvoltat complet, trebuie trecut încontinuare la teoria numelui, a verbului și a celorlalte, despre care Aristotel a făgăduit să trateze încă din introducere.

p. 16a 19. *Numele este o glăsuire semnificativă pe bază de convenție, fără indicație de timp, în care nici o parte izolată nu este semnificativă.*

Faptul că pe bună dreptate se așează numele înaintea verbului, în cadrul expunerii, este evident. Într-adevăr numele semnifică existența lucrurilor, pe cînd verbele semnifică acțiunile și stările, iar existențele stau înaintea acțiunilor și stărilor. Însă în definiția redată pentru nume a fost adoptat *glăsuire*, avînd sensul de materie atît pentru nume cît și pentru verb,
25v precum și pentru vorbirea alcătuită din ele, ca gen al cuvîntului pe bază de nume, spre deosebire de alte sunete, care se produc adesea și de corpurile neînsuflețite. Căci sunetul diferă de cuvînt precum genul de specie; sunetul reprezintă lovirea aerului perceptibilă auzului, pe cînd cuvîntul este sunetul emis de o ființă însuflețită atunci cînd prin comprimarea [sistola] toracelui aerul inspirat este eliminat din plămîn, năvălește în artera numită trahee și în partea ei superioară, gîtlejul, iar prin lovire dă un răsunet perceptibil, născut dintr-un impuls sufletesc, de soiul celui ce se ivește în cazul instrumentelor numite suflătoare de către muzicieni, ca al flautelor ori fluierelor, aci necesare fiind limba, dinții și buzele spre a da limbajul, în timp ce la exercițiul simplu al vocii ele nu contribuie de fel.

Expresia de *semnificativ* și cele ce urmează sînt luate ca diferențe ale numelui față de celelalte sunete ale vocii. Astfel, *semnificativ* deosebește numele de cuvintele fără sens, ca „bli-
64 turi" sau „knax"; căci dacă numele este al cuiva, al celui

denumit, e evident că cuvintele fără sens, nefiind pentru ceva anumit, nu ar putea fi nume. La rîndul său pe bază de *convenţie* il deosebeşte pe el însuşi de cuvintele semnificative prin natură. De acest fel sînt sunetele emise de vieţuitoarele neraţionale: de pildă, dindu-şi seamă că este vorba de un străin, cîinele care latră, a dat de înţeles prezenţa aceluia. Însă nu pe bază de convenţie între ei şi acord scot cîinii un astfel de sunet. S-ar putea înregistra şi la oameni astfel de sunete, pe care le scoatem sub stări de suflet extreme, ca geamătul şi hohotul de rîs sau 26r
toate cîte le-am socotit scoase nearticulat de către surdomuţii din naştere sau de prunci, mai înainte de-a putea înţelege. Cu acestea seamănă şi sunetele emise de vieţuitoarele neraţionale, uneori întărîtate, alteori blînde şi sub o dispoziţie de seninătate. Aşadar, de astfel de sunete separă adausul de aci, *pe bază de convenţie* numele, adausul însemnînd acelaşi lucru cu: prin instituire; căci Elinii s-au învoit între ei să denumească lucrurile cu aceste nume, Indienii cu altele şi Egiptenii iarăşi cu altele, iar aceiaşi oameni denumesc aceleaşi lucruri cînd cu unele nume cînd cu altele. Aceste nume sînt dătătoare de sens pentru gînduri. În schimb gemetele şi hohotele, ca şi sunetele pruncilor sau ale vieţuitoarelor iraţionale nu semnifică nici un gînd, ci unele stări şi dispoziţii ale sufletului.

Sunetul simplu al vocii, divizîndu-se într-adevăr în două feluri şi din nou în două, anume în cuvînt semnificativ şi nesemnificativ, apoi în cuvînt cult şi incult, dintre care primul este numit articulat, celălalt nearticulat, deoarece prin articulările proprii cîte unui vieţuitor par să se deosebească între ele silabele ce alcătuesc limbajul, distincte în act unele de altele (aşa cum sînt elementele din sînul cărora printr-o anumită selecţiune rezultă silabele, faţă de elementele acelea naturale, din sînul cărora o combinaţie anumită alcătuieşte fiecare dintre articulări) — rezultă că patru sînt combinările ce se pot face prin împletirea celor simple, iar dintre acestea există una la care se reduc numele şi verbul, precum şi vorbirile alcătuite din acestea. Într-adevăr va rezulta o combinaţie între sunetul semnificativ şi formularea cultă, ca „om", alta între 26v
cuvînt semnificativ şi formulare incultă, ca lătratul cîinelui, o a treia între sunet nesemnificativ şi formulare cultă, ca „bli- 65

turi" o alta între sunetul fără sens şi formulare incultă, ca fluieratul fără rost şi nu în scopul de a semnifica ceva, sau imitarea sunetului emis de un vieţuitor neraţional, nesăvîrşită în scop de imitaţie (căci acest lucru e deja semnificativ) ci la întîmplare şi fără ţintă. De vreme ce deci numele este un sunet atît semnificativ cît şi formulat în chip cult, el diferă de cele fără sens, fie că sînt culte ori nu, prin faptul că e semnificativ, iar de cele semnificative dar inculte, care sînt cele rostite natural, prin faptul că e cult, ceea ce Aristotel a denumit *prin convenţie* pe bună dreptate, dat fiind că o convenţie cu privire la sunete este operă doar omenească; căci printre fiinţele de sub om ori printre cele de deasupra lui, nici una nu se foloseşte din firea ei de convenţie, acestea din urmă neavînd nevoie, iar primele neputînd să se pună de acord între ele. Aşadar convenţia e doar opera oamenilor, iar pentru că nu se putea păstra amintirea tuturor cuvintelor, oamenii au născocit pentru ei scrierea, prin care să-şi redea cuvintele lor. Prin urmare din semnificarea prin convenţie a specificului lucrurilor, semnificare despre care vorbesc filozofii, rezultă formularea cultă, şi invers; căci nu e nimic altceva sarcina scrierii decît de a da simboluri pentru cuvintele oamenilor, pe care le-a indicat ca fiind prin convenţie. De aceea şi numeşte Aristotel, în cele ce urmează, sunete sălbatece pe cele ale vieţuitoarelor neraţionale.

Dar de vreme ce toate acestea sînt comune numelui cu verbul (căci şi acesta este un cuvînt semnificativ pe bază de convenţie), el adaugă pe *fără indicaţie de timp* pentru a face deosebirea de verbe. Iar că *fără timp* nu înseamnă a nu semnifica de fel timpul, ci a nu semnifica totodată şi timpul, — acest lucru l-a arătat bine filozoful Porfir. Într-adevăr expresiile „de astăzi", „de ieri", „de anul trecut" sînt indicatoare de timp, dar ca semnificînd de la sine un anumit timp, nu ca semnificîndu-l pe deasupra, cum fac verbele; căci fiecare din acestea înseamnă în prim rînd o acţiune sau o stare, iar după un al doilea înţeles şi timpul, potrivit căruia se întîmplă să aibă loc acţiunea ori starea, aşa cum „umblu" arată în prim rînd un anumit proces al corpului iar în al doilea rînd timpul prezent. De aceea se va şi spune că verbele semnifică în plus timpul,
66 în expunerile asupră-le, ca avînd, în afară de cealaltă semnifi-

care, care e principala, deopotrivă indicația de timp, ca implicată. În schimb „de ieri" nu semnifică în plus timpul,ci îl semnifică pur și simplu, ca având la baza lui însuși, pentru o parte a timpului, un nume, sau mai degrabă posedîndu-l lucrul ce are loc potrivit cu acea parte a timpului. Căci semnificăm acest timp, în speță pe cel al zilei trecute ce tocmai s-a încheiat, fie prin adverbul de ieri, fie enunțînd prin această expresie chiar ziua tocmai încheiată, expresia indicînd timpul în el însuși, pe cînd adverbul reclamă adausul acțiunilor sau stărilor ce au loc în sînul lui, după regula adverbelor. Însă astfel de cuvinte ar putea diferi de verbe, și prin aceea că nu arată vreo acțiune sau stare, ca verbele, ci mai degrabă dau o determinare timpurilor lor, pe baza cărora se iveşte cîte ceva. 27ᵛ

Prin *în care nici o parte izolată nu e semnificativă* deosebește numele de expresiile produse din mai multe nume laolaltă, ca atunci cînd spun „vieţuitor raţional muritor". Căci cu această definiţie, care e imperfectă ca enunțare, se potrivesc toate celelalte aspecte. Iar numele diferă de astfel de definiții prin faptul că părțile acestora din urmă sînt semnificative, dacă sînt rostite în sine, de pildă vieţuitorul, raţionalul, muritorul, pe cînd părțile numelor nu semnifică de fel ceva, ca de pildă silaba „ca" din numele de „casă", ci sînt semnificative laolaltă cu celelalte părți alcătuitoare ale cuvîntului, dar singure nu.

p. 16ª 21. *Căci în cuvîntul „Kalippos", „(h)ippos" nu semnifică nimic prin el însuși, ca în expresia de „kalos (h)ippos"* [cal frumos]. *Într-adevăr, nu aidoma ca la numele simple se petrec lucrurile la cele compuse; căci în acelea partea nu e nicidecum semnificativă, în acestea din urmă însă tinde să fie, dar nu desprinsă din ceva, așa cum, în „epatrokeles"*, [vas de pirat], *„kelcs" nu semnifică prin el însuși ceva. Pe de altă parte este prin convenție, căci nici unul dintre cuvinte nu există prin natură, ci doar ca semn, sunetele sălbatice ca ale fiarelor indicînd și ele ceva, dar nici unul dintre ele nefiind nume.*

Folosința diferențelor ce au fost concepute în definiția numelui ne este transmisă prin cuvintele de mai sus, începutul 67

învățătură făcîndu-se de la ultimele. Într-adevăr ni se spune
25r întîi în ce scop se adaugă *în care nici o parte izolată nu e semnificativă*. El spune, deci, că afirmă acest lucru spre a face deosebirea de expresiile compuse din nume. Într-adevăr la numele de „Kalippos", „(h)ippos" [cal] nu înseamnă de fel animalul acesta, cu toate că în expresia „kalos (h)ippos" el înseamnă în fapt aceasta; nici „keles" [barcă] nu înseamnă ceva în expresia de „epatrokeles", care este numele năvii de piraţi, sau în vreo altă expresie de acest soi. Căci astfel de nume semnifică gînduri simple, chiar dacă par să conţină o anumită combinaţie în ce priveşte expresia lor, după cum expresiile celor compuse indică unele gînduri pe baza celor definite iniţial cu privire la ele. Aşadar cu privire la Kalippos, de vreme ce indică simplul gînd al omului căruia îi e dat acest nume, este evident că „(h)ippos", luat ca parte a lui, nu are aceeaşi tărie ca atunci cînd e rostit el însuşi. Căci el însuşi rostit fiind, ca nume, înseamnă vieţuitorul acesta [calul], pe cînd dacă e luat ca parte din „Kalippos", desprins de întregul propriu, se iveşte ceva mort ca semnificaţie, nediferenţiat cu nimic de silabele total nesemnificative ce sînt părţi ale numelor simple, ca la Platon şi Dion, în afară doar de faptul că părţile numelor simple nu dau nici măcar impresia să însemne ceva prin ele înseşi, pe cînd părţile celor duble oferă o iluzie de semnificaţie, ceea ce Aristotel a exprimat prin „tendinţă"; dar lucrul nu se produce şi potrivit cu adevărul. După această regulă vom deo-
25r sebi adesea numele de rostiri pe baza aceloraşi silabe pronunţate o dată cu numele, ca în cazul lui „Neapolis" şi „Heliopolis": căci atunci cînd „nea" şi „polis" sau „helio" şi „polis" sînt luate cu sens, se produce o denumire cu sens şi ea, fie cea a unei cetăţi nou create, fie cea a lăcaşului soarelui, fiecare dintre părţi indicînd totuşi un concept specific; dar atunci cînd nici una din părţi nu va fi semnificativă prin ea însăşi, va fi în joc doar numele principal al unei cetăţi anumite, semnificîndu-se un singur gînd pe baza întregului şi de aceea nici una din părţi neputînd da de înţeles ceva.

Acestea aşadar au fost puse în discuţie de Aristotel atunci cînd a explicat ultima dintre diferenţele atribuite numelui.
68 Urma acum, în continuare, să înfăţişeze diferenţa menţionată

înainte de aceasta, adică pe *fără indicație de timp*, dar el a trecut peste ea, ca putînd trata asupră-i mai potrivit în teoria despre verb, în care precizează cum se definește verbul prin aceea că semnifică în plus timpul. Însă analizînd ce vine mai înainte, anume *pe bază de convenție*, el spune : numele *este prin convenție, căci nici unul dintre cuvinte nu există prin natură*. Aici merită să fie cercetat cum se face că, în timp ce Socratele din *Cratil* combate pe Hermogene, care susține că vorbele sînt pe bază de convenție, și arată că ele sînt prin natură, Aristotel afirmă în cele de față că nici un nume nu e prin natură. Trebuie spus că ,,prin natură'' se rostește în două feluri, de către cei ce stabilesc că numele sînt prin natură, după 29r
cum și ,,pe bază de convenție'' e dublu la cei ce stabilesc că ele sînt prin instituire. Într-adevăr, dintre cei ce socotesc că ele sînt prin natură, unii afirmă în așa fel pe ,,prin natură'' ca și cum ar socoti că ele sînt creații ale naturii, așa cum a socotit Cratil heracliteianul că, pentru fiecare dintre lucruri, se determină ceva de către natură, spre a i se rosti numele potrivit, la fel cum vedem rînduită și cîte o senzație pentru unele lucruri sensibile. Căci, spun ei, numele seamănă cu imaginile materiale, nu cu cele artificiale ale lucrurilor vizibile — așa cum obișnuiesc ele să se arate prin umbre sau pe suprafața apelor și în oglinzi — și califică lucrurile în chip adevărat cei ce rostesc un astfel de nume, pe cînd cei ce nu fac așa nu dau nume, ci rostesc cuvinte goale, iar opera cunoscătorului este aceasta, de-a urmări numele potrivit, pe bază de natură, în cazul fiecărui lucru, așa cum celui cu vederea ascuțită îi revine să cunoască exact imaginile potrivite ale fiecăruia dintre lucruri. Alții spun că ele sînt ,,din natură'' într-astfel ca fiind firesc potrivite lucrurilor denumite de ele, așa încît numele natural pentru cel ce are minte de conducător, să fie Archidamos, sau Agesilaos, sau Basiliscos și altele asemănătoare, pe cînd pentru cel ce nu are minte, nicidecum acestea, iar pentru cel ce folosește cu îndemînare împrejurările, numele potrivit să fie Eutuchios sau Eupractos, pe cînd pentru cel fără noroc, nu. Cei ce con- 69

sideră astfel numele, le compară şi ei cu imaginile, nu cele naturale ci cu cele alcătuite de arta picturii, care produce asemănări ale feluritelor tipuri de lucruri şi se străduie, bineînţeles după puteri, să redea chipul pe baza căruia şi întreprindem adesea, prin analiza ce porneşte de la nume, să urmărim
25 naturile lucrurilor denumite de ei, iar cunoscîndu-le pe acelea să arătăm că numele puse peste lucruri sînt în acord cu ele.

Dintre cei, la rîndul lor, care clasifică numele ca fiind pe bază de instituire, unii spun că instituirea de nume e de aşa fel încît e îngăduit oricăruia dintre oameni să denumească fiecare dintre lucruri cu orice nume ar vroi el, aşa cum socotea Hermogene, pe cînd alţii spun că nu e aşa, ci că numele sînt instituite numai de către dătătorul de nume, iar acesta este cunoscătorul naturii lucrurilor, atribuind numele potrivit naturii fiecărui lucru, sau este cel supus cunoscătorului şi care află de la acesta firea fiecăreia dintre realităţi, solicitînd cum se şi cuvine de la primul plăzmuirea şi instituirea numelui potrivit. În acest fel se face că numele sînt prin instituire, întrucît nu firea ci puterea de plăsmuire a cugetului logic le-a stabilit pe ele, luînd în considerare atît natura specifică a lucrului cît şi raportul dintre masculin şi feminin, în sînul celor firesc de observat în prim rînd la vieţuitoarele muritoare. Căci creatorii de cuvinte nu au denumit fără rost rîurile cu nume masculine şi mările şi lacurile cu nume feminine, ci pe acestea, socotindu-le ca fiind receptacole ale rîurilor, le-au calificat de gen feminin, pe cînd rîurile, ca vărsîndu-se în ele, le-au socotit pe drept că se comportă după analogia masculinului; şi la fel au făcut în cazul tuturor celorlalte, găsind cîte o analogie, fie mai izbitoare fie mai slabă. De altfel potrivit cu această concepţie s-a şi rînduit să se califice intelectul prin masculin
35 iar viaţa sufletească prin feminin, considerînd că primul este capabil să lumineze, cealaltă e sortită să fie luminată de el. Iar mergînd mai departe astfel, oamenii nu au şovăit să se folosească de această diferenţă pe bază de gen în cazul zeităţilor ele însele, precizînd că trebuie să se spună soare la
70 masculin şi lună la feminin, ca primindu-şi lumina de la soare.

Căci dacă Egiptenii obişnuiau să numească luna ca fiind de gen masculin, ei o comparau, după cîte cred, cu pămîntul, acesta avînd lumină nu numai de la soare dar şi de la ea. Aşa se şi explică discursul din *Symposion* al lui Aristofan, care spunea că soarelui i se potriveşte masculinul, Terrei femininul, pe cînd lunei androginul. Şi este evident că Elenii reuşesc mai bine [cu calificarea lor] decît Egiptenii, de vreme ce luna primeşte, cum s-a spus la început, de la soare lumina, retransmiţînd-o însă, prin reflexie, asupra pămîntului. Iar tot astfel sînt denumite şi cerul la masculin iar Terra la feminin, întru cît aceasta primeşte forţa activă de la primul şi devine astfel producătoare a celor din sînul naturii. Întocmai ca pentru acestea, oamenii, văzînd cu ochii capabili de la natură să vadă de departe că activităţile celor cereşti sînt felurite, au adoptat şi pentru numele ce le semnifică aceeaşi analogie. Din cele de 30v
mai sus se deduce lesne şi felul cum au fost concepute numele aşa-ziselor „neutre", fie în cazul că se face reducerea la ceea ce e înaintea ambelor [genuri], ca atunci cînd vorbim despre ce e prim, fie cînd e vorba de ceva de ambele genuri, ca în cazul plodului, fie potrivit cu trecerea dela ceva mai tare la ceva mai slab, ca în cazul lichidului seminal şi al apei, fie potrivit cu ce este comun în ambele, ca în cazul vieţuitorului, fie în alte cazuri de acest fel, spre a nu prelungi peste măsură discuţia.

Este atunci evident că al doilea dintre înţelesurile pentru „din natură" coincide cu cel de-al doilea al lui „prin instituire". Într-adevăr, pe cele instituite de către legislatorul de cuvinte, ca fiind înrudite cu lucrurile asupra cărora sînt puse, le-am putea numi „din natură", dar ca fiind puse de cineva, „prin instituire". Astfel încît, Socratele din *Cratil*, judecînd între Cratil şi Hermogene, care difereau total între ei pe tema dacă 31c
numele sînt din natură sau prin instituire, arată că ele nu sînt nici prin instituire, cum socotea Hermogene (căci există în ele şi felul de-a fi prin natură, potrivit cu cel de-al doilea sens al lui „prin natură", şi mai ales la acelea prin care semnificăm ce e universal şi în general proprietăţile lucrurilor, ca avînd o natură determinată şi susceptibilă de prins de către noi; căci referitor la reuşita în ce priveşte prima instituire a numelor, în cazul lucrurilor particulare sortite de la natură să se schimbe

în toate felurile întîmplarea trebuie socotită o colaboratoare a vorbirii), dar nu sînt nici din natură, cum spunea Heraclit; căci sînt şi prin instituire multe dintre cele stabilite pentru lucrurile particulare — ceea ce numeşte Hermogene pe bază de instituire e după acest înţeles comun — sau sînt aşa de sigur toate cîte semnifică natura veşnică, acestea fiind prin instituire pe baza celui de-al doilea sens al ei.

Aşadar nici Aristotel nu stabileşte ceva deosebit faţă de acestea, în cartea de faţă, atunci cînd declară că nici unul dintre nume nu e din natură; căci el le refuză caracterul de-a fi prin natură pe care îl invocau Heraclitienii, la fel cum făcea şi Platon, nerespingînd altminteri el însuşi socotirea lor „din natură" în felul cum o concepea divinul Platon. Iar în multe dintre lucrările sale el arată acest lucru atunci cînd încearcă să învedereze că numele sînt în armonie cu lucrurile, cum o face în *Fizică* cu numele de „spontan" sau cu cel de „vid", iar în *Meteori* cu numele de „rouă" sau cel de „ploaie", precum şi cu toate numele, desigur, pe care le ştim instituite de el, cum e cel de „entelehie" în cazul formei, sau cel de „termen" în cazul cuvintelor simple din silogisme, sau cel de „figură" în cazul unei anumite înlănţuiri a premiselor, şi chiar în cartea de faţă, *Despre Interpretare*, cu expresia de „nume nedeterminat", sau „verb nedeterminat", sau cu cea de „contradicţie", nume care, instituite fiind de el, arată cît se poate de limpede gîndul filozofului cu privire la ele.

Dacă însă cineva ar înţelege să arate că nici pe baza acestui mod numele nu trebuie socotite a fi „din natură", încercînd [să le derive] atît din transformările ce se produc în numele date cît şi din faptul că un acelaşi lucru e denumit adesea prin mai multe, atunci vom spune că transformarea arată tocmai în chip lămurit ce e natural în nume; căci e evident că tocmai trecînd spre denumiri mai potrivite lucrurilor ne-am folosit de o transformare a numelor, iar numărul mare al acestora nu-l socotim de fel că interzice ca fiecare din ele să fie potrivit naturii denumitului. Într-adevăr, întocmai cum imaginile aceluiaşi om pot fi mai multe, dacă materialul în care e redat e diferit, aramă de pildă, sau lemn sau piatră, toate imaginile avînd însă asemănare cu el, tot astfel şi aci nimic nu interzice ca o aceeaşi

natură să fie numită prin silabe [vocabule] diferite, prin toate fiind semnificată o singură şi aceeaşi natură după un gînd diferit, la fel cum numele de om (*anthropos*), de *merops* şi de muritor (*brotos*) înseamnă acelaşi lucru, dar odată în măsura în care omul priveşte către cele de sus (*anathrei*), altădată ca avînd o voce cu părţi distincte (*meristen*), în fine, *brotos*, pe temeiul căderii sufletului în lumea naşterii şi a întinării lui aci ; sau încă, pentru compunerea cuvîntului, se numeşte *anthropos* ca putînd să articuleze cu vocea (*diarthroun*), sau ca avînd sus ochii (*opas*), *merops* ca folosindu-se de părţi ale deschizăturii (*ope*), iar *brotos* ca fiind *mortós kai moiretós* adică „din părţi", de unde versul :

Noi muritorii am zidit cetăţi

(Call., fragm. 271)

Cum spune Cyrenaios. Dacă însă el spune pe drept acestea, atunci e evident nu vom putea accepta teza dialecticianului Diodor, care socotea că orice cuvînt este semnificativ şi, cu această convingere, numea pe unul din servitorii săi „Deşi", iar pe altul cu altă conjuncţie. Este greu chiar de închipuit ce semnificaţie îngăduie asemenea cuvinte pentru o natură oarecare ori pentru o persoană, cum ar face-o numele, sau pentru o acţiune ori stare, cum ar face-o verbele.

Atunci cînd alţii întreprind să înlăture instituirea cuvintelor, cum face Petraios Dusareios, invocînd cazul rugăciunilor şi imprecaţiilor, în care numele rostite de noi fie sînt favorabile în chip vădit celor numiţi, fie le vatămă, deşi convenţia oamenilor e făcută firesc între oameni, pe cînd convenţia oamenilor cu zeii nu poate nici măcar fi crezută cu închipuirea — trebuie spus şi împotriva acestora că zeii, făcîndu-ne raţionali şi de sine stătători, ne-au pus în chip firesc stăpîni peste multe acţiuni, privind pe toate ale noastre în chip invariabil precum şi acceptînd ceea ce am instituit, drept ceea ce noi, ca fiinţe de sine stătătoare, am socotit de preţ ; însă mai degrabă noi, în astfel de convenţii, datorită imaginilor, năzuinţelor şi înclinărilor noastre, croind în ce ne priveşte un asemenea tip de viaţă, ne bucurăm prin aceasta de providenţa divină binevoitoare nouă. Aşa vedem corpurile, atunci cînd sînt arse, 32v
devenind uşoare şi purtate în sus prin văzduh, dar, prefăcîndu-se din nou, sînt purtate în jos iarăşi spre ce e mai pămîntesc

şi mai greu, după forţa ce se află în ele atunci. Iar cînd soarele stăpînitor, la ora prînzului, străluceşte peste întreaga emisferă a pămîntului, dacă unii dintre oameni, trezi fiind şi ţinîndu-şi ochii deschişi, cum le e firea, se bucură de binefacerile luminii, se întîmplă că alţii, dormind sau închizîndu-şi ochii ori ascunzîndu-şi într-altfel vederea, nu obţin aceasta, din vina lor iar nu din vreo invidie a divinităţii, ce dărueşte tuturor, fără invidie, lumina.

Însă m-am întins mai mult asupra acestora cu intenţia de a arăta acordul filozofilor şi socotind că e cazul să urmărim, la cei vechi, o teorie care, în general, nu e lăsată cu totul necercetată. În continuarea acestor chestiuni, vom lua în studiu raţionamentul expus de interpretul Alexandru din Afrodisia, care socoteşte a putea stabili că de la sine numele şi verbele există în chip natural. Căci numele şi verbele, spune el, sînt expresii sonore, iar acestea sînt prin natură, deci numele şi verbele sînt prin natură. Faţă de acestea, trebuie spus că numele şi verbele nu pot fi socotite de-a dreptul expresii sonore, ci pe baza materiei lor. După cum dacă s-ar spune : „uşa este de lemn, lemnul este un produs natural, aşadar uşa e un produs natural", s-ar ajunge la ceva ridicol (căci uşa e numită de lemn pe baza materiei ei, dar nu e necesar ca tot ce pune în joc lemnul natural să fie deopotrivă natural, cele ce ţin de tehnică avîndu-şi
73r întruchiparea lor în imaginaţia noastră şi doar realizîndu-se în materia naturală), la fel trebuie spus şi aci că expresia sonoră este într-adevăr un produs natural (căci prin natură emitem sunete), însă numele şi verbele nu s-ar putea califica drept expresii sonore pur şi simplu, ci sunete transformate şi plăzmuite în chip anumit de către imaginaţia numită verbală, ce pune în mişcare într-un chip anumit organele sonore, aşa cum este [transformat] lemnul de către constructor spre a da naştere uşii. La fel deci cum lemnul, mai înainte de-a fi prelucrat, nu s-ar putea numi „uşă", tot aşa nici sunetele încă netransformate nu s-ar putea numi nume ori verbe, astfel că ele sînt calificate drept ce sînt după specia lor, născute fiind din închipuirea noastră şi fiind astfel pe bază de instituire. Acestea fie deci spuse împotriva raţionamentului în chestiune.

Însă întru cît numele este *prin convenţie*, Aristotel amin-
74 teşte, prin faptul că numele se iveşte o dată cu prima creaţie

şi instituire de cuvinte, că este dintru început simbol al denumitului, iar nu copie naturală, sau dacă este, o face în general prin tehnica pusă în joc. De aceea se şi întîmplă că, dacă se cercetează care e genul numelui, de vreme ce arătăm că expresia sonoră se comportă ca fiind însuşi cuvîntul, vom invoca sensul ei de simbol, aşa încît definiţia numelui însuşi să fie „simbol alcătuit dintr-un cuvînt semnificativ pe bază de convenţie şi fără indicaţia de timp, la care nici o parte separată nu semnifică o existenţă oarecare sau nu indică o persoană", genul numelui fiind înfăţişat abia acum, pe cînd cele spuse mai înainte, în desfăşurarea definiţiei, privesc ideea numelui atît pe baza con- 33v
ţinutului lui material cît şi a speciei proprii lui. E la fel cum, vroind să se arate ce este un tron, s-ar socoti suficient să se spună, spre a înfăţişa ideea lui, că este o bucată de lemn lucrată într-astfel, deşi este totodată posibil ca, vorbind mai exact, să spunem că este o mobilă folositoare în cutare scop şi lucrată din lemn într-astfel. Însă în chip evident acelaşi este şi genul verbului şi al definiţiei, potrivit cu capacitatea semnificativă din ele ; căci sensul şi semnificatul sînt spuse unul faţă de altul, aşa încît firesc sensurile pe bază de convenţie sînt simboluri ale celor semnificate. Pe de altă parte, la expresie, vom pune în joc şi cantitatea silabelor ce o alcătuiesc, pe baza mărimii fiecăreia dintre ele. Iar faptul că socotim a fi cazul să calificăm numele şi drept simbol şi drept corespondent construit, nu e ceva de mirare. Numele care e pus fără intenţie este numai simbol, pe cînd cel pus raţional, ca susceptibil a consta din diferite silabe e asemenea simbolurilor, dar ca potrivindu-se în chip natural denumitului, este o similitudine şi nu simbol. Iar toate acestea sînt de luat ca rezultate ale celor spuse, în acord cu ceea ce împărtăşeşte Socrate în „Cratil" cu privire la nume. Într-adevăr, şi acela afirmă că numele este o imitaţie a naturii fiecărui lucru, cu vocea articulată, ceea ce înseamnă că e organizat din elemente şi silabe, aşa cum verbele sînt imitaţii ale celor implicate de substanţe (adică ale modurilor lor de existenţă), iar rostirea este compusă din ambele, atît din nume cît şi din verb, precum el însuşi stabilise înainte de Aristotel, 34r
atît prin cele de aci cît şi prin cele spuse în *Sofistul*, că singurele părţi principale ale vorbirii sînt numele şi verbul.

Arătînd necesitatea lui „pe bază de convenție", de vreme ce, spune el, sunetele sălbatice, adică vocile nearticulate (căci el s-a folosit acum de „sunete" ca de gen al vocii, în loc de specie), *ca ale fiarelor, indică și ele ceva, dar nici unul nefiind nume*, filozoful a vorbit așa întrucît, fără adaosul acesta, nu am indica mai degrabă numele decît sunetele proferate natural, cele elementare ca ale animalelor nerationale, pe care le-a numit fiare, după cum face și Platon, întru cît ce e sălbatic se comportă mai degrabă într-același fel, ca fiind nerațional și inapt din natură să intre în comunitate, pe cînd ce e domesticit primește un caracter dobîndit, cel puțin la cele domestice la care e cazul să fie căpătat așa ceva. Cît despre *nici unul dintre ele nefiind nume*, este spus fie în loc de cele „la care nici un sunet nu este nume", sau în chip eliptic, pentru strigăt, „la animalele la care nici un strigăt nu este nume". Căci nu s-ar putea spune întru totul că nu sînt denumiri [feluri de-a comunica] printre sunetele animalelor nerationale: un anumit lătrat, sau un nechezat, sau un muget spun și ele ceva. După ce explică acestea nu adaugă nimic despre rest, adică despre *cuvînt* și despre *semnificatie*, ca fiind lucruri prea evidente. În schimb întreprinde analiza numelui nedeterminat și spune:

p. 16[a] 30. „*Non-om*" *nu este un nume. Într-adevăr nu există nume în legătură cu ceea ce trebuie să denumească el; căci nu e vorba nici de o rostire, nici de o negație. Fie el așadar nume nedeterminat, deoarece revine deopotrivă oricărui lucru, existent ori inexistent.*

El a pus în joc această chestiune întrucît a constatat că și asemenea expresii sînt incluse deseori în enunțări — ca atunci cînd spunem: „nu un om umblă" — nefiind socotite numele a nimic, de către cei vechi. El explică așadar la care dintre cuvintele denumite sînt de presupus că revin expresiile acestea, fără ca ele să exprime existența, în realitate, și ne spune cum se cuvine să le numim. De vreme ce, deci, s-ar putea presupune că ele sînt prin excelență nume, deoarece preiau în propoziții locul subiectelor în chip asemănător cu numele reale, și de vreme ce li se potrivește definiția dată pentru nume (într-
adevăr celelalte [trăsături] ale numelui în chip evident li se

atribuie lor, şi de asemenea nici în cazul lor părţile nu sînt semnificative prin ele înseşi, în speţă „non" şi „om", atunci cînd ele sînt luate drept una în „non-om"), Aristotel arată că nu e cazul să le califice drept nume pur şi simplu, întrucît numele semnifică o singură natură, cea a denumitului, pe cînd fiecare din expresiile în chestiune tocmai că suprimă ceva unic, anume ce e semnificat de numele rostit fără de negaţie, introducînd în schimb pe toate celelalte naturi, fie că sînt reale fie că nu. Căci non-omul nu se rosteşte cu privire la om singur, ci o face despre cal, cîine, „capră-cerb" şi centaur, ca şi despre toate cele ce sînt şi nu sînt. De aceea Aristotel cere să se califice totalitatea aceasta drept nume nedeterminate: „nume" pentru că, aşa cum va spune despre ele în ce urmează, semnifică şi ele ceva unitar, într-un fel, în speţă ansamblul unitar a ce *nu* e lucrul determinat, cum de pildă non-omul califică ansamblul celor din afară de om drept ceva unitar în sine, pe baza căruia toate au ceva în comun, faptul de-a nu fi ceea ce e omul; — şi „nedeterminate", deoarece conţinutul semnificat de cle nu reprezintă existenţa a ceva, cum obişnuiesc numele, ci tocmai o inexistenţă ce se acordă, deopotrivă cu cele reale, şi celor ireale. Dacă însă cineva ar pretinde că aceste expresii sînt, fie negaţii, din cauza adausului particulei negative, fie rostiri în general, deoarece invederează o legătură oarecare, el ar sfîrşi prin a da de înţeles de ce ele nu pot fi calificate în nici unul din aceste feluri, nici drept negaţie nici drept rostire. Ele nu sînt negaţii, deoarece orice negaţie, prin suprimarea particulei negative devine o afirmaţie, ea neavînd ceva în plus faţă de aceasta decît negativul; dar aceste expresii, prin suprimarea particulei negative, dau nume iar nu afirmaţii. Pe de altă parte ele nu sînt nici rostiri pur şi simplu. Căci nu sint nici în modalitatea rugăminţii, a imperativului, vocativului, a interogativului, nici într-a enunţiativului în general, de vreme ce orice enunţare semnifică fie ceva adevărat fie ceva fals, iar nici unul din acestea nu e semnificat de expresiile în joc. Aşadar, dat fiind că e imposibil să fie socotite din rîndul acestora, al rostirii sau al negaţiei, şi nici nu posedăm altă denumire stabilită în uz pentru asemenea expresii, aşa cum pentru unele avem calificarea de nume, pentru altele de verb, pentru unele de afir- 77

35

maţii pentru altele o alta, le vom califica atunci — spune el — drept nume nedeterminate, prin *fie el aşadar nume nedeterminat*, arătîndu-ne că el însuşi este cel care instituie numele acesta pentru asemenea expresii.

p. 16ª 33. *Cît despre „al lui Filon", sau „lui Filon" şi cele asemenea lor, ele nu sînt nume, ci cazuri ale numelui. Rostul acestor formulări este, în alte privinţe, legat de nume; numai că, împreună cu „este", „era" sau „va fi", ele nu exprimă adevărul ori falsul, pe cînd numele o face statornic. De pildă: „al lui Filon este" ori „nu este", nu exprimă nici adevărul nici falsitatea.*

Cu privire la exprimarea numelor pe baza cazului drept, era obiceiul la cei vechi să se pună problema dacă i se potriveşte să fie numit „caz" ori nu; şi această exprimare fiind un nume, ca denumind prin ea însăşi fiecare dintre lucruri, cazurile [oblice] ale numelui se nasc din transformarea exprimării drepte [a nominativului]. Aristotel aşadar susţine cea de-a doua părere, iar lui îi dau urmare peripateticienii, pe cînd pe cea dintîi o susţin stoicii şi cei ce îi urmează, care practică ştiinţa gramaticii. Adresîndu-se acestora peripateticienii întreabă: În timp ce firesc denumim pe celelalte „cazuri", prin faptul că sînt decăzute de la nominativ, pe acesta pe ce temei l-am denumi „caz" ca şi cum ar deriva din ceva? (Într-adevăr e evident că orice caz se cuvine să se nască pornind de la ceva aşezat deasupră-i). Stoicii răspund că şi aceste e decăzut, anume din gîndul aflat în cuget; căci intenţionînd să arătăm ceea ce vedem în el [în cuget], anume gîndul lui Socrate, rostim numele lui Socrate. Aşadar la fel cum despre condei, lăsat să cadă de sus şi înfipt drept, se poate spune că a fost drept în căderea lui, în acelaşi fel socotim şi că nominativul a căzut pornind de la gînd şi că e cazul drept, ca dînd prototipul rostirii pe bază de glăsuire. Dar, spun peripateticienii, dacă pe baza aceasta vă gîndiţi să calificaţi cazul nominativ, atunci se va întîmpla ca şi verbele să aibă cazuri, precum şi adverbele, cele care prin natura lor nu admit cazuri; iar acestea sînt în chip limpede absurde şi combătute prin propriile voastre teze. De aceea, în concluzie,

este de preferat punctul de vedere peripatetic în această privinţă.

În cele de faţă, Aristotel distinge cazurile [oblice] de nume, şi aceasta este, pentru el, la fel cu a nu le acorda definiţia redată pentru nume, în sensul că numele adevereşte ori desminte, întovărăşit fiind cu „este", „era" şi „va fi", pe cînd cazurile, nu. Căci acela ce spune „Filon este", ori „Filon era", ori „Filon va fi", spune ceva adevărat sau ceva fals. pe cînd cel ce spune „Al lui Filon este" ori „era" ori „va fi", sau „Lui Filon este", „era" ori „va fi", nu a spus nici ceva adevărat nici ceva fals deoarece asemenea feluri de a vorbi au nevoie de un adaos pentru a pune la punct gîndirea. Dacă deci nu se adaugă : fiul acesta, ori ogorul, ca de pildă „Al lui Filon este 36v
fiul, ori ogorul acesta", sau „Lui Filon îi aparţine acesta", nu se alcătuieşte nimic adevărat ori fals. Căci o altă formă de vorbire, de pildă cea vocativă, poate fi manifestată şi printr-un simplu caz al numelui, cel ce se numeşte, din această cauză, vocativ neavînd nevoie de nici un verb spre a da de înţeles ceva, ca de pildă :

O, fericite Agamemnon, tu plin de noroc şi de daruri
(Hom., *Il.*, III, r. 182 [Murnu, 181])

motiv pentru care ne şi curmăm vorba aci şi îndemnăm pe cel invocat, dacă nu se opune ceva, să răspundă, ca şi cum gîndirea i s-ar pune în mişcare în acest fel. Totuşi nu e posibil a face din acest caz sau din vreun altul o enunţare, nici să i se adauge pe „este".

Cît se poate de bine a dat de înţeles filozoful Porfir că „este" nu poate fi luat în locul oricărui verb, ci numai în locul aceluia care e derivat din fiinţă şi care semnifică existenţa, spre a face, împreună cu numele, o rostire desăvîrşită, pe cînd cu cazurile face una defectuoasă. Căci există unele verbe rînduite lîngă cazuri şi alcătuind rostiri adevărate ori false, dar lîngă nume [la nominativ], ele nu pot fi rînduite, ca de pildă „îi pare rău", în expresia „lui Socrate îi pare rău", în timp ce propoziţia „Socrate îi pare rău" este de nealcătuit. Pentru aceasta ni se transmite în plus următoarea regulă a Stoicilor, 79

valabilă în cazul propoziţiilor în ce priveşte termenii folosiţi ca predicat : „Predicatul se enunţă fie despre nume fie despre un caz [oblic, al lui], şi de ambele dăţi este sau desăvîrşit ca predicat şi îndestulător spre a da, împreună cu subiectul, o enunţare, sau defectuos şi avînd nevoie de un adaus spre a alcătui un predicat desăvîrşit. În cazul că, deci, folosit fiind pentru un nume oarecare, alcătuieşte o enunţare, el se numeşte de către ei [Stoici] factor de predicare sau de atribuire (căci ambele înseamnă acelaşi lucru), ca „umblă" în „Socrate umblă"; dacă însă e rostit despre un caz, se numeşte cvasiatribuire, ca şi cum ar fi aşezat lîngă atribut şi ar reprezenta un fel de cvasipredicare, aşa cum se comportă „îi pare rău" în : „Lui Socrate îi pare rău". Căci „regretă" ar fi o atribuire, pe cînd „îi pare rău" e o cvasiatribuire, incapabilă să producă, alăturată fiind de nominativ, o enunţare, cum o face în „Lui Socrate îi pare rău" (unde nu e vorba de nici o enunţare); iar verbul „îi pare rău" (impersonal) nu admite conjugare, ca de pildă „umblu", „umbli", „umblă", şi nici o transformare pe bază de număr : într-adevăr, aşa cum spunem „acestuia îi pare rău", spunem şi „acestora le pare rău". Şi tot astfel, dacă predicatul numelui are nevoie de adausul cazului vreunui nume spre a alcătui o enunţare, atunci se socoteşte mai puţin decît un predicat, aşa cum se întîmplă cu „îndrăgeşte" ori „fericeşte", de pildă „Platon îndrăgeşte" (căci adăugindu-se acestuia „pe cine", de pildă pe Dion, se alcătuieşte o enunţare determinată, anume că „Platon îndrăgeşte pe Dion"), iar dacă predicatul are nevoie să-şi alăture un caz oblic spre a alcătui o enunţare, atunci el exprimă încă mai puţin decît o cvasiatribuire, cum se întîmplă cu „îi pasă" în : „Lui Socrate îi pasă de Alcibiade". Dar toate se numesc predicate.

Aceasta este învăţătura Stoicilor asupra temelor în joc. Noi însă, recapitulînd cele spuse despre nume la Aristotel, declarăm că „nume", potrivit cu învăţătura de faţă, va fi în chip principal cuvîntul semnificativ pe bază de convenţie, fără indicaţie de timp, la care nici o parte nu e semnificativă izolat, un cuvînt ce înseamnă ceva determinat şi, împreună cu „este", „era" sau „va fi", adevereşte sau tăgăduieşte. Dar din ce pricină oare nu a dat Aristotel de la început această definiţie a

numelui, așa încît să nu ne stînjenească cu nimic rostirea nici numele nedeterminate, nici cazurile [oblice]? Răspundem că, în realitate, la el sînt multe înțelesuri ale numelui: căci fiecare cuvînt ce semnifică, pe bază de convenție, oricare dintre realități este apt să poarte calificarea de nume, așa cum și învățatul din *Sofistul* divide numele în general în nume propriu-zis și verb, după care înțeles s-ar putea socoti „nume" și toate verbele (o arată de altfel el însuși în cele ce urmează, spunînd: „privite în ele însele verbele sînt nume și semnifică ceva", ca și cum, prin capacitatea lor semnificativă, le-ar considera nume, dat fiind că, întocmai unor nume, se pot semnifica prin ele acțiunile și stările), precum și orice cuvînt ce alcătuiește subiectul în propoziție va fi la el calificat drept nume, așa cum o va arăta în al treilea capitol al cărții, spunînd: „schimbate fiind numele și verbele, se semnifică același lucru", ceea ce face că, potrivit acestui înțeles, „bine" de exemplu sau „drept", sau cîte altele, considerate din perspectiva anumitor subiecte, despre care ele se predică în chip firesc, sînt denumite verbe și nu nume, pe cînd faptul de-a merge sau de-a filozofa sînt calificate drept nume și nu verbe, dat fiind că alcătuiesc termenii subiect, în propozițiile care enunță de pildă că „faptul de a se plimba înseamnă mișcare", și „faptul de a filozofa este folositor". De aceea li se și aplică lor articolul hotărît, ca împlinind acum rolul de nume. Pe de altă parte se mai spune „nume" și într-astfel — potrivit cu definiția redată pentru nume la început: „orice cuvînt semnificativ, pe bază de convenție, fără indicație de timp, la care nici o parte nu e semnificativă separat" — încît „frumosul" și „justul", sau „non-omul", „al lui Filon" sau „lui Filon" sînt toate nume. Astfel se socotește „nume" orice cuvînt ce admite definiția redată pentru nume și care semnifică ceva determinat, după care sens nimic nu interzice ca și cazurile [oblice] să fie socotite nume, pe cînd așa-zisele nume nedeterminate n-ar mai putea fi calificate drept nume. El ne dă ideea acestui lucru atunci cînd spune că orice afirmație și negație este alcătuită fie din nume și verb, fie din nume nedeterminate și verb, deosebind astfel între nume nedeterminate și nume, niciodată însă între cazuri [oblice] și nume. În plus, dincolo de toate felurile de nume enumerate, el califică drept nume ceea ce e alcătuit din deter-

minările adăugate definiției ce redă numele, distingînd atît pe cele ale cazurilor [oblice] cît și pe cele ale numelor nedeterminate. Așadar în cinci feluri fiind rostite numele, trebuie recunoscut că cele spuse prin ele de către Aristotel sînt juste; într-adevăr definiția redată pentru nume este valabilă, potrivit cu cel de-al treilea înțeles enumerat, iar determinările adăugate ulterior nu compromit definiția, ci ne dau doar înțelesuri anumite pentru „nume", unul, cel de-al patrulea, despre numele nedeterminate, altul, cel de-al cincilea, despre cazuri[le oblice].

De sigur că prin afirmația *definiția se face despre el, celelalte potrivit cu acestea*, el spune, în legătură cu numele rostit la un caz oarecare, că va avea [și el] o definiție, pe care a numit-o *logos*, altminteri ea nediferind de loc de definiția numelui dată la început (care este într-adevăr cuvîntul semnificativ pe bază de convenție, fără indicație de timp, la care nici o parte nu e semnificativă separat), dar fiind în exces față de acesta prin diferența ce desparte cazurile de numele propriu zis la nominativ, anume prin faptul că ele nu fac încă o enunțare desăvîrșită, rostite fiind împreună cu „este", „era" sau „va fi", din cauză că nici nu tăgăduiesc nici nu adeveresc, în timp ce numelui îi e suficient unul singur dintre verbe spre a produce enunțarea desăvîrșită. S-a procedat însă după obiceiul atic de-a se înregistra mai multe voturi deodată la reuniunile poporului. Căci scribul, citind poporului primul dintre voturile înregistrate, rostea atît numele celui ce semna cît și pe al tatălui și al demos-ului lui, ca de pildă „Demostene, fiul lui Demostene, din Paiania, votează așa", pe cînd cel de-al doilea și al treilea vot, dacă se întîmplau să fie la fel, le indica numai ca și cum ar fi fost un alt vot al aceluiași ins, rostind înaintea poporului, în loc de-a mai citi ceva: „celelalte ca acestea, votîndu-se așa". De aceea și Socrate în *Gorgias*, folosindu-se de aceeași expresie, o atribuie scribilor din adunări.

p. 16[b] 6. *Verbe ste cuvîntul care, semnificînd în plus timpul și neavînd nici o parte desprinsă semnificativă, este statornic semn al celor spuse despre altceva. Afirm că semnifică în plus*
82 *timpul, „sănătatea" fiind nume, iar „însănătoșește" verb; căci*

semnifică în plus faptul de a se petrece acum. Și el este statornic semn al celor spuse despre altceva, respectiv al celor spuse despre un subiect sau ca fiind într-un subiect. [În schimb], pe „nu însănătoșește" și „nu îmbolnăvește" nu le numesc verbe. Ele semnifică în plus timpul, e drept, și statornic sînt spuse cu privire la ceva, însă pentru diferența aceasta nu e instituit un nume. Să le numim „verbe nedeterminate", fiindcă sînt spuse în chip indiferent atît pentru ce este cît și pentru ce nu este. Deopotrivă însă „a însănătoșit" sau „va însănătoși" nu sînt verbe, ci o derivare a verbului; iar ele se deosebesc de verb, în măsura în care acesta semnifică în plus timpul prezent, pe cînd celelalte pe cel înconjurător.

Redarea completă a definiției verbului ar fi asemănătoare celei date pentru nume „un cuvînt semnificativ pe bază de convenție, semnificînd în plus timpul, la care nici o parte nu e semnificativă separat"; dar întru cît Aristotel era iubitor de concizinne, trecînd peste toate cele ce sînt comune verbului cu numele ca fiind dinainte rostite în definiția numelui, el face analiza pornind de la ce deosebește verbul de nume (se deosebește ca semnificînd în plus timpul). Dar dacă lucrul stă așa, de ce adaugă pe *în care nici o parte izolată nu e semnificativă*, după cum se admisese și în definiția numelui? Să spunem deci, față de această nedumerire, ce declară Porfir, că există anumite rostiri alcătuite din verbe, la care părțile sînt semnificative, vreau să spun acele verbe din care se alcătuiesc rostirile, ca atunci cînd spun „A se plimba este a se mișca"; căci a se plimba și a se mișca, precum și este, părți fiind ale întregului, sînt semnificative prin ele însești. Spre a deosebi deci verbele de asemenea rostiri, cărora li se potrivesc celelalte părți ale definiției verbului — vreau să spun: cuvînt semnificativ, pe bază de convenție, semnificînd în plus timpul — a fost nevoie să fie adăugată aci diferența menționată. Dar de ce a spus, nu că verbul semnifică timpul, ci că îl *semnifică în plus*? Pentru că „a semnifica" înseamnă, cum am spus-o și mai înainte, a arăta ceva în prim rînd, pe cînd a semnifica în subsidiar înseamnă a arăta totodată și altceva, pe lîngă primul aspect indicat, pe baza vorbirii secunde. Iar verbele le rostim cu intenția de-a indica în chip principal unele acțiuni sau stări, pe cînd momentele ce se

asociază acțiunilor sau stărilor, potrivit cărora se spun că au loc, au avut ori vor avea loc, sînt luate în considerație, împreună cu acelea, ca indicate implicit.

În cele ce urmează, Aristotel tratează și despre locul pe care-l ocupă în propoziție verbul, spunînd că el *este statornic semn al celor spuse despre altceva*, adică verbele iau întotdeauna locul predicatului, nu pe cel al subiectului. Iar acest lucru e firesc: căci dacă ele exprimă acțiunile și stările, iar acestea nu sînt desprinse și subzistente prin ele înseși, ci se raportează la altele, la cele ce acționează și suferă ceva, atunci e evident că li se potrivește să fie enunțate despre acelea. Așa stabilește de altfel și Platon asupră-le, spunînd în *Sofistul*, cu privire la calificarea drept nume a oricărui cuvînt cu sens: „Haide atunci, așa cum am vorbit despre idei și scris, la fel să întreprindem cercetarea și despre nume; căci se pare, într-un fel, că pe această cale se află ce urmărim acum. Așadar ce anume este de presupus cu privire la nume? Fie că toate se acordă între ele, fie nici unul; sau, fie că unele admit s-o facă, altele nu. E evident că unele admit s-o facă și altele nu. Poate că admiți așa ceva, cum că unele, care sînt spuse înșiruit și arată ceva, se armonizează, pe cînd cele care nu au nici un sens cînd se pun unul după altul, nu se armonizează". De aci iese lămurit și faptul că el spune înaintea lui Aristotel că există o vorbire unitară care să semnifice un singur lucru (căci aceasta înseamnă „arată ceva"), de vreme ce și acelea care nu se armonizează (adică numele care, spuse înșiruit fără de verb, sau verbe fără de nume) semnifică în general ceva, totuși mai multe, nu un singur lucru. Însă el ne vorbește de faptul că sînt doar două specii de cuvinte cu sens, numele și verbul, unul indicînd existența a ceva, celălalt acțiunile și stările, pe care laolaltă le-a numit comportări. „Am socotit că înțelegînd aceasta, ești de acord să adăugăm: există într-adevăr un dublu gen pentru cele arătate prin cuvînt în legătură cu o substanță, așa-zisul nume și verbul, acesta calificat drept verb pentru a da socoteală de comportări, celălalt fiind pus drept nume, în calitate de semn al cuvîntului pentru subiectele ce se comportă așa". De aci este evident [la Platon], că pentru el verbul nu e numai indicator de acțiuni și stări, ceea ce el dă de înțeles prin „comportare", dar și că îl numește

„semn" înainte de Aristotel, pentru ambii „semnul" indicînd ceea ce semnifică; și o face nu convențional ci natural, potrivit cu cele precizate mai înainte asupra acestor lucruri, în desfășurarea de idei despre nume.

De asemenea pe „statornic" nu-l adaugă zadarnic cînd spune că el *este statornic semn al celor spuse despre ceva*; aceasta arată prin excelență caracterul specific al verbelor, de vreme ce nimic nu împiedică să fie enunțate și unele nume, ca viețuitor despre om, numai că ele nu fac parte dintre cele enunțate singure și statornic, nici enunțate în ele însești, fără de un verb precum „este" sau „nu este", nu alcătuiesc în chip firesc o rostire împlinită, pe cînd verbele, păstrîndu-și singure și statornic capacitatea lor proprie, se pot enunța pînă și despre ele însești.

După ce ne-a spus acestea despre verb, el întreprinde să explice în continuare fiecare punct din cele rămase în teoria sa, și în primul rînd în chip firesc pe *semnifică în plus timpul*, ceea ce — fiindcă în chip necesar a fost lăsat de o parte, verbul deosebindu-se îndeajuns de nume — el a lămurit pe scurt, alăturînd un nume oarecare și un verb ce poartă asupra aceluiași lucru, „sănătatea" și „însănătoșește", precum și arătînd că numele nu dă nici o indicație de timp, pe cînd verbul se referă la o situație de așa fel cum o arătase mai înainte și care semnifica timpul. După aceasta, trecînd peste *neavînd nici o parte* 41r
desprinsă semnificativă, ca fiind îndeajuns de lămurit din cele spuse despre nume, ajunge la ceea ce urmează și spune că verbele sînt socotite ca reprezentînd pe *cele spuse despre altceva*, anume *despre un subiect sau ca fiind într-un subiect*. Acest lucru îl declară întrucît, atît dintre verbe ca și dintre nume, unele sînt socotite că se enunță ca revenind pe bază de substanță [ca substanțe secunde] celor despre care se enunță și ca fiind împlinitoare pentru acestea, ceea ce denumea el în *Categorii* „a se spune despre un subiect", pe cînd celelalte revin ca accidente subiectelor, ceea ce denumea el „a fi într-un subiect". Într-adevăr, așa cum enunțînd despre om atît că e „viețuitor" cît și „alb", care sînt nume, nu enunțăm totuși ambele lucruri 85

în același fel, ca pe „viețuitor" îl socotim ca fiind despre un subiect, omul, pe cînd pe „alb" îl enunțăm ca avîndu-și propria lui ființă într-un subiect, — în același chip se va comporta și enunțarea făcută cu verbele. Căci atunci cînd spun „a umbla înseamnă a se mișca din loc" sau „a încălzi înseamnă a săvîrși o acțiune", este enunțat ca despre un subiect faptul de a se mișca pentru umblare și săvîrșirea unei acțiuni pentru încălzire, de vreme ce sînt mai generale decît ele, pe cînd dacă spun „Socrate se plimbă", sau „Platon citește", aci predicatul se enunță accidental despre subiecte. Așadar, ca să înfățișeze ambele specii de predicare a și spus el că statornic verbele obișnuiesc să se predice, adăugînd acest lucru, cum că uneori o fac despre subiect, alteori ca fiind în subiect. Iar această interpretare se potrivește, dacă textul este așa cum îl înfățișăm
4' și după cum îl găsim în cele mai multe dintre copii. Chiar dacă însă unii ar vroi ca locul din scriere să fie așa : *și totdeauna este semn al celor ce există, ca al celor spuse despre un subiect*, așa cum socotește filozoful Porfir, noi vom spune că aci *despre un subiect* a fost luat și în loc de „într-un subiect" ; căci obișnuia ca uneori să califice pe a fi într-un subiect și prin a fi spus despre subiect. Așadar dintre acestea este de preferat prima versiune sau interpretare.

Faptul că verbele devin uneori și subiecte, ca „a filozofa" în propoziția „a filozofa este a avea un folos", și a „a umbla" în „a umbla înseamnă a se mișca", precum și că, în acest caz, ele nu sînt luate ca verbe în vorbire ci tocmai ca substantive, motiv pentru care li se și alătură lor articolul — a fost relevat mai înainte. Și, ca nu cumva să trebuiască să spunem că acțiunile și stările au naturi [substanțiale] și proprietăți, după care s-ar deosebi între ele, se spune că țin de alte lucruri, de celece acționează și suferă ceva, iar noi le semnificăm uneori ca și cum ar fi din sînul realităților și le privim ca avînd o natură anumită, alteori însă le privim ca subzistînd în jurul unor subiecte oarecare, și e necesar ca expresiile care semnifică existențele să fie calificate nume, pe cînd cele care arată raportul față de subiecte verbe. Astfel încît filozofarea, plimbarea, toate cele denumite de grămătici „aparemfata", în măsura în care semnifică
86 în plus timpul sînt numite verbe și nu nume, dar, în măsura

în care semnifică ceva subzistent oricum, vreau să spun însesi acţiunile şi stările, şi li se alătură un articol, care singur obiş- 42r
nuieşte să fie pus în fruntea numelor, şi în măsura în care nu întotdeauna posedă aşezarea predicatelor, ceea ce Aristotel socoteşte caracteristic pentru verb, în această măsură sînt nume şi nu verbe. Trebuie însă să mai stabilim că, chiar atunci cînd ele devin predicate, ca „a se mişca" în propoziţia „plimbarea înseamnă a se mişca", sau expresia de „a avea un folos" în „filozofarea înseamnă a avea un folos", nu încape nici o diferenţă faţă de enunţarea numelor admise, ca de pildă cel de vieţuitor. Căci ele nu pot să producă o vorbire desăvîrşită fără adausul „este", sau „nu este", sau „se spune", sau „urmează să", în „urmează să spun", sau ceva din acestea. Atunci aşadar cînd numele acestea sînt luate ca şi cum ar privi situaţii reale, atunci se şi face vădit ceva despre cele semnificate prin ele, şi întreprindem să enunţăm anumite verbe cu adevărat despre ele, aşa cum obişnuim să facem cu numele veritabile. Însă aceste considerente sînt despre verbele cu forma de conjugare numită de către grămătici, la infinitiv prin care verbe singure obişnuim să semnificăm în chip principal acţiunile sau stările luate ca subiecte, atunci cînd e nevoie să se spună ceva despre ele. Dacă însă se creează un subiect şi după celelalte forme de conjugare, cum este „însănătoşesc" în propoziţia „însănătoşesc este verb", atunci trebuie ştiut că în acest caz nu despre însăşi dispoziţia semnificată facem vorbire, ci despre cuvîntul care o semnifică pe ea, analizîndu-l pe el ca atare şi definind numele calificat prin acest cuvînt; căci şi cuvintele fac parte dintre realităţi şi, deosebindu-le pe primele între ele ca şi pe celelalte 42v
prin denumiri, semnificăm cînd unele, cînd altele. De aceea nu numai în cazul verbelor vei putea găsi o asemenea situaţie, ci şi în cazul oricărui cuvînt, atît cu sens cît şi fără. Căci spunem „o conjuncţie, un articol sau un *knax* reprezintă un cuvînt fără sens". Însă Aristotel nu a spus că expresia ca atare a verbului [infinitivul] tinde întotdeauna să aibă un predicat, ci conţinutul semnificat de ea, adică o acţiune sau o stare. De aceea a şi spus aşa, cum că *este statornic semn al celor spuse despre altceva.* — Dar acestea ajung.

În ce privește *verbul nedeterminat*, nu vom avea nevoie de multe cuvinte. Vom spune aceleași lucruri ca despre „numele nedeterminat", că nu s-a desprins cu totul de natura verbelor, lucru pe care Aristotel l-a dat de înțeles pe scurt, spunînd că *semnifică în plus timpul și statornic sînt spuse cu privire la ceva*, și că, prin faptul de-a nu fi spus despre ceva anumit, întregul acesta este denumit verb nedeterminat. Atunci însă cînd ne spune că *pentru diferența aceasta nu e instituit nume*, el indică deosebirea dintre verbul nedeterminat și cel determinat. Pentru această deosebire, spune el, nu există denumire după care să putem preciza că verbul acesta nedeterminat este altceva, despre care să fie vorba, în afară de verb, așa cum prin deosebirea dintre nume și verb avem o denumire ce îngăduie tocmai de-a califica pe unul drept nume, pe altul verb. De vreme ce deci nu deținem astfel, pentru verb ca și pentru verbul nedeterminat, două nume care să ne poată arăta că primele sînt deosebite între ele, ci unul dintre ele și-a căpătat un nume, cel de a fi „verb", pe cînd celălalt a fost trecut cu vederea de către cei ce au instituit numele, neexistînd nici un astfel de cuvînt care să-l semnifice, el spune că pentru deosebirea în chestiune, adică pentru natura verbului nedeterminat, nu există nume în uz, dincolo de cel determinat, deși era cazul ca dătătorii de nume să o socotească demnă de o calificare proprie. Dînd el însuși un nume, a socotit că e cazul să-l califice drept *verb nedeterminat*, fiindcă *deopotrivă*, spune el, revine oricărui lucru, fie real, fie nu, el luînd pe revine în sensul de „se enunță cu adevărat": căci nimic nu se opune să se enunțe cu adevărat ceva și despre ce nu e real, ca nerevenindu-i și nefiind firesc să-i revină, ca de pildă cînd spun „centaurul nu e sănătos", sau „nu e bolnav", de vreme ce e cu neputință să revină ceva inexistentului.

După aceasta, ne transmite care e diferența dintre verbe și formele lor de conjugare, așa cum o făcea în cazul numelor, și ne spune că pe cele rostite la timpul prezent, la orice persoană ar fi, le numește verbe, ca de pildă „însănătoșesc", „însănătoșești", „însănătoșește", care țin de prezent în chip limpede și în sens larg (căci în prezentul de așa-zisa instantaneitate nu le-ar fi
 posibil nici să facă ceva nici să fie rostite), pe cînd pe celelalte,

ce semnifică în plus timpul înconjurător (el consideră *înconjurător* ce e trecut şi ce e viitor, ca învăluind prezentul), le numeşte forme de conjugare ale verbului, ca fiind născute prin transformarea celor rostite pe baza verbelor la timpul prezent. Astfel că verb în chip principal este numit cel al timpului prezent şi semnificînd ceva determinat. Dacă însă şi aci ar fi o nedumerire : pentru ce Aristotel n-a pus de la început aceste diferenţe în definiţia verbului?, noi vom spune că n-a făcut-o nu dintr-o lipsă, cum spune Herminos, a definiţiei redate la început, ci că şi la verb există, pentru filozof, mai multe semnificaţii, unul fiind sensul definiţiei redate la început, altul cel pe care îl descrie filozoful prin adausurile de acum. Într-adevăr s-ar putea găsi că în trei feluri este spus „verb" de către Aristotel : fie orice cuvînt ce semnifică în plus timpul, cuvînt la care nici o parte nu e semnificativă separat şi care e întotdeauna spus despre altceva, aşa cum a fost definit la început, o semnificaţie potrivit căreia ar fi verbe şi cele nedeterminate ca şi formele de conjugare ale verbului ; fie orice cuvînt ce semnifică în plus prezentul, ca singurul timp, şi ce arată ceva determinat, semnificaţie care ne e dată prin cele spuse acum chiar ; fie orice cuvînt ce alcătuieşte un predicat în propoziţie, aşa încît, pe baza acestui sens, cuvinte ca „frumos", „drept", „alb" şi „vieţuitor", dacă sînt luate ca predicate, sînt socotite verbe, lucru care nu avea loc după nici unul din sensurile anterioare. Faptul că el cunoştea şi acest sens al verbului îl indicase încă de la începutul acestei lucrări, cînd spunea : „aşadar numele înseşi şi verbele seamănă cu gîndul lipsit de îmbinare şi diviziune ; ca de pildă „om" sau „alb", în cazul că nu se adaugă ceva". Dar şi în cele ce urmează vom găsi acelaşi gînd al său cu privire la aceasta, cînd spune : „preschimbîndu-se locul numelor şi verbelor, se semnifică acelaşi lucru". Într-adevăr spunînd acest lucru îl preschimbă pe „om" cu „alb", unul ca fiind nume, celălalt ca fiind verb. Dacă aşadar în propoziţia ce sună : „omul este alb" cuvîntul de „om" este luat ca nume, cum a fost luat la început, e evident că „alb" poate fi ceea ce e luat ca verb ; de asemenea în propoziţia răsturnată faţă de prima şi în care a luat ca subiect pe „alb" pe cînd „om" e făcut predicat, e evident că despre

„alb" se va spune că e nume, iar „om" verb. Numai că această categorisire este nefirească, așa cum facem spunînd că atributul om se întîmplă să revină stăpînului; de aceea nu ai putea spune că în chip principal este de socotit „omul" verb, în timp ce „alb" ar fi nume, căci primul nu se enunță în chip firesc despre acesta din urmă. În schimb atunci cînd vom enunța pe „alb" despre „om", categorisirea aceasta va avea loc în chip firesc și predicatul va fi numit normal verb, întrucît el indică la ce anume participă omul și se enunță natural despre el ca subiect. Acestea fiind deci precizate, să cercetăm ce spune Aristotel în continuare despre verb.

p. 16^{b} 19. *Verbele enunțate, luate ca atare, sînt nume și semnifică ceva (căci cel care vorbește fixează gîndirea, iar cel care ascultă e reținut de sensul lor), dar ele nu semnifică încă dacă lucrul este ori nu; căci nici „a fi" nici „a nu fi" nu este semn al lucrului, chiar dacă spui „este" pur și simplu. Într-adevăr, în el însuși nu reprezintă nimic; însă indică în plus o sinteză, pe care fără componente n-o poți concepe.*

Transmițîndu-ne, prin cele spuse mai sus, atît definiția comună cît și mai specială a verbului, el vrea să arate prin cele de mai sus cum se comportă verbele în ce privește înțelesul lor de adevăr ori falsitate, spunînd încă de la început — acolo unde menționa relația între ele a lucrurilor, gîndurilor și cuvintelor. atunci cînd vorbea în general despre toate cuvintele simple — cum că ele seamănă cu gîndurile fără îmbinare și diviziune. nefiind indicatoare de adevăr, nici de falsitate; dar acum el urmărește să stabilească mai lămurit acest lucru, arătînd că ceea ce prin excelență pare să fie susceptibil de adevăr și falsitate, printre cuvintele simple, vreau să spun verbul, nu semnifică totuși nici pe unul nici pe cealaltă. Căci pe una din părțile de vorbire, numele, o indicase la cuvinte simple — chiar dacă era prin excelență compusă. ca numele de „Kallipos" sau „capră-cerb" — drept semnificînd o natură anumită ori un gînd, nu însă unul adevărat ori fals, dacă nu i se adăuga un verb. Argumentînd la fel, pentru verb ne propune aceleași teze, cum că semnifică anumite acțiuni sau stări, dar nu indică adevărul ori falsitatea, în cazul că nu se îmbină cu el un nume,

și spune : *verbele enunțate, luate ca atare, sînt nume și semnifică ceva*, spunînd *nume* în loc de „ceva cu sens", ceea ce l-a făcut să introducă pentru claritate pe *semnifică ceva.* Apoi, odată stabilit acest lucru, cum că verbele semnifică anumite lucruri, el continuă cu *cel care vorbește fixează gîndirea, iar cel care ascultă e reținut de sensul lor*, spunînd fie că, de pildă, depășim ideea verbului „însănătoșește", în comparație cu lungimea rostirii, și că, după cum e desfășurată ideea, prin exprimarea ei, 45
cunoaștem pe deplin verbul rostindu-l ori auzindu-l, fie că, în cazul celui ce întreabă „ce face, întîmplător, Socrate?", cu un gînd șovăitor și întru cîtva în plină nesiguranță, din cauză că are în minte mai multe lucruri ce-i pot reveni aceluia, nu îi e dat lămurit să știe cum că acest lucru e cel ce revine, iar cel ce întreabă, ca și cel ce răspunde „umblă" sau „vorbește", și-a fixat gîndirea, părăsind nedeterminarea, întrucît cel ce a întrebat, ca și cum ar fi avut mai înainte gîndirea nesigură și nedeterminată, auzind răspunsul dat prin verb s-a fixat [și el]. Deci în chip lămurit verbul rostit a însemnat ceva, de vreme ce prin rostirea sa s-au întîmplat acestea ; iar unul a săvîrșit un act pronunțînd verbul (căci a fixat gîndul întrebătorului) pe cînd celălalt a înregistrat ceva, auzind, căci s-a oprit. În concluzie, faptul că verbele au înțeles este evident.

Dar ele nu semnifică încă, spune el, *dacă lucrul este ori nu.* Iar pentru el „este" reprezintă afirmația, pe cînd „sau nu", negația, sau mai degrabă : „este" reprezintă adevărul, „sau nu", falsitatea. Căci acela care spune cum că cele reale sînt, în chip firesc rostește adevărul, pe cînd cel ce spune că nu sînt, rostește falsul. Deci, spune el, verbele semnifică ceva, starea sau acțiunea, în schimb adevărul ori falsitatea nu le semnifică de fel. Iar el adaugă, adîncind lucrul, următoarele : *căci nici „a fi" nici „a nu fi" nu este semn al lucrului.* Însă aceasta este o dovadă izvorînd din faptul că verbele mai degrabă nu sînt susceptibile de adevăr și falsitate. Căci dacă verbele principale și mai comune, cele în care se rezolvă toate celelalte și care indică în chip nemijlocit însuși faptul de a exista ori nu a exista, 45
spuse fiind ca atare nu adeveresc sau tăgăduesc, atunci încă mai puțin celelalte verbe nu vor fi susceptibile de așa ceva ;

dacă unul n-o face, nici al doilea. Drept cele mai principale dintre verbe el ia pe „este" și „nu este", pe care le exprimă prin *a fi* și *a nu fi*, în măsura în care fiecare dintre verbe, putîndu-se reduce la participație, este și unul din aceste două; cele determinate se reduc la forma cu „este", cele nedeterminate la forma cu „nu este", ca de pildă „aleargă — este alergînd", „însănătoșește — este însănătoșind", „nu aleargă — nu este alergînd", „nu însănătoșește — nu este însănătoșind". Dacă așadar verbele acelea ["a fi" și „a nu fi"] sînt astfel încît nu reprezintă adevărul ori falsitatea, cum oare ar avea rost să spunem că indică adevărul sau falsitatea prin ele înseși cele care le sînt ulterioare și care semnifică în general existența sau non-existența doar prin participarea la cele dintîi? Dar faptul că „este" și „nu este" nu semnifică prin ele înseși adevărul sau falsitatea poate fi făcut vădit și de aci: cine spune „este, este" sau „nu este, nu este" de nenumărate ori, nu semnifică pe nici unul din acestea, ci stabilește și el lucrul în chip similar, prin acceptarea faptului că e mai principală decît „este" ființa reală, de la care s-a trecut la „este" și „nu este". Într-adevăr, Aristotel spune că nici „ființa", un nume fiind, și nici verbul „este", dedus din ea, nu sînt semne ale lucrului, adică nu sînt indicatoare cum că lucrul este cu adevărat, spuse fiind așa goale, cînd le rostim ca atare. Căci și „este" înseamnă ceva dacă e spus ca atare, și „ființa" la fel, dar nici unul nu se instituie pe sine și nu proclamă faptul de-a exista, chiar dacă l-ai rostit de o mie de ori, așa încît să poată indica ceva adevărat ori fals. Singure — așa cum s-a mai spus — rostirile alcătuite din nume și verbe sînt prin firea lor făcute să primească adevărul ori falsitatea, pe cînd fiecare din acelea, vreau să spun ființa și este, e ceva simplu și străin de orice astfel de compunere.

Dacă așadar citatul este așa cum îl înfățișăm, *căci nici „a fi" nici „a nu fi" nu este semn al lucrului*, vei găsi interpretarea dată drept singura de menținut, însă dacă e așa cum scrie Porfir, *căci nu este semn al lucrului pentru faptul de-a fi ori a nu fi*, atunci, chiar dacă se ajunge la prima versiune și interpretare, s-ar putea spune în general despre toate verbele cum că semnifică — așa cum s-a arătat — dar nu ade-

vărul şi falsitatea, ceea ce el a făcut vădit prin *dar ele nu semnifică încă dacă lucrul este ori nu*; iar cauza acestui lucru el o redă prin *căci nici „a fi" nici „a nu fi" nu este semn al lucrului.* Aceasta înseamnă : verbul în sine nu semnifică existenţa ori inexistenţa lucrului indicat de el, căci doar dacă ar face aceasta ar fi susceptibil de falsitate şi adevăr. Cine spune „umblă" a dat de înţeles o anumită acţiune, dar n-a spus despre ea nici ceva adevărat nici ceva fals, în cazul că nu se adaugă un subiect, prin revenire ori nerevenire la care faptul de a umbla va alcătui o vorbire adevărată ori falsă. Aşadar spusa *căci nici „a fi" nici „a nu fi" nu este semn al lucrului* înseamnă tot una cu faptul că verbul spus ca atare nu semnifică nici că există lucrul — adică ceea ce este semnificat de verb — aşa cum face afirmaţia, nici că lucrul nu există, ceea e se arată prin negaţie.

Acestea sînt spuse, aşadar, în chip general cu privire la orice verb. Cît despre *chiar dacă spui „este" pur şi simplu*, ar putea fi lămurit pe baza explicaţiei cum că nici un verb nu e mai degrabă susceptibil de adevăr ori de falsitate. Însă cum oare s-ar putea preciza aşa ceva despre el [despre verb], dacă nu iarăşi pin mijlocirea lui „este", formă care, derivată de la „a fi", „fiinţă", este comună tuturor verbelor ? În continuare el adaugă : *într-adevăr, în el însuşi nu reprezintă nimic*; iar despre fiinţă spune că nu e *nimic*, nu în sensul că ar fi un cuvînt fără înţeles, nici ca fiind enunţat omonimic despre lucruri, ci că nu *este nimic* nici adevărat nici fals. Însă *indică în plus o sinteză pe care fără componente nu o poţi concepe.* Aceasta înseamnă : devine o parte a sintezei, ca de pildă a celei ce sună „fiinţa este", cu privire la care se consideră adevărul ori falsitatea, o sinteză care nu poate fi gîndită *fără componente*, aceasta înseamnă fără cele simple. Teza este aşadar evidentă. Cît despre faptul că fiinţa adaugă la sens sinteze, şi nu numai acest lucru dar fiecare sinteză a cuvintelor simple, nu pare a fi fost spus în felul în care se spusese că verbul semnifică în plus timpul, ci e spus în loc de a semnifica „pe lîngă altceva diferit", adică a semnifica, împletit cu ceva diferit, o sinteză susceptibilă dintru început de falsitate şi adevăr, sinteză pe care trebuie s-o prefigureze componentele simple. Dacă însă cineva

n-ar accepta această explicație a lui „a semnifica în plus", trebuie să dea crezare lui Alexandru din Afrodisia, care spune că: *în el însuși într-adevăr nu reprezintă nimic*, precum și celor ce urmează cu privire la *este*. Aristotel arată din nou, după ce vorbise despre ființă între timp, că nici ea nu poate însemna, atunci cînd e spusă ca atare, adevărul și falsitatea, și declară că acest „este" sau „nu este" (căci același argument este valabil pentru fiecare) rostit în sine nu e firesc făcut să însemne ceva adevărat ori fals, dar că, fiind un nume [cînd e la infinitiv], ca și celelalte verbe, are virtutea de-a semnifica în chip principal participarea sau lipsa de participare la ființă, iar potrivit cu vorbirea secundă [gramaticală], de a semnifica și împletirea unui predicat anumit cu subiectul, prin adăugarea sa conduce la vorbirea deplină și cu înțeles fie de adevăr fie de falsitate. Chiar dacă „este" se enunță direct despre subiect, el semnifică o înlănțuire a subiectului cu ființa, ca de pildă „Socrate, ca fiind ceva, este", pe cînd „nu este" semnifică diviziunea, și ambele pot da o sinteză. Lucrul acesta apare și în *Despre suflet*, cînd se afirmă: „și cel ce spune că ceva nu e alb a făcut sinteza între a nu fi alb și subiect".

După ce ne-a dat teoria părților de vorbire, a numelui și a verbului, Aristotel trece, în cele ce urmează, la compunerea lor și spune:

p. 16b 26. *Rostirea este o glăsuire semnificativă și convențională, în care unele dintre părți sînt semnificative izolat, ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație sau negație. Spun că, de pildă, „om" înseamnă ceva, dar nu faptul că el este sau nu este; totuși va fi o afirmație sau o negație dacă i se adaugă ceva. În schimb o singură silabă din cuvîntul „omul" nu înseamnă nimic, cum nici în cuvîntul „șoarece" „șoa" nu înseamnă*
17v *ceva, ci este doar o glăsuire. În cele compuse partea înseamnă, este drept, ceva, dar nu prin ea însăși, cum s-a arătat mai sus.*

Din ce pricină — împotriva celor făgăduite la început — nu tratează, îndată după cele spuse despre nume și verb, despre negație și afirmație, apoi despre enunțare și în fine despre rostire, ci răstoarnă, expunîndu-le, ordinea după care făcuse,
94 în introducerea la această carte, enumerarea lor ca teme ne-

cesare de înfăţişat — s-a vorbit mai înainte. Dintre cele ce ne rămîn de spus pentru prezentarea caracterului propriu al definiţiei [de mai sus], adîncind lucrurile, trecem peste *glăsuire* şi *semnificativă*, ca fiind lucruri prea lămurite şi preluate dinainte în definiţiile părţilor de vorbire. Cît despre *convenţională*, spunem că este luat drept cunoscut din cele spuse despre nume ca fiind pe bază de convenţie (în cazul verbului, ca fiind la fel) şi drept ceva la locul său puţin mai jos, după ce se va fi înlăturat argumentul ce pare a stabili contrariul, cum că nu e prin instituire ci prin natură, un adaus însă grabnic rezolvat în distincţia ce urmează. Căci *în care unele dintre părţi sînt semnificative izolat* aparţine doar vorbirii articulate constituită de convenţia noastră. Faptul de-a avea părţi cu sens deosebeşte rostirea de părţile ei singure, de nume şi de verb, întrucît la acestea nici o parte nu avea înţeles, pe cînd la rostire unele părţi au, în speţă numele şi verbele sînt cu înţeles. De altfel el nu spune pur şi simplu : părţile rostirii luate ca atare sînt cu înţeles, ci *unele părţi*, prin faptul că în enunţări se aflau şi particula negativă, articolele, conjuncţiile, ca atunci cînd spun „omul e un vieţuitor" sau „Socrate şade, pe cînd Platon se plimbă". Căci acestea se numesc [şi ele] părţi de vorbire în sens mai larg, dar sînt nesemnificative, considerate fiind separat. Şi nu numai acestea, ci şi părţile numelor şi verbelor nu par mai puţin să fie şi părţi ale rostirii alcătuite din ele, dar sînt întru totul nesemnificative, aşa cum s-a spus de cîteva ori. Aci deci se arată că unele părţi din rostire sînt cu sens. 45

Pe de altă parte el declară că e ceva cu înţeles *ca parte de vorbire însă, nu ca afirmaţie.* Iar cuvîntul simplu este o vorbire, cum arătam şi mai înainte, atunci cînd e luat ca o parte din rostirea enunţiativă. Aristotel o arată limpede în cele ce urmează, spunînd : „aşadar numele sau verbul trebuie privite doar ca spuse, întrucît nu se poate afirma că ele indică ceva, prin cuvînt, în aşa fel încît să facă o enunţare". Deoarece, aşadar, orice rostire posedă anumite părţi cu sens — iar acestea în cazul unor rostiri se întîmplă să fie cuvinte simple, despre care arătam că în propoziţii se numesc spuse, dar în cazul altor rostiri sînt întregi afirmaţii şi negaţii, cum sînt de 9

pildă, în enunțarea ce spune că „Socrate stă și Platon nu stă", partea „Socrate stă" sau „Platon nu stă" — înseamnă că unele rostiri, avînd ca părți afirmații și negații, posedă și „spuse" din care s-au produs ele, pe cînd alte rostiri, conținînd spuse, nu au de fel și afirmații sau negații. Din motivul că întotdeauna există în rostiri o parte cu semnificație, filozoful a și adăugat acestea, pentru ca nu cumva, din moment ce el însuși consideră că anumite rostiri au drept părți afirmații și negații, să admitem că părțile vorbirii trebuie să fie într-astfel cu sens încît să semnifice că un lucru se atribuie sau nu se atribuie altuia, ci pentru ca să înțelegem că partea vorbirii trebuie considerată ca indicatoare, numai, și arătînd în speță o natură sau acțiune oarecare. Faptul că unele din părțile vorbirii sînt semnificative nu trebuie de fel conceput în sine, prin opoziție cu articolele, conjuncțiile și cele asemănătoare lor, ci trebuie ținut seamă de tot ce urmează, anume că unele dintre părți sînt semnificative ca spuse — spre deosebire de părțile compuse și rostite dinainte ca o enunțare, ca și cum toate părțile existente ale vorbirii ar fi semnificative, dar unele în modalitatea enunțărilor și considerate în chip necesar în orice vorbire, pe cînd altele în modalitatea enunțărilor dar neputînd fi luate în considerație în vorbirile simple — pentru ca și acestea să se armonizeze doctrinei de ansamblu, atît a lui Aristotel cît și a lui Platon, asupra părților de vorbire divizate în nume și verbe.

Nu trebuie să surprindă că socotim a nu fi cazul să se numească părțile numelor și verbelor părți principale alcătuitoare pentru acestea. Căci în cazul tuturor lucrurilor organizat alcătuite, obișnuim să dăm sens fiecăreia dintre părți pe baza adaptării ei la întreg, așa cum de pildă lemnul cel scurt, desprins de cîrma navii, sau cel de la fundul vasului, nu-l numim parte a lor, căci nu-l mai rostim ca raportat la navă. La fel și cu celelalte obiecte artificiale ori naturale. Bineînțeles, noi numim silabe primele unități [formate] din combinarea literelor, dar spunem că numele e trisilabic ca raportînd fiecare unitate simplă la ceea ce e în chip propriu compus din ele. De altminteri părțile numelor și verbelor nu ar putea fi numite
96 părți ale lor decît ca sunet, dar nu ca avînd vreo capacitate

semantică; de aceea s-a şi spus mai înainte că nici o parte de-a lor nu e semnificativă separat. Astfel că şi faţă de vorbire, ele înseşi [silabele] pot fi socotite şi nu pot fi drept părţi. În schimb numele şi verbele, prin faptul că alcătuiesc, cu sinteza lor specifică, nu numai expresia sonoră dar şi sensul rostirilor şi prin aceea că ele au, primele, capacitatea de a semnifica, se pot numi totodată în chip firesc părţi prime ale vorbirii. De aceea şi Socratele din „Cratil" declară că numele este cea mai mică parte a vorbirii, acel nume în speţă enunţat în comun pentru nume propriu-zis ca şi pentru verb.

Dacă însă cineva ar fi nedumerit, cum oare socotim că orice rostire îşi are partea ei cu înţeles, deşi vedem că, în ce priveşte rostirea numită vocativă, ajunge chiar un singur caz al unui nume, ca de pildă „Hector" (căci de o altă rostire, cea enunţiativă, ţine ce urmează, „fiindcă tu ...")[1] sau „Mentor" („apără, bărbate", care urmează ţine de imperativ, iar nu de vocativ)[2], atunci vom dezlega nedumerirea spunînd că invocarea sau chemarea se produce şi printr-un singur nume rostit pe baza ca- 45v
zului vocativ, dar că nu este o adevărată vorbire vocativă decît dacă e o reuniune de mai multe nume ori cazuri rostite aşa, ca de pildă „o fericite Atrid"[3] şi „o Nestor al lui Neleus"[4] şi cele asemănătoare cu ele, de vreme ce nu sînt acelaşi lucru numele şi rostirea.

Spunîndu-ne că partea vorbirii este cu înţeles ca spusă şi nu ca afirmaţie, el nu a mai adăugat că „nu e şi ca negaţie", deoarece e limpede că, neconsiderînd părţile vorbirii ca afirmaţii ci drept simple cuvinte, cu atît mai mult, nu putea să le ia drept negaţii, de vreme ce în chip necesar în negaţie este cuprinsă şi afirmaţia. Explicînd pe de altă parte el însuşi acestea, ia un exemplu de spusă, anume „om", şi declară că *înseamnă ceva, dar nu înseamnă faptul că el este sau nu este*, adică nu reprezintă o afirmaţie ori negaţie. Lucrul acesta el îl face mai limpede, adăugînd: *dar va fi o afirmaţie sau o negaţie dacă i se adaugă ceva*, în speţă un verb, fie afirmativ, fie negativ. Astfel că şi

[1] Homer, *Iliada*, VI, 429.
[2] Id., *Odiseia*, XXII, 208.
[3] Id., *Iliada*, III, 128.
[4] Id., *Odiseia*, III, 78.

de aci e vădit că, partea vorbirii fiind cu înţeles, prin însuşi faptul că e semnificativă Aristotel o numeşte spusă. Faptul că vorbirile diferă de cuvintele simple prin aceea că au părţi semnificative, el îl declară menţionînd că *în schimb o silabă din cuvîntul „omul"*, subînţelegînd şi : în general, *nu înseamnă nimic.* Căci la : *spun că, de pildă, „om" înseamnă ceva*, trebuie pus alături *în schimb o silabă din cuvîntul „omul"*. Însă stabilind din nou acest lucru, anume că părţile cuvintelor simple nu sînt semnificative ca atare, el face şi aci precizarea prin exces,
50r spunînd *cum nici în cuvîntul „şoarece", „şoa" nu înseamnă ceva ci este doar o glăsuire*, adică „şoa" spus ca atare ar putea semnifica ceva, dar atunci cînd îl iei ca parte din „şoarece" este cu totul lipsit de înţeles, iar *acum*, aşa cum se petrece în considerarea lui ca parte, este doar un sunet, nediferind de fel de sensul nesemnificativ. În cazul cuvintelor simple, aşa cum s-a spus şi mai înainte, părţile nu ar putea fi de fel semnificative, ca în cazul cuvîntului „om" ori „şoarece". Căci în cazul acestuia din urmă, partea „şoa" nu a dat numele de şoarece ca fiind combinată cu o alta, ci doar întîmplător ar putea fi ceva cu sens, întrucît luată ca parte a cuvîntului cu sens de şoarece nu înseamnă nimic, nici măcar închipuit. Într-adevăr, nimeni care ar auzi „şoa" nu s-ar gîndi la vreun nume corespunzător, cum se întîmplă că, auzind „Kallippos" sau „capră-cerb", nu-i rămîn neinteligibile partea „(h)ippos" [cal] sau „capră". Aşa se întîmplă deci la cuvintele simple. În cele *compuse din părţi*, spune el, *partea înseamnă, e drept, ceva* [tinde să însemne ceva], *dar nu prin ea însăşi*, cu alte cuvinte părţile par a fi cu sens, deoarece şi apare o dată cu ele în chip limpede o anumită combinaţie de cuvinte, chiar dacă altul este gîndul, ca şi lucrul semnificat prin ele, în realitate însă nici ele nesemnificînd nimic dacă sînt spuse ca atare. Rezumînd, verificarea ar putea fi aceasta : dacă sunetele sînt semnificative, luate fiind ca atare, aşa cum s-ar putea întîmpla cu „şoa", atunci cînd devin părţi ale unor nume ele sînt
50v total nesemnificative dacă le desprindem de întregul respectiv, iar astfel ce mai merită să fie spus despre una din silabele cu-
98 vîntului „omul", sau despre alte părţi ale cuvintelor, toate cîte,

fără sensul luat în nume, nu se dovedesc a semnifica nimic? Aceste lucruri sînt deci evidente. Dar trebuie, pe baza celor spuse aci, să apreciem că Aristotel nu se gîndeşte să numească *logos* doar gîndirea desăvîrşită, independentă şi împlinită, ci şi pe cea cu lipsuri. Căci toate cele spuse despre logos se potrivesc şi acesteia.

p. 17ª 1. *Orice rostire, însă, este semnificativă, nu ca instrument firesc al cugetului, cum s-a arătat, ci prin convenţie; dar nu oricare este enunţiativă, ci doar aceea căreia îi revin adevărirea şi neadevărirea. Însă nu le revin tuturor: de pildă rugămintea este o rostire, dar nu e nici adevărată nici falsă. Aşadar aceste feluri de rostire trebuie trecute cu vederea, căci cercetarea lor este mai potrivită retoricii şi poeticii; acum este vorba de teoria rostirii enunţiative.*

Prin cele de mai sus, Aristotel combate un anumit raţionament care ar încerca să demonstreze că vorbirea nu e prin convenţie ci prin natură. Care este însă acel raţionament? Vorbirea, spune el, este un mijloc al capacităţii noastre de emisiune sonoră, capacitate ce e naturală; prin acest mijloc dat, noi semnificăm unii către alţii tot ce vroim. Orice organ care ţine de o capacitate naturală este el însuşi natural, aşa cum ochii, organe fiind ale capacităţii noastre de vedere, sînt naturali şi ei, iar nu un produs artificial, sau aşa cum urechile ţin de capacitatea de a auzi, şi altele de alte facultăţi. Vorbirea deci ar fi naturală, ea neavînd nimic care să ţină de invenţia noastră. Două fiind, aşadar, premisele adoptate în silogismul de faţă, Aristotel acordă majora, cea care afirmă că orice organ al unei capacităţi naturale este natural, în schimb atacă minora, cea care afirmă că vorbirea este un mijloc [organ] al capacităţii noastre de emisiune sonoră. Trebuie atunci spus care anume este organul capacităţii de emisiune sonoră, de vreme ce aceasta, naturală fiind, are nevoie de un organ, ca oricare alta dintre capacităţile naturale, şi trebuie spus ce reprezintă 51r
faţă de el vorbirea, de vreme ce spunem că nu este organ, şi că nu e prin natură ci prin convenţie. În ce priveşte organele capacităţii de emisiune sonoră, ele sînt plămînul şi artera numită trahee. Acestea sînt pentru sunetul simplu, iar pentru 99

limbaj există limba şi cerul gurii, ca şi celelalte aşa-numite organe fonetice sau lingvistice. Vorbirea este un produs al ei [al capacităţii], manifestîndu-se printr-o punere în mişcare a acestor organe. De aceea nici nu e necesar ca vorbirea să fie ceva natural. Nimic nu interzice ca produsele capacităţilor naturale să fie prin convenţie, aşa cum se întîmplă în cazul dansului: căci existînd în noi o capacitate naturală de a ne mişca din loc, dansul ca produs al acestei capacităţi este prin convenţie; şi într-adevăr, cel ce-şi mişcă în dans mîinile poate semnifica un lucru ori pe cineva, să spunem pe Ahile, prin aceea că indică şi manifestă în chip felurit unele sau altele dintre cele întîmplate lui. Aşadar, la fel cum deplasarea în spaţiu este naturală, pe cînd dansul este instituit şi prin convenţie, şi la fel cum lemnul e natural dar uşa e fabricată, tot astfel şi emisiunea sonoră este naturală, pe cînd semnificarea prin nume şi verb sau prin vorbiri alcătuite din acestea, ca avîndu-şi realitatea lor pe baza materiei sunetului nemodulat dar fiind create de către gîndirea noastră, are loc prin convenţie iar nu natural. Şi capacitatea de glăsuire, care e instrument al facultăţilor sufleteşti din noi, al celor de cunoaştere şi apetitive, pare să aparţină omului prin natură, la fel ca celorlalte vieţuitoare, pe cînd faptul de a se folosi de nume şi verb, sau de rostirile compuse din ele în vederea semnificării, care nu sînt prin
51' natură ci prin instituire, se iveşte la om în chip distinct de vieţuitoarele neraţionale, deoarece acesta singur dintre vieţuitoare are parte de un suflet înzestrat cu spontaneitate şi capabil să făptuiască după un meşteşug, în aşa fel încît şi în procesul de glăsuire se învederează capacitatea lui tehnică. Aceasta o ilustrează rostirile alcătuite în vederea frumosului, cu sau fără măsură ritmică.

Faptul că, deci, vorbirea şi părţile ei, atît numele cît şi verbul, sînt pe bază de convenţie, se demonstrează pe multe căi; însă de vreme ce afirmăm că vorbirea este instrument de semnificare şi a gîndurilor şi a lucrurilor, trebuie spus cine poate fi subiectul ce se foloseşte de ea ca de un instrument. Este limpede cum că e sufletul gînditor: căci a se folosi de vorbire este doar lucrarea acestuia. Faţă de felul cum poate
100 vorbirea, prin convenţie fiind, să fie totodată instrument al

unei capacităţi naturale anumite, dacă el ar părea surprinzător cuiva, dat fiind principiul menţionat că este prin natură tot ce e instrument al unei capacităţi naturale, — faţă de aceasta, vom spune că e uimitoare în noi tocmai capacitatea logică şi tehnică, întrucît pune în joc şi o natură separată de orice corp. Că însă acestea îi par aşa, spunem noi, lui Aristotel însuşi, o arată cele afirmate de el la capătul cărţii a doua a *Fizicii*, cu privire la faptul că vieţuitoarele neraţionale, lipsite de gîndire, activează nu după meşteşug ci prin natură, ca şi cum meşteşugul ar proveni la noi dintr-o capacitate rînduită deasupra naturii, ceea ce el ne spune în locul unde afirmă că nu prin meşteşug ci printr-o înzestrare îşi face privighetoarea cuibul şi păianjenul plasa. Ce altceva să însemne dovezile din *Despre suflet* că intelectul este separat de corp? Prin urmare, nu e de fel uimitor că sufletul, acţionînd prin capacităţile naturale, se foloseşte şi de instrumentele naturale ce revin necesar acelor capacităţi şi îşi face alte instrumente tehnice, în vederea activităţilor proprii. Aşa cum, spre a salva trupul şi a respinge pe duşmani, el se foloseşte de instrumentele naturale ale capacităţii de deplasare în spaţiu, care e firească, adică de mîini şi de picioare, dar în acelaşi timp se foloseşte şi de instrumente fabricate, de sabie şi scut; şi după cum în cazul agriculturii, al construcţiilor şi al celorlalte activităţi practice şi creatoare face la fel, — deopotrivă şi în cazul semnificării [prin vorbire] sufletul se foloseşte pe de o parte de mijloacele naturale ale capacităţii de emisiune sonoră şi de exprimare, de plămîn, de limbă, de cerul gurii, de dinţi şi de buze, dar pe de altă parte se foloseşte de vorbire sau de părţile de vorbire, creîndu-le artificial şi pe bază de convenţie, drept instrumente ce urmează a fi de semnificare, dîndu-le naştere şi lor din materia naturală pe care o reprezintă vocea, aşa cum este produsă sabia din fier şi cîrma corăbiei din lemn.

După ce Aristotel ne-a arătat, pînă aici, care sînt elementele vorbirii, adică numele şi verbul precum şi rostirea propriu-zisă, în general, alcătuită din ele, care toate dau naştere oricărui limbaj, — el trece în continuare, potrivit cu cele precizate de la început, la teoria vorbirii enunţiative, pe care am socotit-o una din formele de rostire simplă, cum sînt cea

vocativă, cea rogativă, cea interogativă şi cea imperativă, fiecare dintre ele împlinită şi semnificînd prin ea însăşi o gîndire completă. Căci la fel cum „sufletul este nemuritor" a indicat ceva, tot aşa fac şi: „oameni buni!", sau „de-am filozofa!", sau „cînd vii?" şi „pleacă de aci!". Dar celelalte, spune el, nu se potrivesc cercetării propuse, ce priveşte pe filozof şi dialectica, ci ţin de teoria proprie retoricii şi poeticii, întrucît cei ce se îndeletnicesc cu fiecare dintre acestea se apleacă asupra spuselor luate ca atare, retorii preocupîndu-se de ritmurile spuselor, de perioade şi de figuri de stil, în timp ce grămăticii o fac cu privire la raţiunile şi formele primelor expresii, la configuraţiile şi transformările lor, la declinări şi toate celelalte; iar în plus primii obişnuiesc să facă imitaţii de vorbire, evocînd pe ceilalţi, poruncind, întrebînd sau negîndu-se, ba adesea ei pun în joc şi pe socoteala proprie asemenea demersuri, spunînd: „Mai întîi, o Atenieni, mă rog tuturor zeilor şi zeiţelor", sau: „Răspunde aci, cu mine de faţă". Cei aşadar care se preocupă de aceste două discipline şi care îşi iau drept temă de
37r teoretizare spusele, cercetează fie numai aceste specii de rostire, în afara celei enunţiative, fie şi cîte o alta, şi dau pentru fiecare dintre ele clasificări, uneori în număr finit, alteori la nesfîrşit, dar de cele mai multe ori în cazul fiecăreia trecerea se face de la un număr limitat sau de la unu, la infinit. Căci aşa ceva se potriveşte să ia în considerare specialistul, în legătură cu lucrurile supuse cercetării sale, după cum precizează Socratele din *Fileb.* Însă se poate constata că această preocupare revine retoricii şi poeticii nu de la sine, ci de la arta vorbirii în general, despre care a tratat divinul Platon după palinodia din *Fedru*, artă a cărei operă este să cerceteze atît principiile poeticii cît şi ale retoricii. Întreprinderii propuse acum, declarăm, i se potriveşte doar teoria rostirii enunţiative, deoarece am spus mai înainte că se vor da principiile ştiinţei demonstrative, iar pe cel ce se preocupă de acestea nu trebuie să-l reţină nici o altă specie de rostire decît cea enunţiativă, care singură convine filozofului, ca luînd în considerare demonstraţia, şi care e necesară pentru conceperea acesteia, numai prin ea fiind po-
102 sibil să se cunoască în chip exact natura lucrurilor.

Într-adevăr, îndoit fiind raportul vorbirii, după diviziunea filozofului Teofrast : față de ascultători, cărora le semnifică ceva, și față de lucruri, cu privire la care cel ce vorbește urmărește să convingă pe ascultători, în legătură cu raportul vorbirii față de ascultători se ivesc poetica și retorica, deoarece activitatea lor constă din alegerea cuvintelor celor mai deosebite iar nu a celor de rînd și mai folosite, și din a le împleti armonios unele cu altele, așa încît prin ele și prin ce rezultă din ele — ca din punerea în lumină a farmecului și a celorlalte aspecte, de pildă lungimea și concizinnea vorbirii, toate puse în joc la momentul potrivit — ascultătorul să poată fi atît impresionat cît și subjugat de o convingere. În schimb filozoful se va preocupa în prim rînd de raportul vorbirii față de lucruri, combătînd falsitatea și dovedind adevărul, pentru fiecare din ele propunîndu-și să corecteze cîte o enunțare îndoielnică prin enunțuri evidente. 53r

Înainte de a trata despre această rostire enunțiativă ea însăși, care se asociază tuturor celorlalte specii de vorbire pe baza faptului că indică ceva, și de a spune de ce natură este și cum diferă de celelalte specii de rostire, Aristotel ne declară cum că *nu oricare este enunțiativă, ci doar aceea căreia îi revin adeverirea și neadeverirea.* Trebuie stabilit de la început că, prin acestea, el dă definiția vorbirii enunțiative fără a fi avut nevoie în plus de afirmație și negație pentru teoria respectivă, ceea ce a făcut mai tîrziu pe unii să creadă că enunțarea se divide în afirmație și negație în felul în care se divid omonimele în sensurile lor diferite, iar nu în felul cum se divid genurile în specii. Totuși, care ar putea fi definiția unui cuvînt omonim care nu ar semnifica nici o natură comună? Dacă însă și pentru definiția afirmației și negației se ia enunțarea, atunci cînd se va spune că „afirmația este enunțarea a ceva despre ceva, negația în schimb enunțarea a ceva desprins de ceva", atunci cum se face că enunțarea este indicată ca un gen cît se poate de lămurit al ambelor, în timp ce cuvintele omonime niciodată nu sînt luate în considerație în formularea definițiilor? De aceea se poate ajunge la precizări despre specia enunțiativă de rostire, cu privire la care urmează să se desfășoare cu precădere 54r

doctrina, adică la teoria speciilor de enunțare, afirmația și negația, spunîndu-se:

p. 17ª 8. *O primă rostire enunțiativă este afirmația, alta negația; toate celelalte sînt una prin compunere.*

Prin acestea el spune că gîndul din vorbiri e îndoit, unul fiind dat prin ele ca atare, ca și cum le-ar fi în chip natural inerent, ca în vorbirea de „Socrate umblă", altul fiind adăugat lor printr-o convenție, din afară, pe baza a ceea ce se și numește conjuncție, ca în cazul vorbirii „Socrate stă și Platon umblă"; căci aci, două fiind în chip evident rostirile, „Socrate stă" și „Platon umblă", conjuncția introdusă la mijloc se dovedește că leagă și unește o parte cu alta. În același fel se întîmplă și cu toate așa-numitele rostiri ipotetice; căci și acelea sînt alcătuite din mai multe rostiri simple, unite fiind de conjuncția numită de contact [de implicație], ca de pildă „dacă este ziuă, soarele se află deasupra pămîntului". Într-adevăr, două fiind iarăși propozițiunile, „este ziuă" și „soarele se află deasupra pămîntului", conjuncția „dacă" ce face legătura a îndeplinit unificarea gîndită. Dar unitatea unor astfel de vorbiri nu este de tipul ce indică o singură existență (căci în chip evident sînt mai multe cele semnificate prin ea), ci al implicației celor ce există sub ceva semnificat, sau al diviziunii, ca în cazul rostirilor numite prin disjuncție, de pildă „fie este ziuă, fie este noapte". De aceea un tip de vorbire care semnifică o singură existență, cel care e în chip principal unitar, ar putea fi analog cu un lemn încă netăiat și astfel cu o singură spusă, pe cînd cel care indică mai multe existențe este unificat printr-o conjuncție, putînd fi socotit ca analog cu o corabie care e alcătuită din mai multe lemne, și care și-a căpătat unitatea prin cuie.

În sînul vorbirii în chip principal unitare și care de aceea, în chip firesc, este anterioară celei ce-și are unitatea prin conjuncție, o parte o dă afirmația, o alta negația. Dar există o deosebire și între afirmație și negație, nu sub raportul unității (căci fiecare din aceste vorbiri este deopotrivă unitară, nici una neavînd nevoie de un ajutor exterior spre a se unifica), ci după întîietate. Într-adevăr, nu în chip egal poate fi vorbire
 primă oricare dintre ele, ci afirmația e anterioară negației prin

simplitatea rostirii, dat fiind că negaţia se iveşte prin adausul particulei negative, iar în chip necesar subzistă dinainte ceea ce primeşte adausul faţă de ceea ce s-a alcătuit pe bază de adaus. Aşa se face că şi Aristotel a spus cum că o primă rostire enunţiativă este afirmaţia, alta negaţia, spunînd acest „alta" nu în legătură cu „o" ci cu „primă".

De aceea şi pare să aibă sens părerea lui Alexandru din Afrodisia cu privire la enunţare, părere ce nu admite că este vorba de un gen al afirmaţiei şi negaţiei. Într-adevăr, cum s-ar putea, în cele în care începe un anterior şi un posterior, ca predicatul comun acestora să fie gen ? Ele stau pe aceeaşi treaptă, 55r
nu prin faptul că sînt enunţări (fiecare dintre enunţări priveşte deopotrivă falsul şi adevăratul), ci pe baza unui accident exterior, cum este simplitatea rostirii lor. Totuşi, spuneau unii, regula menţionată se aplică atunci cînd, potrivit cu întreg predicatul comun, cele de sub el posedă un aspect prim şi unul secund, ceea ce se dovedeşte în chip felurit. Aci însă, atribuind în general rostirii enunţiative afirmativul şi negativul, nu mai spunem că afirmaţia este prima formă de enunţiativ şi negaţia a doua, ci ce e prim şi ce e secund, cum s-a spus, trebuie gîndit pe baza simplităţii rostirii lor.

Întrucît Aristotel spune limpede că oricare din rostirile enunţiative, dincolo de afirmaţie şi negaţie, este una doar prin conjuncţie, cineva ar putea să-şi pună problema : ce trebuie spus despre un fel de vorbire ca „soarele fiind deasupra pămîntului, este ziuă". Într-adevăr, această vorbire nu este simplă, dar nici nu pare să aibă nevoie de o conjuncţie pentru unificarea ei. La aceasta, trebuie spus că e cu neputinţă ca două enunţări independente să fie împletite între ele în vederea producerii unei vorbiri unitare, fără ca o conjuncţie să fie concepută în fapt. Astfel cum ar putea da o combinaţie fără o conjuncţie de legătură : „soarele e deasupra pămîntului", independent rostit alături de „este ziuă", care ar fi independent şi el ? Dar adesea, în realitate, punem într-astfel propoziţiunea regentă în contact cu conjuncţia încît prima să nu fie de fel independentă, în ce priveşte enunţarea, ci virtual să conţină conjuncţia ; sau adverbul echivalent conjuncţiei în această privinţă să se unifice 55v
cu propoziţiunea implicată, chiar dacă aceasta a rămas inde- 105

pendentă, așa cum stau lucrurile și în cazul propus. Căci „soarele fiind deasupra pămîntului" este ceva nedesăvîrșit spre a da enunțarea, dar virtual conține fie adverbul „cînd" fie conjuncția de legătură „dacă", exprimînd același lucru cu „atunci cînd soarele este pe cer" și cu „dacă soarele este pe cer", unde fiecare parte este imperfectă spre a alcătui enunțarea propusă, din cauza adausului conjuncției sau al adverbului; este deci ca și cum le-ar conține în ea însăși, virtual, ca în „soarele fiind deasupra pămîntului". De aceea și poate formularea să fie asimilată cu cele menționate, spre a da implicația „este zi".

(Comentariul continuă pînă la finele tratatului.)

Comentarii
cu voia Domnului,
după cuvîntul lui
Stephanus, filozoful,
la tratatul
Despre Interpretare
al lui Aristotel

Notă despre Stephanus

Stephanus din Alexandria — cum avea să fie numit — a trăit în secolul al VII-lea e.n. pe lîngă curtea împăratului bizantin Heraclius. Slăbirea şi fărîmiţarea imperiului, în acea epocă, determină ridicarea centrelor mai cerotite, în primul rînd a Alexandriei. Venit aci ca însoţitor al împăratului Heraclius, Stephanus se stabileşte în calitate de „profesor ecumenic".

După unii istorici ar fi fost medic, scriind, între altele, comentarii la opera lui Hippocrat şi a lui Galenus. Pe plan filozofic, în afara comentariului la Despre interpretare, *care s-a păstrat, ar mai fi scris comentarii la:* Categorii, De caelo, De anima, Analitice *şi* Despre respingerile sofistice.

Traducerea e făcută după ediţia Academiei din Berlin, Commentaria in Aristotelem Graeca, *vol. XVIII, pars III, editat de Michael Hayduck (Berlin, 1885). Nu am găsit nici o traducere în latină sau în vreo limbă modernă.*

p. 16ª. Mai întîi trebuie stabilit ce este un nume și ce este un verb, apoi ce sînt o negație, o afirmație, o enunțare și o rostire ș.a.m.d.

Lucrarea de față are o introducere, alcătuită din două părți. În prima parte se face enumerarea acelor aspecte despre care urmează să se trateze în secțiunea 1, apoi se înfățișează o teoremă; în partea a doua se expune o anumită analogie dintre cuvinte și gînduri. Enumerarea se face spunînd că trebuie mai întîi să se determine *ce este un nume și ce este un verb, apoi ce sînt o negație, o afirmație, o enunțare și o rostire.* Aceasta e deci enumerarea; cît despre teoremă, ea este aceea că, patru lucruri fiind în joc, cuvintele scrise, cele rostite, gîndurile și lucrurile, două din ele sînt prin natură, iar celelalte prin instituire. Acest lucru se arată în felul următor: cuvintele scrise și numele nu sînt aceleași pentru toți; cele ce nu sînt aceleași pentru toți nu sînt prin natură; deci cuvintele scrise și numele nu sînt prin natură. Faptul că numele și cuvintele scrise nu sînt pentru toți aceleași, se recunoaște din ce urmează. Într-adevăr, un fel de scriere există la elini și altul la egipteni, iar desigur cuvintele vorbite se comportă în același fel: căci de unele nume se folosesc elinii, de pildă, pentru cal și cîine, de altele egiptenii și romanii, iar cîte un alt neam de altele încă. Dar faptul că cele ce nu sînt aceleași la toți nu sînt din natură ci prin instituire, este evident și astfel: dacă într-adevăr ar fi prin natură, ar trebui să fie la toți aceleași căci natura face peste tot aceleași lucruri. Cît despre faptul că gîndurile și lucrurile sînt pentru toți aceleași, iar astfel prin natură, el e evident; căci egipteanul nu are un gînd despre cal iar elinul un altul, ci același gînd. Și la fel, ca realitate, calul nu este ceva pentru aceștia iar altceva pentru alții, ci pentru toți este același lucru. Așa încît acestea din urmă sînt prin natură, 109

primele prin instituire. Iar aceste lucruri ni se întăţişează în prima parte a introducerii. În a doua parte, cum spuneam, ni se expune o anumită analogie între cuvinte şi gînduri, anume că, după cum în cuget există cîte un gînd simplu, la care nu încape adeverire şi tăgăduire, ca de exemplu faptul de a gîndi pe Socrate fără nici o acţiune ori stare — căci există în schimb şi cîte un gînd compus, atunci cînd îl concepi pe el ca săvîrşind ceva sau suferind ceva, la care se consideră într-un fel fie adevărul fie falsul — tot astfel şi în vorbire există cuvîntul simplu, la care nu e cazul să se considere adevărul sau falsul, pe cînd la cea compusă unul dintre acestea trebuie luat în consideraţie. Cu acestea am înfăţişat şi partea a doua a introducerii, iar capitolul de faţă, cu voia Domnului, s-a încheiat.

p. 16[a] 1. *Mai întîi.* Ceea ce e spus „mai întîi" se ia în cinci feluri, lucru pe care l-am învăţat încă din *Categorii*, aci „întîiul" trebuind să fie luat fie pe bază de timp, fie pe bază de ordine. Căci se asigură astfel o anumită ordine, determinîndu-se în prealabil cele despre care urmează să se trateze în secţiunea 1. Dar e evident că şi timpul în care se tratează despre unele precede timpul în care se tratează despre altele.

p. 16[a] 1. *Stabilit.* Trebuie ştiut că „a stabili o teză" este spus în şase feluri. Se numeşte într-adevăr „teză" o concepţie mai stranie a cîte unui cunoscător în materie de filozofie, aşa cum Heraclit afirmă că toate realităţile sînt în mişcare şi nici una nu participă la starea pe loc, în timp ce Parmenide socotea că fiinţa e una. Se numeşte teză şi ipoteza, ca atunci cînd spunem: „Să presupunem că pămîntul e conceput ca un punct şi centru al sferei solare". Se numeşte teză şi propunerea unui lucru, ca de pildă: „fie luată o linie de atîta lungime". Se mai numesc teze formele verbale ce stabilesc ceva, aşa cum le găsim la retori, ca de pildă „de căsătorit", „de navigat". Spunem „la retori", întrucît expresiile retorice se deosebesc de cele dialectice prin caracterul universal al acestora faţă de cel al lor. Într-adevăr filozoful dialectician enunţă universalul: „dacă trebuie [în general] să se căsătorească, ori să lupte, ori să navigheze", pe cînd retorul spune: „dacă această femeie ori alta este de căsătorit". Se numeşte teză şi obiectul

unui acord. Fără îndoială putem spune că răzvrătitul poate impune o teză, cum declară Platon în *Gorgias*[1]: „Dacă vrei să impui aceasta, o Callicles, atunci impune; căci ai dreptul". Aceasta înseamnă: „dacă vrei să răstorni acordul şi premisele, atunci fă-o". Se vorbeşte de teză şi în cazul definiţiilor; căci 37r
acestea se numesc teze, ca stînd înaintea demonstraţiilor. Trebuie într-adevăr ca triunghiul să fie definit, şi abia apoi să se arate ce-i revine firesc, prin sine, anume că are unghiurile egale cu două unghiuri drepte. Şi la fel, trebuie ca omul să fie în prealabil definit, ca astfel să se poată şti ce revine în chip firesc omului. În cazul de faţă, este evident că Aristotel a luat pe „stabilit" în sens de definiţie, de vreme ce îşi propunea să spună ce înseamnă nume, verb şi celelalte. Cît despre esenţă, aşa cum ne-o spune adesea ...[2] doar prin definiţie. Căci nu ne e ceva evident.

p. 16[a] 1. *Ce este un nume şi ce este un verb.* Unii-şi-au pus problema în legătură cu ordinea acestora, anume de ce a pus numele înaintea verbului. Noi afirmăm că l-a pus ca fiind ceva mai general, faţă de ceva particular. Într-adevăr verbul e socotit nume, dar numele nu verb. Căci însuşi Aristotel ceva mai jos spune: „verbele înseşi, spuse ca atare, sînt nume". Astfel spunem adesea că Platon se foloseşte de nume frumoase, el folosindu-se însă nu numai de nume ci şi de verbe ori de alte părţi de vorbire. Iar întrucît numele semnifică existenţa şi substanţa, pe cînd verbul acţiunea substanţei, şi substanţa este anterioară acţiunii, în chip firesc numele va fi rînduit înaintea verbului; căci aşa cum se comportă lucrurile, tot aşa fac şi vorbirile asupră-le. Însă alţii au fost nedumeriţi pentru ce, şapte părţi de vorbire fiind, el n-a-menţionat decît două din ele, în speţă numele [substantivul] şi verbul. Dacă s-ar spune că a făcut-o pentru că singure acestea, combinate unul cu altul, alcătuiesc o vorbire de sine stătătoare, pe cînd celelalte nu, s-ar greşi; căci şi participiul, şi aşa-numitul infinitiv, şi pronumele se combină între ele şi dau o vorbire de sine stătătoare.

---

[1] 461 d.
[2] Lacună în manuscris.

De pildă pronumele şi verbul : „eu mă plimb", . . . , „alergătorul înaintează", toate verbele la infinitiv : „a filozofa înseamnă a fi fericit". Noi însă spunem că toate acestea se raportează la nume şi verb : dacă ele posedă locul subiectului, atunci se consideră „nume", fie că sînt verbe, participii şi pronume sau
37v ceea ce consideră drept nume grămăticii. De pildă, dacă există un nume [propriu] care posedă locul subiectului, ca în „Socrate este om drept", atunci Socrate este socotit nume, de vreme ce are loc de subiect ; dacă însă e un verb, ca în „a filozofa înseamnă a fi fericit", atunci, „a filozofa" e socotit de el nume. Dacă e vorba de un participiu, ca în „alergătorul înaintează", chiar şi participiul e socotit de el nume. La fel, dacă se întîmplă să fie un pronume în joc, el are calificarea de nume, ca în „eu mă plimb", de vreme ce posedă locul subiectului. În schimb pe toate cîte posedă locul predicatului el obişnuieşte să le numească verbe, orice parte a vorbirii ar reprezenta ele, ca în „vieţuitorul este substanţă". El spune că substanţa e verb [atribut], deşi e nume, întrucît se enunţă despre predicat. Despre alte părţi de cuvînt de-ale grămăticilor n-a mai făcut menţiune, deoarece ele nu sînt părţi principale de cuvînt, ci unele dintre ele, ca adverbele, nu semnifică decît o relaţie a predicatului faţă de subiect, ca de pildă „merge frumos", „vorbeşte bine" şi „respiră în chip necesar". Căci aşa cum în cazul corăbiei socotim scîndurile părţi, însă cleiul, cuiele şi piroanele nu le socotim părţi ci elemente ce contribuie la închegarea părţilor, tot astfel şi acelea nu sînt părţi ale vorbirii ci ale exprimării, faţă de care şi rostirea e o parte.

p. 16ª 1. *Apoi ce sînt o negaţie, o afirmaţie.* În chip firesc el a pus numele şi verbul înaintea acestora, fiindcă sînt ceva mai simple, spune el. Dar de ce a pus inferiorul înaintea superiorului, în speţă negaţia înaintea afirmaţiei, afirmaţia înaintea enunţării şi pe aceasta înaintea rostirii ? Declarăm că a procedat în chip firesc, deoarece a făcut din cele ce preced începutul celor ce urmează. Însă întrucît trebuia să ajungă la rostire, el începe să trateze despre ea mai întîi, spre a da continuitate învăţăturii sale, apoi fiindcă şi în definiţia enunţării menţionează
112 rostirea, iar la rîndul ei enunţarea o menţionează o dată cu

definiţia afirmaţiei şi negaţiei. Cele adoptate în definiţia unui lucru sînt considerate a fi mai cunoscute decît lucrul în vederea căruia sînt adoptate.

Se ştie că modurile de diviziune sînt în principal trei, anume a genului în specii, a întregului în părţi şi a cuvîntului omonim în diferitele lui sensuri. La fel s-a admis că enunţarea este mai generală şi că se divide în afirmaţie şi negaţie: dar trebuie cercetat acum după care tip de diviziune o face. Faptul că nu o poate face ca întregul în părţi, e de admis din cele de aci; căci se ştie că diviziunile după întreg şi părţi duc sau la părţi de acelaşi fel, cum se divide carnea în [bucăţi de] carne ori oasele în oase, sau la părţi diferite, cum l-ai divide pe Socrate în braţe, picioare şi cap; şi se mai ştie că părţile de acelaşi fel primesc nu numai numele şi definiţia întregului dar şi pe ale lor între ele, pe cînd cele deosebite, nu. Prin urmare enunţarea nu se poate divide ca întregul în părţi, nici după modelul părţilor asemănătoare, nici după cel al părţilor neasemănătoare. După cele asemănătoare nu o face, întrucît diviziunile, chiar dacă primesc numele întregului (căci atît afirmaţia însăşi cît şi negaţia se numesc „enunţări"), totuşi nu-şi primesc numele şi definiţia una de la alta; căci nici negaţia nu e numită afirmaţie, nici afirmaţia o negaţie. Însă la fel nu primesc nici definiţia una de la alta. Pe de altă parte enunţarea nu se divide nici după modelul celor neasemănătoare. S-a spus într-adevăr că acestea nu primesc numele de la întreg: nimeni nu denumeşte drept Socrate piciorul, capul sau mîna lui Socrate. În schimb aci, cum am arătat, atît negaţia cît şi afirmaţia se denumesc enunţări, după numele întregului. În concluzie, enunţarea nu se poate divide în afirmaţie şi negaţie ca întregul în părţi. Există în continuare nehotărîre dacă o face cumva ca genul în specii, cum i se pare lui Porfir, sau ca un cuvînt omonim în diferite sensuri, aşa cum a stabilit-o. Alexandru. Vom analiza pe cît posibil, atunci cînd Aristotel defineşte pe fiecare din acestea, argumentele celor doi exegeţi.

p. 16ª3. *Ceea ce apare în glas.* Cele din glas, a spus el, spre a indica numele şi verbele: căci acestea nu sînt sunete

pur şi simplu ci sînt în glăsuire. De aceea n-a spus „sunetele sînt simboluri ale stărilor sufleteşti", ci a spus *cele din glas.*

p. 16[a]4. *Şi ceea ce este în scris, al celor din glas.* Pe drept cuvînt a spus *ceea este înscris* iar nu literele sau elementele [silabele], întrucît litera înseamnă mai ales tiparul şi caracterul încrustat, cum spune poetul

> Geaba te lauzi acum; zdrelitu-mi-ai talpa
> (Hom., *Il.*, XII, 388 [Murnu, 382]),

iar în al doilea rînd înseamnă glăsuire şi materie [a cuvîntului]. Silaba, la rîndul ei, înseamnă, după o primă definiţie şi în chip principal, glăsuire şi materie, de pildă putinţa ca aceste silabe să se alăture şi să exprime ceva ori nu; după o a doua definiţie înseamnă caracter. Pentru ca lucrul să nu fie discutabil el n-a spus nici silabă nici literă ci *ceea ce este în scris*; într-adevăr ce e scris, adică însuşi tiparul, este simbol al numelor. Glăsuirea nu e aşa ceva, căci ea este o parte a cuvîntului. — Acestea le spune filozoful Ammonius. Dascălul nostru declară că Aristotel s-a folosit de „cele scrise" spunînd aşa în loc de litere, întrucît scrisul nu este dat încă. Dar ceea ce nu există încă, cum ar putea deveni simbol pentru vreun lucru? şi, în al doilea rînd, de unde se poate arăta că litera înseamnă în chip principal un lucru, în al doilea rînd un alt lucru, şi că silaba face invers? În fapt, nici unui dintre filozofii şi exegeţii mai vechi n-a spus aceasta, nici Alexandru, nici Porfir.

p. 16[a]6. *Cele pentru care toate acestea sînt dintru început semne repezintă stări de cuget, aceleaşi pentru toţi.* În prim rînd, a spus el, numele şi verbele sînt semne ale gîndurilor, de aceea în al doilea rînd sînt şi semne şi ale lucrurilor. Dintre acestea patru, unele nu fac decît să aducă la cunoştinţă, precum cele scrise, altele doar sînt aduse la cunoştinţă, cum se întîmplă cu lucrurile, pe cînd altele şi vestesc şi sînt vestite, cum fac gîndurile şi cuvintele. Ele vestesc pe cele de dinaintea lor, fiind vestite de cele de sub ele. De pildă gîndurile, de vreme ce sînt secunde faţă de lucruri, dar prime faţă de cuvinte şi
114 scris, vestesc lucrurile, dar sînt vestite de cuvinte şi de cele

scrise. La rîndul lor cuvintele vestesc lucrurile şi gîndurile, dar sînt vestite de cele scrise. Însă nici lucrurile nu vestesc ceva vreodată, de vreme ce nu le e nimic anterior, nici cele scrise nu sînt vestite de ceva, de vreme ce nu au nimic după ele. Şi lucrul este cît se poate de firesc; căci trebuie să existe mai întîi calul de pildă, şi astfel gîndul asupră-i, după gîndul calului numele, iar după nume, cele scrise, dacă în general există lucruri scrise. 39r

p. 16a7. *Iar lucrurile pentru care cele din urmă sînt similitudini, dintru început sînt aceleaşi.* Trebuie ştiut că a denumit gîndurile ca fiind similitudini ale lucrurilor, pe cînd numele, simboluri ale gîndurilor. Similitudinile şi simbolurile diferă prin aceea că imaginea asemănătoare redă pe cît posibil lucrurile, precum imaginea lui Socrate — chipul zugrăvit — — reproduce pe cît poate însăşi natura caracteristică a lui Socrate, cum este el, cu nasul teşit, cu privirea saşie, chel şi cu alte trăsături, pe cît e cu putinţă să fie redat şi să semene cu Socrate. Dar simbolul nu e aşa. De pildă, putem să dăm un simbol al războiului cum vrem noi, înălţînd focul sau bătînd din scuturi, şi în alte feluri de acest soi; în schimb asemănarea nu putea fi redată de pictor într-un fel ori altul, ci aşa cum este modelul. În chip firesc deci şi în cazul gîndurilor el a vorbit de asemănare, dat fiind că e cu neputinţă ca unul să conceapă calul într-un fel iar altcineva într-alt fel; pe cînd la nume, de vreme ce se întîmplă ca eu să semnific într-un fel şi printr-un nume lucrul iar altcineva printr-un alt nume, este firesc ca el să fie simbol.

p. 16a9. *După cum în cuget gîndul este lipsit uneori de adeverire sau falsitate.* Aci avem a doua parte a introducerii, în care, după cum spuneam, el ne dă o analogie între cuvinte şi gînduri. Analogie se numeşte asemănarea raporturilor dintre ceva şi altceva, ca între gîndul simplu şi cuvîntul simplu. Căci aşa cum la gîndul simplu nu există adevăr şi falsitate, la fel şi la cuvîntul simplu; şi după cum în gîndul compus există întru totul adevăr şi falsitate, la fel şi în vorbirea compusă. Aci are deci loc analogia aceasta. 39v

p. 16ª12. *Ce e fals și ce e adevărat poartă asupra îmbinării și diviziunii.* Trebuie știut că el numește *îmbinare* afirmația, deoarece leagă predicatul de subiect, iar *diviziune* negația, deoarece desparte predicatul, prin „nu"-ul negației, de subiect.

p. 16ª14. *De pildă cuvîntul de „om" sau cel de „alb".* Trebuie știut că „alb" este un nume, și unul cu cazuri, și totuși el l-a luat pe acesta în loc de verb. Spuneam într-adevăr că atunci cînd ceva deține locul predicatului, fie că e nume ori verb, se numește verb.

p. 16ª18. *În chip simplu sau după timp. Simplu* numește el timpul prezent, pe cînd *după timp* numește timpul din jurul prezentului, trecutul și viitorul. — Aceste lucruri sînt în capitolul de față.

CAPITOLUL 2. DESPRE NUME

p. 16ª19. *Numele este o glăsuire semnificativă pe bază de convenție, fără indicație de timp, în care nici o parte izolată nu este semnificativă.* Pentru ce a pus înaintea verbului numele, am înfățișat-o, arătînd și cauza. Cît despre nume, el îl definește, adică îl descrie, în felul următor : *Nume este o glăsuire semnificativă pe bază de convenție, fără indicație de timp, în care nici o parte izolată nu e semnificativă.* Astfel numele de „Socrate", să spunem, este un cuvînt semnificativ prin convenție, adică e prin instituire, și e fără indicație de timp (căci nu arată timpul), iar o parte izolată a lui, de pildă silaba *So*, sau silaba *cra*, nu semnifică nimic. Vom analiza deci ce conține fiecare aserțiune a definiției. Astfel el a pus „glăsuire" drept gen. În sine glasul nu este gen al numelui, pentru că numele este prin instituire, pe cînd glasul e prin natură ; e cu neputință ca, în cazul genurilor
116 și al speciilor, unele din ele să fie prin natură, altele prin institu-

ire. Însă el a luat glasul drept materie atunci cînd l-a făcut analog cu genul; căci așa cum am văzut-o adesea, materia e analoagă cu genul, pe cînd o formă anumită sau o specie este 40r
analoagă cu diferențele constitutive. Așadar, după cum spunem că „teoris"-ul este un lemn într-astfel prelucrat și facem descrierea pe baza materiei și a formei, aci el a luat glasul drept gen, ca fiind materie a numelui, iar expresia de „semnificativă" și restul drept diferențe specifice, deosebind un astfel de glas de sunetele fără semnificație, atît nearticulate cît și articulate; nearticulate și semnificative, ca de pildă zgomotele simple sau lătratul cîinelui, articulate, ca de pildă „centaur", „blituri" și cele de același fel. *Pe bază de convenție* însă e spus în loc de „prin instituire". Căci egiptenii aveau obiceiul să exprime prin unele nume lucrurile, elinii prin altele, și alții într-alt fel. Am vorbit despre lătratul cîinelui, spre deosebire de alte animale; într-adevăr și lătratul cîinelui este un sunet dătător de înțeles (el arată fie prezența prietenilor fie pe a străinilor), numai că nu e unul prin convenție: cîinii nu au căzut de acord ca „la apariția cuiva străin să lătrăm". În ce privește pe *fără indicație de timp*, l-a spus din pricina verbelor; căci cuvîntul de „om" nu indică timpul. Unii însă au avut nedumeriri, întrebîndu-se ce e de spus despre cuvintele ce implică timpul, ca: „de ieri", „de astăzi", „de aseară", „de anul trecut"; căci de astă dată ele semnifică timpul. Cum a putut deci spune că numele sînt [toate] fără indicație de timp? Față de aceasta, vom spune ce afirmă filozoful Porfir, cum că *fără indicație de timp* trebuie luat aci ca: nesemnificînd „în plus" timpul. Într-adevăr, verbele nu semnifică timpul, ci îl semnifică în plus. Astfel „lovesc" și „sînt lovit", în afară de această acțiune săvîrșită și suferită, mai semnifică și timpul prezent; iar la fel se întîmplă în cazul celorlalte timpuri ale verbului, într-al viitorului și al trecutului. Numele temporale menționate nu semnifică în plus, o dată cu timpul, ceva, vreau să spun o acțiune săvîrșită ori suferită.

p. 16[a]20. *În care nici o parte izolată nu e semnificativă.* Pe drept cuvînt a spus acest lucru. Căci dacă izolezi din cuvîntul de „casa" pe *ca*, nu semnifică ceva ce ar fi o parte din casă. 40v 117

Iar lucrul acesta e spus spre deosebire de vorbirile ce nu posedă verb, ca :

O fericite Agamemnon, tu plin de noroc şi de daruri
(Hom., *Il.*, III, 182 [Murnu, 181])

şi

Zeus părinte, tu Palas Atena, tu Febus Apolon
(Hom., *Il.*, II, 371 [Murnu, 363])

şi

Jur pe toiagul acesta...
(Hom., *Il.*, I, 234 [Murnu, 231])

Căci aci figurează aceleaşi lucruri : există şi voce şi sens şi convenţie şi lipsă de timp. Însă partea separată, aci, semnifică ceva, fie calitate, fie existenţă, fie altceva de acest soi. Prin urmare în opoziţie cu astfel de vorbiri a şi spus el : „la care una dintre părţi, izolată, nu semnifică nimic". A spus *nimic prin el însuşi* din cauza formelor ca „non-om". Căci şi aci figurează toate celelalte ; însă de vreme ce nu se pune în joc o natură determinată, nu e vorba de nume : expresia suprimă ceva anumit, punînd în joc, în schimb, multe altele, sau chiar infinit de multe şi nedeterminate. Dar el a precizat în chip excesiv cum că o parte a numelui, izolată, nu semnifică nimic. Căci dacă nici în numele compuse, ca de pildă în „Kallippos" şi „vasul-de-pirat" partea n-are sens — ar putea totuşi încăpea impresia şi iluzia că părţile izolate înseamnă ceva, cum în „Kallippos" partea „(h)ippos" izolată înseamnă calul şi fiinţa ce nechează, iar în „vasul de pirat" partea finală [în limba greacă] înseamnă ceva căci „vasul de pirat" este tipul năvii hoţilor de mare, pe care o menţionează şi Eschine spunînd : „s-a urcat în vasul-de-pirat" — dacă deci în aceste cuvinte compuse partea izolată nu înseamnă nimic, cu atît mai mult nu va însemna în numele simple. Într-adevăr, aşa cum „ippos" nu însemna nimic în compunere, tot astfel, desprins fiind de întregul propriu, chiar dacă dă impresia că are sens cînd e
118 rostit ca o parte, totuşi nu semnifică nimic. — În cele de faţă

e vorba de descrierea numelui; cele ce sînt cercetate în plus le vom afla, cu voia Domnului, pe unele în cadrul expunerii de faţă, pe altele în cadrul altei teorii. 41r

p. 16a19. *Numele este.* S-a pus problema din ce pricină, după ce a discutat în *Categorii* despre cuvintele simple, discută aci din nou despre ele; căci numele şi verbele sînt cuvinte simple. Afirmăm deci: cuvînt simplu, nume, verb, expresie, termen, acestea cinci nu se deosebesc după subiect, diferenţa lor avînd loc numai după relaţie; de pildă „om" este considerat cuvînt ca fiind dătător de înţeles pentru ceva, nume ca fiind subiect, verb ca fiind predicat [atribut], expresie ca parte a unei propoziţii, termen ca o parte a silogismului. În *Categorii* el a discutat numai despre cuvintele simple ca fiind dătătoare de înţeles pentru lucrurile simple, nepreocupîndu-se dacă este vorba de nume, verb, expresie ori termen, ci doar cuvînt cu înţeles. Aci în schimb discută despre cuvinte ca părţi ale propoziţiilor, ca predicate şi subiecte, pe cînd în *Analitice* ca despre părţi ale silogismului.

p. 16a27. *Pe de altă parte este prin convenţie, căci nici unul dintre cuvinte nu există prin natură.* S-ar putea întreba cineva: cum poate spune Aristotel aci că *nici un cuvînt nu există prin natură?* Platon pare să spună în *Cratil* să numele sînt prin natură. Trebuie deci ştiut că „prin natură" se spune în două feluri, iar în două şi „prin instituire". Se numeşte într-adevăr „prin natură" ceea ce este produs de natură, aşa cum numim produs al naturii ochiul, nasul, urechea, piciorul: însă de asemenea se numeşte „prin natură" şi ceea ce e adaptat la ceva, ca atunci cînd spunem despre cal că se foloseşte, pentru mers, de picioare, iar omul, pentru cele de sus, de ochi, adică de putinţa lor de a privi în sus; sau despre Archelaos, ce are un caracter de conducător, spunem că e o fire princiară ori că e capabil să cîrmuiască. Aşa deci se spune în două feluri „prin natură": fie drept ce e produs al naturii, fie drept ce există în chip armonios, în cazurile menţionate ... ceea ce nu se deosebeşte de al doilea înţeles al lui „natural" decît pentru că e spus de-a dreptul şi întîmplător. Însă Cratil a socotit numele „naturale" potrivit cu primul înţeles, pe cînd Diodor 41v 119

nu le-a socotit naturale, ci prin instituire, iar aceasta după al doilea înțeles, după faptul de-a fi în chip direct și accidental. De aceea el a înțeles să dea copiilor săi nume de conjuncții, spunînd unuia „Deoarece", altuia „Așadar". E limpede însă că nici unul dintre ei nu are dreptate. În schimb Socrate, rînduind vorbirea, a spus că numele sînt prin natură, nu după primul înțeles al lui „natural", nici după al doilea al „instituirii"... [ci după al doilea al lui natural], ceea ce este același lucru cu înțelesul prim al instituirii. Că din natură nu pot fi numele, este evident din faptul omonimiei și al preschimbării între ele a numelor principale, ca și din polinimie, din faptul existenței limbilor, sau al oamenilor surzi din naștere. Căci dacă numele ar fi prin natură, atunci ar trebui ca numele principale să nu se schimbe, de pildă ca Paris să nu fie numit și Alexandru, Pyrros Neoptolem, sau Aristocles Platon; Platon numindu-se mai întîi Aristocles. Însă nici nu ar trebui ca un același lucru să aibă mai multe nume, așa cum sabie, spadă, paloș sînt spuse cu privire la un același lucru. Dar cum să susținem că și omonimele, în rîndul numelor, sînt naturale? La fel și limbile arată că numele nu sînt naturale: știm într-adevăr că un același lucru este denumit în chipuri diferite, potrivit cu specificul limbilor; căci „fiecare limbă este a altora", spune poetul (*Il.*, II, 804). Pe deasupra și surzii din naștere desmint aceasta ... cuvîntul simplu și din natură, precum și numele și verbele. Din toate cele de mai sus a devenit evident că numele nu sînt prin natură (căci ar trebui ca surzii din naștere să posede cuvîntul simplu de la natură, precum și numele sau verbele) potrivit cu primul înțeles al lui „natural". Dar nici după al doilea înțeles al lui „prin instituire" nu pot fi ele, adică în chip direct și accidental. Așa ceva este evident din faptul că se instituiesc nume. Căci nu fără rost au instituit numele cei ce au făcut-o, ci întru totul după o rațiune și potrivire. Pentru ce, de pildă, au numit omul om și nu cămilă, iar pe aceasta cămilă și nu om? Există unele motive pentru care s-au folosit așa de nume legiuitorii lor, chiar dacă noi nu cunoaștem etimologiile tuturor.

p. 16[a]31. *Căci nu e vorba nici de o rostire, nici de o*
120 *negație.* El spune că non-om nu este nici negație nici rostire.

Într-adevăr rostire [propoziţie] nu este, întrucît rostirea constă din cel puţin două expresii. Dar nu e nici negaţie, întrucît orice negaţie şi afirmaţie în general indică fie adevărul fie falsul. Această expresie însă nu indică pe nici unul din ele. Aşa se încheie capitolul.

CAPITOLUL 3 CU VOIA DOMNULUI

p. 16ª33. *Cît despre „al lui Filon" sau „lui Filon" şi cele asemenea lor, ele nu sînt nume ci cazuri ale numelui.* Este obiceiul să se cerceteze aci de către interpreţi, cu privire la aşa numitele *cazuri* de către grămătici, dacă sînt patru sau cinci. Adepţii Stoicilor, şi aproape toţi cei care cercetează ştiinţa gramaticii, socotesc că sînt cinci cazurile, numind deci caz şi aşa-zisul caz direct [nominativul]. Dacă însă sînt întrebaţi cum se poate vorbi de un „caz" direct, ei răspund spunînd că este direct prin aceea că direcţionează gîndirea şi o fac directă, ca de pildă „Socrate se plimbă"; iar caz e numit deoarece a „decăzut" din gînd. Aşa se petrece în cazul condeiului care a căzut din mînă şi s-a aşezat drept: căci se spune despre el şi că a căzut, şi că stă drept. Dar faţă de acestea, adepţii peripatetismului afirmă: „În felul acesta au decăzut din gîndul simplu nu numai numele, ci şi verbele şi toate părţile de cuvînt. Aşadar ar urma că toate părţile de cuvînt sînt cazuri, ceea ce e absurd şi combătut de ipotezele voastre". Dacă acest lucru e absurd, atunci trebuie preferată părerea Peripateticienilor cum că există patru cazuri, iar cel direct să fie socotit numele [însuşi]. Aristotel afirmă că acelea se deosebesc de nume prin 42ᵛ
faptul că numele, întovărăşit cu „era", sau „este", sau „va fi", dă întru totul ceva adevărat ori fals, pe cînd celelalte nu. Însă „este", sau „era", sau „va fi", aşa cum a indicat-o filozoful Porfir, se rostesc numai în cazul verbelor ce exprimă existenţa, în cazul altora nu. Şi celelalte verbe, puse fiind lîngă cazuri, dau astfel ceva neconsistent. „Al lui Socrate merge" nu înseamnă nimic. Aceasta îl face [pe Porfir] să înfăţişeze aci şi principiul Stoicilor, cum că predicatul a ceva sau al unui nume se enunţă sau despre nume direct sau despre caz. Dacă se enunţă despre nume, alcătuieşte fie o vorbire desăvîrşită, fie una ne- 121

desăvîrşită; iar dacă alcătuieşte o vorbire desăvîrşită, ei îl numesc enunţabil sau atribuibil. Într-adevăr se denumeşte acelaşi lucru prin ele, şi e evidentă cauza; căci „enunţabil" ei îl numesc deoarece se enunţă şi se predică despre subiect, atribuibil deoarece se atribuie, ca de pildă mersul, lui Socrate. Dacă însă predicatul nu face desăvîrşită vorbirea, se numeşte un para-enunţabil sau un para-atribuibil, ca în „Socrate ţine la": căci lipseşte la cine. — Dacă, invers, se enunţă despre un caz, fie se face rostirea desăvîrşită ... (nu este) mai puţin enunţabil, ca „lui Socrate îi pare rău"; fie nu face rostirea desăvîrşită, şi atunci ei îl numesc mai puţin decît para-enunţiabil, sau mai puţin decît para-atribuibil, ca în cazul: „lui Socrate îi inspiră grijă"; căci lipseşte cine, ca de pildă Alcibiade sau un altul. Aşadar definiţia cazurilor e dată astfel: „celelalte, cum s-a spus", întovărăşite cu „este", „va fi", „era", nici nu adeveresc nici nu tăgăduiesc. Unii se întreabă din ce pricină nu a dat de la început întreaga definiţie, ci a adăugat abia apoi pe „non-om", adică numele nedeterminat şi cazurile. Vom spune: dacă nume înseamnă mai multe lucruri la Aristotel (căci arată şi cazul direct, şi cazurile propriu zise, şi numele nedeterminat, şi verbul, şi subiectul), el le-a indicat pe acestea spunînd „cuvînt semnificativ pe bază de convenţie", în cap. 5, iar adăugînd că „nu semnifică în plus timpul", a exclus verbele, celelalte însă rămînînd, în speţă numele nedeterminate şi cazurile. La fel, prin spusa „introducînd o natură determinată", a exclus numai numele nedeterminate; în sfîrşit spunînd apoi: „şi întovărăşindu-şi pe era, este, va fi, adevereşte, sau tăgăduieşte", a îndepărtat cazurile. Astfel, definiţia completă a numelui este aceasta: „cuvînt semnificativ pe bază de convenţie, nesemnificînd în plus timpul, la care nici una dintre părţi nu este semnificativă separat, introducînd o natură determinată, iar împreună cu „era", „este" şi „va fi" adeverînd sau tăgăduind". Faţă de aceasta Galenus declară că nu e vorba de o definiţie chiar, ci de un discurs. El însuşi defineşte numele astfel: „cuvînt semnificativ, pe bază de convenţie, al unui gînd simplu". Numai că această definiţie nu se potriveşte doar la nume, ci şi la vorbire şi la alte părţi
122 de vorbire. Astfel că nu se poate face o vină lui Aristotel pen-

tru faptul că a trebuit să înfăţişeze, definiţia numelui prin mai multe cuvinte. — În acestea constă expunerea despre nume.

p. 16ª33. *Cît despre „al lui Filon" sau „lui Filon" şi cele asemenea lor, ele nu sînt nume, ci cazuri de ale numelui.* Cazuri numesc filozofii toate derivările, formările transformările, iar nu numai acele derivări denumite de grămătici „oblice". Căci pentru filozofi justul, în chip just, cel mai just, sau mai just şi toate cele asemănătoare, sînt cazuri.

p. 16ᵇ1. *Dar despre el este vorba* [despre nume] *pe cînd celelalte, sînt la fel.* Aristotel a luat procedeul acesta din rîndul obiceiurilor ateniene. Era într-adevăr obiceiul la ei ca, la un vot cuprinzînd o parte din conţinutul unui vot anterior, să se spună în cazul celei de a doua votări : „în ce priveşte celelalte, la fel, în schimb propun ca Demostene să fie încununat în teatru", în cazul că se întîmpla să fie vorba de un vot asupra lui Demostene. Iar acest lucru îl făceau ca să vorbească cu măsură. Aşa 43ᵛ
a făcut şi aci Aristotel, spunînd : „Vorbirea despre caz sau definiţia lui, în celelalte privinţe, este la fel". Trebuie însă adăugat despre cazuri că, „întovărăşindu-se cu „era", „este" şi „va fi", nici nu adeveresc nici nu tăgăduiesc". — Aceste lucruri sînt în capitolul de faţă.

CAPITOLUL 4. CU VOIA DOMNULUI

DESPRE VERB

p. 16ᵇ6. *Verb este cuvîntul care, semnificînd în plus timpul şi neavînd nici o parte desprinsă semnificativă, este statornic semn al celor spuse despre altceva.*

Definiţia verbului este gîndită asemănător cu definiţia numelui. Într-adevăr, definiţia verbului este următoarea : „cuvînt semnificativ pe bază de convenţie, semnificînd în plus timpul, la care nici o parte nu e semnificativă separat şi care introduce o natură determinată". Aristotel, fiindcă era iubitor de conciziune, a lăsat de o parte unele lucruri, cîte reveneau în comun numelui şi verbului, adăugînd numai în ce măsură

diteră numele de verb, adică faptul de *a semnifica în plus timpul*. Însă ce este faptul de a semnifica în plus timpul, l-a şi lămurit din analiza definiţiei numelui. Iar dacă acestea stau astfel, atunci de ce a mai adăugat şi altceva comun, în speţă „la care nici o parte nu e semnificativă separat"? De pildă, dacă se separă cîte o silabă, ca nu semnifică nimic ca parte; iar aceasta nu numai la verbe simple, dar şi la cele compuse, ca de pildă „transcriu". Răspundem — cum a spus Porfir — — că el a adăugat aceasta din cauza vorbirilor alcătuite din verbe. Căci în ce priveşte alte aspecte, ele se comportă la fel: sînt şi cuvînt, şi pe bază de convenţie, şi semnificatoare în plus de timp. Însă partea lor izolată semnifică ceva, ca de pildă în „a filozofa înseamnă a fi fericit". Într-adevăr, în chip izolat, şi „a filozofa" şi „a fi fericit" şi „înseamnă" semnifică ceva prin sine, în speţă o acţiune sau o stare. În cazul verbului
4 însă nu e aşa. — Apoi adaugă şi pe cele implicate de verb, anume că verbul este simbol şi dătător de înţeles pentru cele ce se spun despre un altul, în speţă simbol al acţiunii şi stării. De pildă „lovesc" semnifică o acţiune, sînt lovit, o stare; şi [semnifică] faptul că sînt neîncetat spuse despre altceva, fie despre un subiect, cînd sînt enunţate în chip sinonimic, ca în „a se plimba înseamnă a se mişca" sau „a filozofa înseamnă a fi fericit", fie ca fiind în subiect, de pildă „Socrate se însănătoşeşte". În afară de acestea se invocă şi altele, ce par a fi verbe dar nu sînt, ca de pildă cele nedeterminate, cum ar fi „nu se însănătoşeşte", „nu se plimbă". Şi el aduce motivul pentru care nu le numeşte pe acestea verbe, spunînd că ele se potrivesc la fel şi în cazul celor nereale, ca de pildă „centaurul nu însănătoşeşte, Socrate...", înlătură însă şi cazurile. Iar prin cazuri [aci] denumeşte verbele ce semnifică timpul din jurul prezentului. Poate însă că nici pe acestea el nu le-a socotit verbe cu adevărat, din pricina nedeterminării, de vreme ce în cele de mai jos el spune că şi verbele sînt semnificative; căci ele sînt nume, iar despre nume s-a arătat că sînt semnificative. Dovada cea mai bună cum că ele sînt semnificative, spune el, este faptul că, pe cel ce are gîndul unui lucru (de pildă a ce anume face Socrate, aflînd de la cineva că face interpretări,
124 sau stă, sau se plimbă) verbul îl fixează în ce priveşte gîndul

sau nesigur şi schimbător, iar cel ce ascultă obţine o determinare el însuşi. Căci dacă verbul nu ar semnifica şi indica ceva, nu s-ar petrece acest lucru. Deci ele semnifică ceva, însă nicidecum adevărul şi falsitatea (adică afirmaţia şi negaţia), doar dacă nu se subînţelege din afară ceva în plus, fie un nume pur şi simplu, fie un verb. Lucrul acesta însă el îl stabileşte prin exces : într-adevăr, dacă verbele principale, cele ce indică existenţa, şi la care se reduce orice verb, nu semnifică adevărul şi falsitatea — cum de pildă „era", „este", „va fi", şi însăşi fiinţa, de unde ele sînt derivate, nu sînt indicatoare de adevăr ori fals — cu atît mai mult celelalte verbe nu le semnifică. De pildă, dacă cineva spune „fiinţă" ca atare de nenumărate ori, semnifică ceva de natura existenţei, dar nicidecum adevăr sau falsitate. Afară doar dacă nu semnifică, prin unele adausuri, o sinteză şi o propoziţie, sinteză ce e cu neputinţă de gîndit fără elementele sintetizate, cum sînt cele ce intră împreună în combinaţie. Din nou — cum ne-am întrebat în cazul definiţiei numelui, pentru ce anume nu ne-a transmis de la început definiţia deplină a numelui — ne întrebăm şi aci pentru ce nu a transmis definiţia deplină a verbului, aşa cum sună ea : „verbul este un cuvînt semnificativ, aducînd în plus timpul şi introducînd o natură determinată, dar numai timpul prezent", ci a adăugat-o mai tîrziu. Vom răspunde că verbul e spus în mai multe feluri şi el : atît drept ceea ce prin el însuşi semnifică în plus timpul, cît şi drept predicat în propoziţii, ca şi, la rîndul lor, cazurile verbului şi verbele nedeterminate. Prin afirmaţia că este „cuvînt semnificativ pe bază de convenţie", el a dat de înţeles predicatul din propoziţii, chiar dacă e vorba de un nume ; căci acesta nu semnifică în plus timpul. Însă prin afirmaţia : „semnificînd în plus timpul", el a exclus numele. Şi, din nou, în continuare, cu „introducînd o natură determinată", a exclus verbele nedeterminate, iar cu „introducînd timpul prezent" a exclus cazurile verbelor. — Acestea sînt cele cuprinse în argumentarea despre verb şi în teoria de faţă.

p. 16^{b}7. *Şi este statornic semn al celor spuse cu privire la altul.* Pe „statornic" l-a adăugat pe drept, deoarece şi numele poate fi spus despre ceva, dar nu întotdeauna, ca de pildă

„Socrate e drept". Aci „drept" este spus într-adevăr despre cineva, în speță despre Socrate, dar nu întotdeauna ; ba se întîmplă ca și despre numele în chestiune să se enunțe un altul, ca atunci cînd spunem că „dreptul este folositor". Dar cum? Nu este oare și verbul un subiect în spusa că „eu lovesc este verb", „a fi sănătos este a avea o dispoziție", „a umbla înseamnă a se mișca"? Răspundem că aci verbul este în locul numelui. Într-adevăr verbele au și o natură proprie, sînt și dătătoare de înțeles a ceva. Ele semnifică în fapt acțiuni și stări, cum
45 s-a spus, iar natură proprie au în sensul că, de pildă, reprezintă cutare parte de vorbire. Căci în afirmația că „eu lovesc este verb", „lovesc" reprezintă numele acțiunii însăși a verbului respectiv. În schimb în afirmația că e simbol, e limpede că reprezintă un semn al acțiunilor și stărilor.

p. 16^{b}10. *Și întotdeauna este semn pentru cele existente.* Acest lucru nu e adevărat : există în fapt și substanțele. Firește că, în această privință, acelea dintre cópii care conțin pe „pentru cele spuse despre un altul", exprimă mai bine lucrul. Căci există și substanțele, iar verbele nu semnifică substanța.

0. 16^{b}21. *Dar verbele nu semnifică încă dacă lucrul este ori nu.* Lucrul e exprimat de el eliptic, atît aci cît și în cele ce urmează îndată. Căci ar fi trebuit să spună așa : „dar cum că este adevărat ori nu, aceasta nu e încă evident". Ceea ce înseamnă că nu reprezintă o afirmație și o negație. Verbele semnifică într-adevăr ceva, în general, ca de pildă o acțiune sau o stare. Dar nu alcătuiesc o afirmație ori o negație, în sînul cărora e considerat adevărul ori falsul.

p. 16^{b}24. *Într-adevăr, în el însuși nu reprezintă nimic; însă indică în plus o sinteză, pe care fără componente nu o poți concepe.* Iată că și aci lipsește , în ce privește formularea, adevărul, ca și faptul de a alcătui o afirmație ori o negație.Cît despre *indică în plus*, l-a spus în loc de „semnifică laolaltă". Căci în „Socrate este existent", Socrate reprezintă numele, iar „este" verbul. În afară de acestea... care anume ființă este
126 sau adevărată sau falsă. — În acestea constă capitolul.

p. 16[b] 26. *Rostirea este o glăsuire semnificativă și convențională, în care unele dintre părți sînt semnificative izolat, ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație.*

Am dat dinainte justificarea ordinei în baza căreia, în introducere, el a făcut enumerarea pornind de la cele inferioare, în speță de la elementele mai particulare, spre a încheia la rostire; iar acum el începe cu rostirea. Însă procedează așa deoarece în definirea enunțiativului menționează în continuare rostirea. Iar rostirea o definește în felul următor: ea este *o glăsuire semnificativă și convențională în care unele dintre părți sînt semnificative izolat, ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație.* Despre rostire a tratat și mai înainte, arătînd îndeajuns în ce fel se spune că vorbirea e rostire. Dar rostirea este și semnificativă, iar el însuși lămurește că e așa pe bază de convenție. Cît despre cîte o parte a rostirii, izolată,ea este semnificativă ca spusă, dar nu ca afirmație. Iar acest lucru e evident, ca de pildă în „Socrate umblă". Căci „umblă" și „Socrate", fiecare cîte o parte fiind a propoziției, reprezintă în chip izolat o spusă. Însă în cazul numelor și al verbelor nu se întîmplă așa ceva: părțile izolate nu semnificau nimic. Totuși, de vreme ce a adăugat: *ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație*, s-ar putea pune problema greșit în legătură cu propozițiile compuse, ca „Socrate umblă și Platon discută" sau „dacă se află soarele deasupra pămîntului, atunci este ziuă", de ce se spune că părțile lor nu reprezintă afirmații. Vom răspunde pe scurt, la aceasta, că el a definit doar vorbirea simplă. Cît despre *convențională*, cum am spus, el însuși lămurește lucrurile, înlăturînd un silogism ce s-ar desfășura astfel: vorbirea — s-ar putea spune — este un organ al capacității noastre de exprimare, care e naturală; orice organ al unei capacități naturale este el însuși prin natură; așadar vorbirea e pe bază de natură. Noi acceptăm premisa majoră, cum că orice organ al unei capacități naturale în general este și el natural, ca de pildă ochiul, ce ține de facultatea de a vedea, urechea ce ține de cea de a auzi, nasul de cea de a mirosi și brațul de cea de a apuca. În schimb nu vom accepta prima premisă, care afirmă că vorbirea e un instrument. Căci ea nu e un instrumental facul-

tăţii noastre de a cuvînta, ci este tocmai produsul, aşa cum e dansul faţă de mişcare. Însă nu e cu neputinţă nici ca, din alt punct de vedere... să spunem că este şi instrument, atît natural cît şi artificial. În definitiv ostaşul se foloseşte şi de instrumentele naturale ale fiinţei sale, ca de picioare, braţe şi celelalte, însă în acelaşi timp se foloseşte de instrumente fabricate, ca de sabie, lance, scut şi zale. La fel deci şi vorbirea este atît instrument cît şi produs, anume produs al facultăţii naturale dar organ al celei de exprimare. Iar instrumentele facultăţii naturale sînt plămînul, traheea, gîtlejul, pe cînd organe ale limbii vorbite sînt buzele, limba, dinţii şi celelalte. Astfel că, chiar dacă vorbirea e organ, nu este al facultăţii naturale ci al limbii vorbite, care este prin instituire. Faptul că vorbirea nu este prin natură ci prin instituire, se vădeşte din părţile vorbirii; căci în multe feluri s-a arătat că părţile ei, numele şi verbele, sînt prin instituire. Dacă însă părţile sînt aşa, e evident că şi întregul este.

De vreme ce această definiţie se potriveşte în cazul oricărei vorbiri, in speţă în cazul celor 5 tipuri de rostire (căci la ele atît vorbirea este cu sens cît şi partea izolată semnifică ceva), Aristotel desprinde rostirea enunţiativă din rîndul lor, despre ea fiind acum vorba, şi spune că „rostirea enunţiativă este cea în care are loc adeverirea ori neadeverirea". De pildă „Socrate umblă" reprezintă întru totul sau un adevăr sau ceva fals. În schimb în cazul celorlalte tipuri menţionate nu se întîmplă aşa: ele nu reprezintă nici ceva adevărat, nici ceva fals. De aci se face că unii, presupunînd că acest fel de a vorbi este o definiţie a rostirii enunţiative, declară că enunţarea reprezintă genul pentru negaţie şi afirmaţie; căci nu a definit enunţarea prin cele de sub ea, aşa cum mergînd mai departe pare să definească prin cele de sub ea, vreau să spun prin afirmaţie şi negaţie, contradicţia. Pe de altă parte, făcînd diviziunea rostirii enunţiative, el spune că una dintre părţi e primă, cealaltă secundă. Acceptînd acestea, Alexandru a spus că e cu neputinţă ca enunţarea să fie genul afirmaţiei şi al negaţiei. Mai întîi,
128 este evident aci că nu e vorba de un gen, deoarece s-a dat o

descriere şi nu o definiţie. Într-adevăr, într-o definiţie este cu neputinţă să figureze ceva mai particular decît definitul, ci trebuie să figureze fie termeni de ordin mai general, fie termeni ce se echivalează; termeni de ordin mai general, ca în definiţia omului: „omul este vieţuitor raţional muritor" (căci acestea trei sînt mai generale decît omul, ca potrivindu-se 46v
nu doar lui ci şi în alte cazuri), iar termeni ce se echivalează, ca: „susceptibil de a avea intelect şi cunoaştere, capabil să rîdă". Căci acestea din urmă dau echivalenţă, convertindu-se [cu definitul]: dacă e capabil să rîdă atunci e om, iar dacă este om atunci e vieţuitor care rîde. Aci însă e vorba de termeni mai particulari; căci afirmaţia şi negaţia sînt mai particulare. — În al doilea rînd, încă ceva: la cele în care figurează un prim şi un secund, e cu neputinţă să existe un gen comun de-al lor. Dacă deci Aristotel a spus că afirmaţia este anterioară iar negaţia ulterioară, e evident că ele nu sînt coordonate. Căci la speciile coordonate, suprimîndu-se una nu se suprimă şi cealaltă, pe cînd aci, suprimîndu-se afirmaţia neapărat că se suprimă şi negaţia. —Dar Porfir spune că e cu neputinţă ca enunţarea să fie un omonim şi să se dividăomonimic în afirmaţie şi negaţie; căci niciodată nu se ia un cuvînt omonim în definiţia sau descrierea a ceva,aşa cum nimeni nu spune „limbă" definind sau descriind ieşitura încălţămintei sau cîine vieţuitorul lătrător. Aci însă el spune că face o enunţare atît definind afirmaţia cît şi negaţia. Aşa încît enunţarea ar trebui totuşi să fie gen al afirmaţiei şi al negaţiei, iar nu cuvînt omonim, din pricina invocată. Dar că diviziunea nu are loc nici ca a întregului în părţi, şi acest lucru se dovedeşte aci, după cum nu are loc nici potrivit cu vreun alt mod de diviziune. Rămîne deci să invocăm un mod, intermediar, care se numeşte: cel pornind de la unu şi tinzînd spre unu. Într-adevăr aci se adoptă aspectul comun, în descrierea unora sau altora. De pildă, ce este comun în ce priveşte incizia vinelor şi alimentaţia? Vom spune că este de a fi un mijloc de însănătoşire după avizul cuiva, sau de a fi o cauză eficientă a sănătăţii. La fel şi aci, numim afirmaţia 47r
şi negaţia afirmări, fără să rezulte nimic nepotrivit. Trebuie însă condamnaţi cei care, în loc să adopte de ce stă la mijloc — vreau să spun diviziunea ce porneşte de la un lucru — adoptă

unul dintre extremi. Acesta este un mod intermediar față de diviziunea genului în specii și de cea a cuvîntului omonim în diferite sensuri. În fapt și Porfir, în *Isagoga* sa, a spus că ființa se enunță în chip omonimic, deși era dovedit că ființa nu se enunță în chip omonimic, de vreme ce există în ea anterior și posterior, ci se divide ca pornind de la unu.

După acestea, el întreprinde diviziunea rostirii enunțiative precum și diviziunea suplimentară, în sensul că, printre rosturile enunțiative, unele posedă în chip firesc unitatea, altele prin adopțiune: sau că, posedă mai degrabă pe prima și cea mai simplă decît pe cea de-a doua. Unitatea simplă o posedă de pildă „Socrate umblă", adică afirmația; negația în schimb e de al doilea rang. În ce privește cele cu unitatea de adopțiune, unele o au printr-o legătură de implicație, altele printr-una disjunctivă, altele printr-una copulativă, altele printr-una de interogație, sau prin echivalentele lor. Printr-una copulativă, ca de pildă „Socrate se plimbă și Platon discută"; una de implicație, ca de pildă „dacă soarele e deasupra pămîntului atunci e ziuă": de disjuncție, ca „fie este ziuă, fie este noapte"; o echivalență, ca de pildă „soarele fiind deasupra pămîntului"; căci ea semnifică și cere întru totul o consecință, în speță „este ziuă". Apoi, după diviziunea aceasta, el declară că orice rostire enunțiativă este alcătuită fie din nume și verb, fie din nume și o derivare a verbului; într-adevăr vorbirea despre om, oricîte expresii ar conține, nu este una enunțiativă în cazul că nu are un verb. Iar spunînd acestea el ne transmite diviziunea suplimentară a rostirilor enunțiative. Dar care anume este ea și ce o deosebește de diviziunea [simplă], o vom afla în alt paragraf.

p. 16[b]26. *Rostirea este o glăsuire semnificativă* [...] *în care unele dintre părți luate izolat sînt semnificative.* Pe drept cuvînt a spus „unele". Căci nu toate părțile vorbirii sînt cu sens ca „spuse", ci doar subiectele și predicatele. Părți, vorbind în sens mai general, se numesc și conjuncțiile și negațiile vorbirii, dar prin ele însele nu reprezintă spuse. „În sens mai general", spunem, deoarece mai sus am declarat că nu sînt în-
130 deobște părți.

p. 16^{b}28. *De pildă, „om" înseamnă ceva, dar nu înseamnă faptul că el este sau nu este.* Şi aci din nou el se foloseşte de o vorbire eliptică. Căci trebuia să spună : adevăr şi falsitate. În realitate „este", dar încă nu arată că este adevărat sau fals.

p. 17^{a}1. *Orice rostire însă este semnificativă, nu ca instrument.* Aci aduce întîmpinarea ce serveşte suprimării silogismului—lămurit pe baza consideraţiilor noastre — celor care se străduiesc să arate că vorbirea este prin natură. Iar pentru aceasta, neînfăţişînd întreg silogismul, el combate prima sa premisă ca fiind falsă, cea care spunea că vorbirea este instrument al facultăţii noastre de exprimare, ce e naturală. El afirmă deci că nu e instrument.

p. 17^{a}2. *Dar nu oricare este enunţiativă, ci doar aceea căreia îi revin adeverirea şi neadeverirea.* Fie că cineva ar lua aceasta drept o definiţie, fie că ar lua-o pe cea dată mai departe, nu poate fi în joc o definiţie ; căci e cu neputinţă ca într-o definiţie să existe o legătură disjunctivă, ci dacă e ceva disjunctiv, atunci are loc întru totul o descriere. Aşa şi aci, dacă el a spus *ci aceea căreia îi revin adeverirea şi neadeverirea*, nu e vorba de o definiţie. Însă în chip evident el a numit afirmaţia şi negaţia. Căci cum s-ar putea ca afirmaţia însăşi, una fiind la număr, să fie şi adevărată şi falsă? Astfel că şi aci el a determinat lucrurile pe temeiul celor ce stau sub enunţare, şi putem vedea şi de aci că rostirea făcută e o descriere iar nu o definiţie.

p. 17^{a}5. *Cestelalte feluri de rostire trebuie lăsate de o parte, căci cercetarea lor este mai potrivită retoricii şi poeticii.* Poetică numeşte el gramatica. Însă deoarece retorii şi grămăticii se preocupă de celelalte tipuri de vorbire iar rostirea enunţiativă şi-o însuşesc într-o măsură mai mică, din acest motiv a spus 49^{r}
filozoful că este potrivită cercetărilor de retorică şi de gramatică teoria despre celelalte tipuri de vorbire. Căci într-adevăr retorii se preocupă de stilul vorbirii, anume ca exprimarea să fie strînsă, bine rînduită şi plină de însufleţire. În schimb grămăticii obişnuiesc să se îndeletnicească mai degrabă cu accentele, spiritele, cazurile şi persoanele.

p. 17ª 8. *O primă rostire enunțiativă* [...] Aci, potrivit cu teoria menționată de noi, pune în lumină diviziunea rostirii enunțiative.

p. 17ª 11. *Și într-adevăr, dacă la „om" nu se adaugă „este", „era", „va fi", sau ceva de acest fel, nu se obține încă o rostire enunțiativă.* Dacă vă amintiți, încă de la început a spus cum că cinci sînt speciile rostirii simple, cea enunțiativă, rogativă, vocativă, interogativă, imperativă. Așadar nu s-a făcut de fel mențiune despre vorbirea definitorie. Să cercetăm deci la care specie de vorbire simplă se reduce vorbirea definitorie. Aristotel însuși spune că nu se reduce la rostirea enunțiativă. Dacă însă cineva ar spune că presupune pe „este", și că deci se reduce la enunțiativ, vom spune: „Atunci întrucît orice nume, într-un fel, are subînțeles o dată cu el un verb, iar verbul are subînțeles o dată cu el un nume, un pronume sau un infinitiv, înseamnă că ele ar alcătui o vorbire". Dacă însă acest lucru nu e adevărat, atunci e evident din cele spuse că așa-numita vorbire definitorie reprezintă o altă specie printre vorbiri, și nu vor fi cinci specii de rostire simplă ci șase. Căci dacă nu este, cum ne spune el însuși, enunțiativă, cu atît mai mult nu va fi rogativă, nici imperativă, nici de vreun alt tip.

p. 17ª 13. *Cum se face însă că reprezintă un singur lucru, iar nu mai multe, formularea „ființelor pedestre bipede"? Căci doar nu prin faptul că vorbele sînt alăturate se capătă unitatea. Dar revine altei lucrări să spună acest lucru.* Într-adevăr, el spune în alte părți, ca de pildă în cartea a VII-a a *Metafizicei*, că, întrucît sensul este unu, iar aceste cuvinte descriu desăvîrșit firea lucrului semnificat, din acest motiv este în joc o singură
45ᵛ vorbire și nu mai multe, cu definiția omului. Dar ce vrea să însemne pentru el faptul că sînt spuse laolaltă? Vom răspunde că a spus laolaltă în loc de: „fără legătură". — Astfel se încheie, cu voia Domnului, capitolul.

CAPITOLUL 6 CU VOIA DOMNULUI

p. 17ª 15. *Cît despre rostirea enunțiativă, ea este ceva unitar*
132 *fie cînd indică un singur lucru, fie cînd e una prin conexiune,*

pe cînd mai multe sînt cele care indică mai multe lucruri iar nu unul, sau cele nelegate.

După împărţirea rostirilor enunţiative potrivit cu prima diviziune şi apoi cu a doua, el ne dă şi diviziunea suplimentară pe bază de unu şi multiplu, iar mergînd mai departe, diviziunea după vorbirea simplă şi cea compusă. Ultima diferă de cealalta, respectiv de prima, ca după anterior şi secund, în măsura în care prima e luată pe bază de expresie, pe cînd ea e luată pe bază de înţeles. Într-adevăr pentru prima se numea vorbire unitară, întîi, cea alcătuită din două cuvinte, ca „Socrate umblă"; apoi se numea vorbire unitară cea alcătuită din trei cuvinte, ca „Socrate nu umblă". Iar acestea sînt afirmaţia şi negaţia, alcătuite numai din subiect şi predicat. Celelalte toate, însă, sînt una prin legătură, cum s-a spus: „Socrate umblă şi Platon discută", sau „Dacă soarele e deasupra pămîntului, este ziuă". Diviziunea ce ne e redată acum e pe baza înţelesului celor ce ni se arată. Căci în cazul acestora, dacă aceea ce se arată e unu, atunci vorbirea respectivă e una, chiar dacă ea e alcătuită din mai multe cuvinte, atît în ce priveşte predicatul cît şi subiectul. Dacă însă înţelesurile sînt mai multe, cum se întîmplă în cazul omonimelor, şi dacă alcătuirea e făcută din două cuvinte — în ce priveşte fie subiectul, fie predicatul, fie ambele — atunci spunem că sînt mai multe vorbiri, şi nu una, ca fiind virtuale ... diviziunea; fiindcă printre rostirile enunţiative una sau enunţă un singur lucru despre unul — fie în chip afirmativ, fie negativ, de pildă afirmativ ca „omul umblă", negativ ca „omul nu umblă", — sau reprezintă o relaţie oarecare. Iar dacă reprezintă o relaţie, o face fie prin implicare fie prin disjuncţie. Prin implicare, ca în „dacă soarele 49
e deasupra pămîntului, este ziuă"; căci aceasta arată cum că, o dată ce soarele se află deasupra pămîntului, este ziuă. Prin disjuncţie: „este fie ziuă, fie noapte". Dacă însă nu e indicată o relaţie şi vorbirea nici nu enunţă un singur lucru despre unul singur, atunci nu e vorba de ceva unitar ci de mai multe lucruri, fie ca în cazul omonimelor, fie ca în cazul celor nelegate. După ce a precizat care e diviziunea, Aristotel descrie ce e enunţarea, dar în baza celor de sub ea, spunînd că enunţarea este vorbirea ce semnifică a reveni sau a nu reveni cuiva. 133

Faptul de a reveni cuiva îl indică drept afirmație, a nu reveni cuiva drept negație. Dar toate cîte trebuiau spuse în legătură cu aceasta, le-am și redat dinainte.

p. 17ª25. *Afirmația este o enunțare a ceva despre ceva. Negația, în schimb, este enunțarea desprinderii a ceva de ceva.* Prin cele ce spune, el pune în joc și cea de a treia diviziune, cea pe bază de simplitate ori compunere, arătînd că enunțarea simplă înseamnă afirmație ori negație, ca de pildă „Socrate umblă, Socrate nu umblă", pe cînd enunțarea compusă e cea alcătuită din două afirmații, fie din două negații, fie dintr-o afirmație și o negație. Nu trebuie să ne mirăm că și în prima diviziune a numit unitară vorbirea care-și capătă unitatea prin legătură, iar aci din nou spune : una *prin legătură.* Căci nu e nimic absurd ca într-o parte a primei diviziuni să fie cuprinsă și o parte a celei de-a doua diviziuni, dintr-altă perspectivă, cum se întîmplă la mărime. Într-adevăr în cazul acesteia spunem că o parte a mărimii este discretă, o alta continuă ; și din nou, că o parte este cu poziție, o alta fără. Aci, ce e cu poziție e în întregime considerat în mărimea discontinuă : căci dacă ceva e cu poziție, e întru totul discontinuu, dacă însă e discontinuu nu e întru totul cu poziție, cum s-a făcut acolo dovada cît se poate de lămurit. La fel s-a întîmplat și în analiza
134 viețuitorului. Spunem într-adevăr că, la viețuitor, o parte e rațională, o alta nerațională ; și iarăși, că o parte din sfera viețuitorului e muritoare, alta nemuritoare. Iar aci este într-adevăr evident că neraționalul în întregime e muritor ; dar nu tot ce e muritor este și nerațional. Căci omul este muritor, dar nu e nerațional, ci e un muritor rațional. — Acestea ne sînt spuse pînă aci. În cele ce urmează se începe discuția și despre contradicție. Însă ce anume e contradicția și care sînt caracteristicile ei, o vom afla în cadrul altei teorii.

p. 17ª15. *Cît despre rostirea enunțiativă, ea este ceva unitar fie cînd indică un singur lucru, fie cînd e una prin conexiune, pe cînd mai multe sînt cele care indică mai multe lucruri iar nu unu.* Merită să fie analizat pentru ce anume a adăugat *iar nu unu*, în loc să spună : „mai multe sînt cele care arată mai multe

lucruri", convenindu-i formularea schimbată. Vom răspunde că negaţia universală semnifică şi mai multe lucruri şi unul; la fel şi afirmaţia universală. De pildă „orice om respiră" semnifică şi toţi oamenii individuali, şi o natură unică, cea omenească. Tot astfel se comportă şi universala negativă „nici un om nu zboară". Dacă deci ar fi spus într-astfel: „sînt însă mai multe vorbirile ce semnifică mai multe lucruri", atunci ar fi cuprins laolaltă şi propoziţiunea aceasta.

p. 17ª 16. *Fie cînd e una prin conexiune.* Iamblichos spune că, mai sus, Aristotel a vorbit de „una prin legătură" pentru cazul legăturilor de îmbinare, a celor ce nu semnifică relaţia a două sau mai multe lucruri, ca de pildă „Socrate umblă şi Platon discută", pe cînd aci a spus „prin legătură" făcînd aluzie la propoziţiunile ipotetice, ca „dacă soarele este deasupra pămîntului, e ziuă". Dar acest lucru nu e adevărat. Căci nu se poate arăta că filozoful a luat „una prin legătură" în sensul gîndului acestuia ci, aşa cum am spus, nu e de fel cu neputinţă ca unul din membrii diviziunii să fie luat în consideraţie într-o altă diviziune. El însuşi într-adevăr, mergînd mai departe, spune îndată că enunţarea simplă este cea care enunţă un singur lucru 50r
despre unul singur, pe cînd compusă e cea alcătuită din acestea; iar la fel şi în cazul negaţiilor. Aşa încît în cele trei părţi a spus în chip necesar acelaşi lucru, cum arăta Ammonius. — Cu acestea se încheie capitolul.

CAPITOLUL 7. CU VOIA DOMNULUI

p. 17ª26. *Dar, întrucît se poate enunţa şi existentul ca inexistent, şi inexistentul ca existent, şi existentul ca existent, şi inexistentul ca inexistent* ş.a.m.d.

Am redat ce este vorbirea în general, în plus şi ce este enunţarea, iar în afară de acestea ce sînt afirmaţia şi negaţia. Aci el începe a trata despre aşa-zisa contradicţie, precizînd ce anume este ea şi care elemente concură spre a se putea produce o contradicţie. În vederea stabilirii acesteia, adoptă în prealabil un principiu, anume că oricărei afirmaţii i se opune o negaţie şi oricărei negaţii i se opune, la rîndul ei, o afirmaţie. E evident că una falsă se opune celei ce adevereşte. Căci întru- 135

cît se poate şi ca existentul să fie enunţat ca existent, ca de pildă „Socrate este drept" (într-adevăr acest lucru a fost stabilit de toţi şi recunoscut, că Socrate este drept), şi existentul ca inexistent, ca de pildă „Socrate nu este drept" (căci fiind... acest lucru real, totuşi îl declar conştient ca nefiind, anume că Socrate nu e drept) în plus şi inexistentul ca inexistent, ca de pildă „Socrate nu e nedrept", şi inexistentul ca existent, ca de pildă „Socrate este nedrept", — aşa fiind, în chip necesar negaţia adevărată, în speţă cea care spune că „Socrate nu e nedrept" se opune afirmaţiei care spune că „Socrate este nedrept", iar afirmaţia adevărată se opune negaţiei false, în speţă cea care afirmă că „Socrate este drept", celei ce spune că „Socrate nu e drept". Aşadar dacă o propoziţie adevărată se opune uneia false întotdeauna şi în toate cazurile, atunci este vorba
55 de contradicţie. Iar acestea sînt cele ce trebuie să concure pentru producerea contradicţiei. Poate fi deci spus, definind contradicţia, cum că aceasta este conflictul a două propoziţii ce-şi distribuie adevărul şi falsitatea asupra tuturor cazurilor şi întotdeauna. De pildă „orice om este drept, nu orice om este drept": una din acestea este neapărat adevărată ori falsă, precum şi în cazul celor trecute, ca „orice om era drept, nu orice om era drept". Tot astfel în cazul viitorului: „orice om va fi drept, orice om nu va fi drept". La fel este şi în ce priveşte alte cazuri, cel al necesităţii şi al imposibilităţii, cum o vom afla, cu voia Domnului. Însă trebuie să contribuie la aceasta atît un acelaşi predicat cît şi un acelaşi subiect. Căci dacă există un acelaşi subiect dar nu un acelaşi predicat, atunci nu se produce contradicţie, ca în „Socrate umblă, Socrate nu discută"; se poate ca aceste două propoziţiuni să fie sau adevărate sau false ambele. Dar în cazul contradicţiei nu era aşa, ci una dintre propoziţiuni era întru totul adevărată, cealaltă întru totul falsă. Invers, dacă se întîmplă ca acelaşi predicat să fie menţinut iar subiectul să fie schimbat, se va produce aceeaşi situaţie. De pildă, dacă spun: „Socrate e sănătos, Platon nu e sănătos", e cu putinţă ca ambele propoziţiuni să fie adevărate ori false şi nu neapărat ca una să adeverească iar cealaltă să fie falsă, alcătuind astfel o contradicţie. Însă nu numai acestea trebuie
136 să concure, ci e necesar şi ca un acelaşi atribut să nu fie luat

despre o parte ori alta sau prin raport la una ori alta. De pildă despre o parte ori alta, ca atunci cînd spun „Etiopianul este alb", „Etiopianul nu este alb"; căci se poate întîmpla ca ambele propoziţii să fie adevărate, dacă iau predicatul despre una ori alta. Într-adevăr el este alb în ce priveşte dinţii, dar nu e alb în restul corpului. Dar nu trebuie luat nici prin raport la un aspect ori altul, ca de pildă „Socrate e tată, Socrate nu e tată"; „Piatra e mare, piatra nu e mare". Căci se întîmplă ca Socrate să fie tată al unuia, dar fiu al altuia, şi la fel, ca piatra să fie mai mare decît ceva, dar mai mică decît altceva. Nu trebuie nici să se vorbească într-un sens ori altul, adică o dată în sens virtual, altă dată în sens actual; dacă se face aşa, iarăşi nu va fi contradicţie, ci ambele propoziţii vor fi sau adevărate sau false, ca în „copilul este grămătic, co- 51r
pilul nu este grămătic". Într-adevăr, în act el nu este grămătic, dar virtual îi revine să fie. Nici într-un timp ori altul: căci e cu putinţă ca într-un ceas Socrate să fie sănătos, într-altul bolnav, iar dacă spun „Socrate era sănătos, Socrate era bolnav", nu înseamnă că fac o contradicţie. Nici în chip omonim; căci dacă spun „Aias a dat lupta singur, Aias nu a dat lupta singur", mă pot afla în situaţia de-a spune doar adevărul şi de-a nu mă împărtăşi de la adevăr şi de la falsitate în propoziţii, cum vrea contradicţia. Într-adevăr Aias din Lokros n-a dat lupta singur, pe cînd cel din Salamina a dat-o. Nu trebuie nici vorbit sinonimic, spre a nu ajunge să spunem: „omul se plimbă, omul nu se plimbă". Căci se întîmplă ca un om să se plimbe, un altul să nu se plimbe, şi deci ambele propoziţii să fie găsite adevărate. Dar adesea nu numai unul din termeni este un omonim sau un sinonim, ci chiar amîndoi. — Totuşi nu acestea sînt singurele prescripţiuni ce trebuie respectate spre a se alcătui o contradicţie, ci şi altele, pe care le-a stabilit în aşa-numitele *Respingeri sofistice.* Într-adevăr acolo sînt enumerate şase moduri de paralogisme în ce priveşte rostirea, şapte în ce priveşte gîndirea. Aşadar toate acestea trebuie respectate, spre a se putea produce contradicţia. Cu acestea se încheie învăţătura de aci şi prima secţiune, cu voia Domnului.

p. 17a33. *Să numim opoziția aceasta contradicție, afirmația și negația.* Să cercetăm pentru ce consideră propozițiile opuse, ca „Socrate se plimbă", „Socrate nu se plimbă", o contradicție și nu o contrapropoziție. Vom spune că, de vreme ce este necesar să tăgăduiască în propoziții partea principală — oricare ar fi principală, fie că este enunțatul, fie că e cel de-al treilea enunțat, fie că e determinația suplimentară — iar partea e denumită „dictum", de vreme ce deci tăgăduim spusa și nu întreaga propoziție, din acest motiv se vorbește aci de contradicție și nu de contrapropoziție. Așa se încheie capitolul, cu voia Domnului.

ÎNCEPUTUL SECȚIUNII A II-A

CU VOIA DOMNULUI

(CAP. 1)

p. 17a38. *De vreme ce unele dintre lucruri sînt universale, altele singulare (numesc universal ceea ce prin firea sa este enunțat cu privire la mai multe, iar singular ceea ce nu)* ș.a.m.d.

Aci se începe analiza și se discută așadar despre propozițiile alcătuite doar din predicat și subiect, ca „omul se plimbă, Socrate se plimbă". Dar să cercetăm, mai înainte de analiza propriu-zisă, următoarele trei puncte : întîi ce este determinația suplimentară (căci acest lucru e comun și celorlalte specii de propoziții) și cîte determinații suplimentare sînt ; în al doilea rînd care e numărul propozițiilor alcătuite numai din predicat și subiect, iar în al treilea rînd cum facem negații din afirmații. Să începem cu primul punct. Determinația suplimentară este adausul care semnifică în ce măsură revine predicatul subiectului. De pildă spunînd „orice om se plimbă" : se înțelege că tuturor celor ce stau sub [ideea de] om, lui Socrate, lui Platon, lui Alcibiade și celorlalți, le revine să se plimbe. Iarăși, spunîndu-se că „un om se plimbă", se înțelege că unora dintre oameni le revine să se plimbe, altora nu. Tot astfel și cu „nici un om nu se plimbă" și „nu orice om se plimbă". Există patru determinații suplimentare, două universale, două particulare. Dintre ele, unele sînt afirmative, altele negative. Universal afirmativă ca „orice om respiră", universal

negativă ca „nici un om nu zboară". La rîndul lor, particularele sînt: afirmativă ca „un om se plimbă", negativă ca „nu orice om se plimbă". Într-adevăr e necesar să fie patru determinaţii suplimentare, şi nu mai multe nici mai puţine. Căci fie indicăm universalul, şi pe acesta în chip negativ sau afirmativ, obţinîndu-se cele două determinaţii suplimentare universale, adică „orice" şi „nici unul"; fie indicăm particularul nedeterminat, şi pe acesta iarăşi afirmativ sau negativ, obţinîndu-se cele două determinaţii suplimentare particulare, 52r
pe „un" şi „nu orice", primul afirmativ, celălalt negativ. Am învăţat aşadar ce este determinaţia suplimentară şi cîte sînt ele. Cu acestea se încheie primul punct.

Al doilea punct este cel la care trebuie să cercetăm care e numărul propoziţiilor alcătuite din subiect şi predicat. Există 144 propoziţii întemeiate astfel. Întemeierea are loc prin subiect, prin relaţia predicatului cu subiectul şi prin determinaţia suplimentară. Întrucît punctul privitor la determinaţiile suplimentare l-am tratat în prealabil, luăm acum întemeierea prin subiect. Subiectul este sau particular şi singular, ca Socrate, sau universal; particular numesc exemplarul individual şi raportat la unu, universal ceea ce e considerat în mai mulţi şi enunţat despre mai mulţi, ca „om[ul oarecare]". Însă universalul, fie are o determinaţie suplimentară, fie nu. Nu are, de pildă, ca la „omul [oarecare] se plimbă"; însă dacă are, atunci are sau una particular afirmativă, sau una universal afirmativă. Într-adevăr, fie presupuse acum determinările suplimentare afirmative; căci deocamdată cercetăm doar afirmaţiile. Se ivesc patru propoziţiuni: „Socrate se plimbă, omul [oarecare] se plimbă, un om se plimbă, orice om se plimbă", care sînt afirmative toate patru. Acestea patru, multiplicate în sensul tripartiţiei timpului dau 12 propoziţii, ca: „Socrate se plimbă", „Socrate se plimba", „Socrate se va plimba". Iată deci 3. „Omul se plimbă", „omul se plimba", „omul se va plimba", încă 3, aşadar 6. „Un om se plimbă", „un om se plimba", „un om se va plimba", iată 9. „Orice om se plimbă", „orice om se plimba", „orice om se va plimba", iată 12 propoziţii pe baza tripartiţiei timpului. Acum din nou, multiplicînd cele 12 pe baza tripartiţiei raportului dintre predicat şi subiect, 139

52 rezultă 36. Modalităţi [1] numesc următoarele trei : contingentul, necesarul, imposibilul. Pe aceste trei modalităţi cei vechi le numeau „materii", cel puţin cei care se preocupau de aplicarea lor, întrucît, aşa cum materia se suprimă o dată cu forma, la fel şi un asemenea raport se suprimă o dată cu forma propoziţiilor. Într-adevăr spunîndu-se „Socrate respiră" mi s-a dat de înţeles un raport necesar, cu „Socrate se plimbă" unul contingent, cu „Socrate zboară" unul imposibil. Aşadar multiplicîndu-se cele 12 propoziţii pe baza acestor 3 raporturi se produc 36 de afirmaţii. Iar întrucît oricărei afirmaţii, aşa cum s-a spus, i se opune o negaţie, în chip necesar se vor ivi tot atîtea negaţii cîte afirmaţii sînt. Astfel încît toate propoziţiile sînt 72, în cazul că subiectul este determinat. Dacă însă e nedeterminat, se întîmplă la fel. Aristotel însuşi a spus că nume nedeterminat este non-Socrate, non-om. Se produc aşadar, potrivit cu subiectul, 4 afirmaţii : „non-Socrate se plimbă, non-omul se plimbă, un non-om se plimbă, orice non-om se plimbă". Multiplicîndu-se acestea pe baza tripartiţiei timpului şi de asemenea pe baza întreirii materiei, se produc în acelaşi fel 36 afirmaţii. Dar e evident, şi tot atîtea negaţii. Aşa încît laolaltă sînt 144 propoziţiunii alcătuite numai din predicat şi subiect. — Cu acestea se încheie şi al doilea punct.

Al treilea punct, dintre cele propuse nouă spre cercetare, era de a se spune cum alcătuim negaţiile din afirmaţiile acestea, anume cui alăturăm negaţia, predicatului sau subiectului. În cazul propoziţiilor fără determinaţia suplimentară şi a
53 celor singulare, spunem că trebuie să se alăture negaţia „nu" predicatului. În primul rînd, dacă alăturăm subiectului negaţia „nu", iar nu predicatului, atunci vor rezulta afirmaţii nedeterminate, cum s-a spus. Căci „nu Socrate se plimbă" suprimă un lucru dar introduce nesfîrşit de multe. În al doilea rînd, vom spune pricina pentru care trebuie să se alăture predicatului negaţia „nu" : în aceste propoziţii predicatul este cel care se raportează la scopul celui ce rosteşte negaţia. Căci întrucît acela spune că Socrate se plimbă, se urmăreşte nu înlăturarea lui Socrate ci a lui „se plimbă". Şi întrucît rolul principal îl

[1] În original : raporturi. (Nota ediţiei româneşti.)

deţine, în asemenea propoziţii, predicatul, aşa cum o arată şi numele acestor propoziţii (căci se numesc propoziţii predicativ afirmative, ca luîndu-şi denumirea de la principala parte), trebuie ca negaţia „nu" să se alăture părţii principale şi să înlăture tocmai aceea ce se afirma. La fel, pentru suprimarea vieţuitoarelor, împlîntăm cuţitul în partea lor principală, pentru ca vieţuitorul să fie suprimat mai repede, de pildă înfigem cuţitul în inimă, sau în ficat, sau în creier, iar nu în braţ, în picior, sau în altele de acest fel. Dar în cazul propoziţiilor cu determinare suplimentară spunem — ceea ce alţii au afirmat fără determinaţie suplimentară — că propoziţia ce o alătura în general predicatului, nu este potrivit... căci noi declarăm din nou, pentru două pricini, că negaţia „nu" trebuie alăturată determinaţiei suplimentare. Întîi, datorită a ceea ce am şi spus, că aşa cum în propoziţiile fără determinaţie suplimentară şi în cele singulare rolul principal îl are predicatul, tot astfel şi în cele cu determinaţie suplimentară rolul principal îl are determinaţia. În al doilea rînd pentru că, dacă nu alăturăm determinaţiei principale negaţia „nu", atunci nu se nasc de fel contradicţii. De pildă dacă spun : „orice om se plimbă, orice om nu se plimbă", cele două propoziţii sînt laolaltă false 53v
şi nu dau contradicţie, ci îşi sînt necontradictorii. Căci „orice om nu se plimbă" are aceeaşi putere ca şi propoziţia ce spune că „nici un om nu se plimbă", deşi „orice" şi „nici unul" se înfruntă în chip de contrarii. Dacă însă spunem „nu orice om se plimbă", aceasta înfruntă contradictoriu, cum vom învăţa, propoziţia „orice om se plimbă". Căci una e adevărată, cealaltă întru totul falsă. — Cu acestea se încheie şi al treilea capitol ce ne învaţă cum să facem negative din afirmative.

Trebuie înţeles, pentru lămurirea determinaţiei suplimentare universale, pentru ce anume, aşa cum s-au ivit „orice" şi „nu orice", n-am avut şi „unul anumit" şi „nu unul anumit". Căci ar fi trebuit să fie aşa : după cum acolo lui „orice", ca universal, i s-a alăturat numai particula negativă „nu", la fel ar fi trebuit aci ca determinaţiei suplimentare particulare „vreun" să i se adauge negaţia „nu" şi să rezulte „nu vreun". La aceasta răspundem că în chip necesar negativul trebuia să rezulte astfel : sau „nu vreunul" sau „nici unul" sau „nimeni". 141

Însă „nici unul" cu „nu unu" pot echivala, şi la fel „nici unul" cu „nimeni". Cît despre „nu vreunul", în general nu se întrebuinţează, el există doar în folosinţa [posibilă] a limbii greceşti; iar „nici vreunul" e un cuvînt poetic. Însă „nu unu", cu formularea lui neplăcută la auz, nici nu reprezintă negaţia lui „un om se plimbă", ci a numeralului „unu". A rămas aşadar, în chip necesar, „nici unul", care prin combinare şi alipire a devenit „niciunul", alcătuit [în greceşte] din numeralul „unu", dintr-o conjuncţie şi din negaţia „nu".

De vreme ce expresia de „nu orice" creează obişnuit nelămurire printre învăţăcei în anumite cazuri, dacă nu cumva introduce chiar pe „vreunul", cum se întîmplă în cazul imposibilului (căci spunîndu-se „nu orice om zboară", pare a se crea ideea că „vreunul zboară, altul nu zboară"; şi la fel, în cazul necesarului, „nu orice om respiră" pare să însemne că „unii respiră, alţii nu"), de vreme ce deci se creează o astfel de idee în ambele cazuri, trebuie să răspundem şi cu privire la acest punct. „Nu orice" spus ca atare în cele două cazuri, al necesarului şi al imposibilului, este implicat de universala negativă, cum de pildă, în cazul imposibilului, „nici un om nu zboară" şi „nu orice om zboară"[1] au aceeaşi valoare: căci sînt adevărate în acelaşi timp. În cazul necesarului, „nici un om nu respiră" şi „nu orice om respiră"[2], sînt false în acelaşi timp. În schimb în cazul contingenţei, nu există ceva implicat de universal negativă. Căci universal negativa, în cazul contingenţei, e totdeauna falsă, ca de pildă propoziţia „nici un om nu se plimbă"; pe cînd propoziţia „nu orice om se plimbă"[3] e adevărată. Faptul că spunem pe bună dreptate aceasta, e evident din afirmative. Căci aşa cum particular afirmativa se raportă la universal afirmativa, la fel trebuie să se raporte şi particular negativa la universal negativă. Particular afirmativa nu e implicată de universal afirmativă în cazul contingenţei; căci universala fiind falsă, particularea e adevărată. Dar în celelalte două cazuri e implicată. „Orice om respiră" şi cu „cîte un om respiră" sînt amîndouă adevărate. Iar în

[1] Ar fi trebuit poate: cîte un om nu zboară.

[2] V. sup., nota 1.

[3] V. sup., nota 1.

cazul imposibilului, atît propoziţia „orice om zboară" e falsă cît şi propoziţia particulară „cîte un om zboară". Căci ele sînt opuse universal negativei. Astfel că şi particular negativa e implicată de universal negativă, în cele două cazuri din urmă, însă în cazul contingenţei nu. Cu acestea se încheie atît capitolul al treilea cît şi teoria de faţă, cu voia Domnului.

p. 17ª 38. *De vreme ce unele dintre lucruri sînt universale altele singulare.* Aceasta înseamnă : particulare. Căci individualul înseamnă mai multe : semnifică singularul însuşi, ca Socrate (căci Socrate este denumit şi ceva individual şi ceva singular) ; dar individualul indică şi ceea ce e greu de divizat, ba chiar ce nu e de fel de divizat, ca punctul sau specia cea mai restrînsă. 54
Aci însă a spus singular în loc de particular şi individual ; adică denumeşte ceea ce se poate divide dar după diviziune nu păstrează prima formă. Prin urmare virtual el spune aceasta : „întrucît dintre lucruri unele sînt universale, altele particulare".

p. 17ᵇ3. *Dacă se spune în chip universal* [despre universal] *că-i revine ceva şi că nu-i revine, înseamnă că enunţările vor fi contrare.* El a denumit enunţări contrare afirmaţiile universale şi negaţiile universale, atunci cînd şi subiectul este universal şi determinaţia suplimentară e universală, fie că e afirmativă, fie că e negativă. De pildă „orice om se plimbă". „nici un om nu se plimbă". Iar el a denumit contrare aceste enunţări pentru că se aseamănă contrariilor cu intermediari. Căci aşa cum contrariile cu intermediari, de pildă albul şi negrul, caldul şi recele, nu pot fi prezentate simultan în acelaşi timp şi acelaşi subiect... la fel şi aceste propoziţii nu pot fi adevărate în acelaşi timp, dar false împreună pot fi. Într-adevăr, în cazul contingenţei amîndouă sînt false, ca de pildă „orice om se plimbă, nici un om nu se plimbă". Însă în celelalte două cazuri, una e întru totul adevărată, cealaltă falsă. Căci negativa universală, în cazul necesarului... propoziţia „nici un om nu zboară" e adevărată, iar universala afirmativă „orice om zboară" e falsă.

p. 17ᵇ6. *Cînd însă [enunţările se fac] despre cele universale, dar nu în chip universal, ele înseşi nu sînt contrare ; dar* 143

lucrurile pe care le indică ele pot fi uneori contrare. Universale spune neuniversal denumește el propozițiile care au subiectul universal însă determinația suplimentară nu. Pe acestea nu le socotește universale, pentru că uneori sînt adevărate împreună. El a spus însă că lucrurile indicate prin asemenea propoziţiuni sînt uneori contrare, făcînd aluzie la contrariile fără intermediari. Într-adevăr atunci cînd se iau astfel de propoziţiuni cu privire la contrariile fără intermediari, cele semnificate de
s.r ele introduc lucruri contrare, ca de pildă „numărul e cu soţ, numărul nu e cu soţ". Căci ele nu sînt contrare, întrucît sînt adevărate împreună, însă cele indicate de ele sînt contrare. Într-adevăr, ce nu e cu soţ semnifică imparul, iar imparul şi cu soţul se dovedesc a fi contrare. La fel cu „Socrate e sănătos, Socrate nu e sănătos", de vreme ce „nu e sănătos" indică a fi bolnav, iar boala şi sănătatea se arată a fi contrare. Aşa încît cele indicate de ele sînt contrare, cum sînt contrare boala şi sănătatea, sau soţul şi imparul.

p. 17[b]11. *Într-adevăr „orice" nu semnifică universalul, ci doar că îl ia în chip universal.* El a rostit în chip eliptic cele ce ţin de formularea aceasta. Complet este aşa : determinaţia suplimentară „orice" sau „nici un" nu semnifică o natură universală, ca la „om", ci semnifică doar o anumită relaţie a predicatului faţă de subiect. De pildă „orice om se plimbă". Aci „orice" semnifică faptul că, universal fiind subiectul, în speţă omul, faptul de a se plimba se atribuie tuturor indivizilor existînd sub „om". Aşadar sensul complet este că „orice" nu semnifică o natură universală ca expresia de om, ci că, universal fiind subiectul, predicatul revine tuturor categoriilor de lucruri de sub subiect. Astfel se încheie, cu voia Domnului, capitolul de faţă.

(CAPITOLUL 2)

p. 17[b]12. *A enunţa universalul în chip universal nu duce la ceea adevărat în cazul predicatului; căci nu va fi adevărată o afirmaţie în care universalul* ş.a.m.d.

După ce a redat care e deosebirea dintre propoziţii pe
144 baza subiectului, ce e sau determinat sau nedeterminat; pe

baza relației predicatului față de subiect; în plus și pe baza determinațiilor suplimentare (căci una e propoziția „omul [oarecare] se plimbă", altul e tipul de propoziție „orice om se plimbă") el cercetează acum dacă — așa cum determinația suplimentară a fost alăturată subiectului în „orice om se plimbă", făcîndu-se un alt tip de propoziție dincolo de „omul se plimbă"— 55v
e posibil să se alăture determinația suplimentară predicatului și să se facă alt tip de propoziție, ca de pildă „orice om e orice viețuitor". El declară că acest lucru e cu neputință, deoarece o asemenea propoziție, vreau să spun cea care posedă determinația suplimentară la predicat, e falsă. Însă mai întîi să spunem cîte asemenea propoziții universal determinate se nasc, care să posede, în afară de determinație, determinația suplimentară. Se nasc astfel 16 propoziții. Căci sînt 4 determinații suplimentare : acestea multiplicate dau 16 propoziții, fiindcă de 4 ori 4 dau 16. Într-adevăr, e necesar ca subiectul să posede una din aceste determinații suplimentare, iar predicatul să varieze în patru feluri, cum se arată mai jos :

Orice om e orice viețuitor	Un om e orice viețuitor
Orice om nu e orice viețuitor	Un om nu e orice viețuitor
Orice om e un viețuitor	Un om e un viețuitor
Orice om e nici un viețuitor	Un om e nici un viețuitor
Nu orice om e orice viețuitor	Nici un om e orice viețuitor
Nu orice om nu e orice viețuitor	Nici un om nu e orice viețuitor
Nu orice om e un viețuitor	Nici un om e un viețuitor
Nu orice om e nici un viețuitor	Nici un om nu e nici un viețuitor.

Aristotel afirmă așadar că nu trebuie alăturată determinația suplimentară universală de predicat, pentru că se nasc afirmații false. La aceasta adăugăm că spusa lui este adevărată, dar nu numai în cazul menționat, de vreme ce se ivesc și alte propoziții false, de pildă toate afirmațiile în cazul imposibilului și toate afirmațiile și negațiile universale în cazul contingenței. Așadar cît privește adevărul și falsitatea, el ar fi trebuit să înlăture și celelalte propoziții, nu numai pe acestea. Iar dacă le vom accepta pe acelea, de ce nu și pe acestea? Declară deci că, chiar dacă se găsesc în cazul acestor propoziții unele adevă- 145

rate, cum e cea că „orice om este un vieţuitor" şi „orice om nu este orice vieţuitor", există totuşi două motive pentru care nu vom accepta asemenea propoziţii. Întîi, din cauza excesului; 5c căci propoziţia „orice om e vieţuitor" şi „orice om e un anumit vieţuitor" înseamnă acelaşi lucru. În afara faptului caracterului excesiv, şi pentru considerentul că propoziţia e de nefolosit în ce priveşte silogistica. De pildă, fie o împletire silogistică de acest soi: „orice om e un vieţuitor, un vieţuitor este substanţă". O asemenea împletire este nesilogistică. Într-adevăr, a doua premisă este particulară; iar dacă premisa majoră se dovedeşte şi ea a fi particulară, o asemenea împletire se va dovedi nesilogistică, în prima figură, cum o vom afla, cu voia Domnului, din *Analitice*. De vreme ce, deci, o astfel de premisă este de nefolosit în cadrul metodei silogistice, în chip firesc n-o vom accepta. — Aceasta, cu privire la propoziţiile de două ori determinate suplimentar.

În cele ce urmează, Aristotel redă diferenţa opoziţiilor considerate în sînul propoziţiilor. Ele sînt în număr de patru. Una, este opoziţia propoziţiilor singulare; „Socrate se plimbă. Socrate nu se plimbă", a doua, cea a contrariilor, „orice om se plimbă, nici un om nu se plimbă"; a treia cea a subcontrariilor, fie că posedă ori nu o determinaţie suplimentară particulară, ca „omul [oarecare] se plimbă [omul oarecare nu se plimbă]" sau „un om se plimbă, nu orice om se plimbă" [1]; iar a patra, cea a propoziţiilor ce se înfruntă contradictoriu. El vorbeşte despre o opoziţie cu înfruntare contradictorie atunci cînd una este universală, cealaltă particulară, şi una e afirmativă, cealaltă negativă, numind opoziţia contradicţie. De pildă „orice om se plimbă, nu orice om se plimbă", „un om se plimbă, nici un om nu se plimbă"; în plus, şi opoziţia propoziţiilor singulare „Socrate se plimbă, Socrate nu se plimbă". Despre acestea el spune că se înfruntă contradictoriu, întrucît atît în ce priveşte timpul întreg cît şi în ce priveşte materia întreagă îşi distribuie între ele adevărul şi falsul. Cît despre nedumerirea ce se ridică în cazul timpului viitor, cu privire la opoziţiile singularelor, el însuşi o pune în lumină şi rezolvă.

---

[1] Ar fi trebuit, poate, „un om nu se plimbă". (Nota ediţiei româneşti.)

Despre propoziţiile universale afirmative şi negative, declară că se înfruntă în chip contrar. Pentru ce anume, însă, a denumit contrară o asemenea situaţie, s-a spus în prealabil. Cît despre contrarietatea dintre propoziţiile particulare şi cele fără determinaţie suplimentară, el o califică, în continuare, drept subcontrarie, pentru că stă sub cele contrarii. De pildă „unul" stă sub 56v
„orice", şi „nu orice" sub „nici unul". Iar aceasta este distincţia în opoziţiile din sînul propoziţiilor ... şi cea a propoziţiilor particulare. Pentru ce anume, o vom afla cuvînt cu cuvînt.

p. 17b 14. *Căci nu va fi adevărată nici o afirmaţie în care universalul se enunţă în chip universal despre predicat, ca de pildă „orice om e orice vieţuitor"* El a spus *nici o afirmaţie* în loc de nici o propoziţie, făcînd denumirea pe baza a ce este mai principal; căci dacă nu există afirmaţie, cu atît mai mult nici negaţie. Într-adevăr negaţia numai prin particula „nu" nu reuşeşte să depăşească afirmaţia, aşa cum am spus-o în repetate rînduri.

p. 17b 33. *Iar dacă e urît, înseamnă şi că nu e frumos; şi dacă devine, înseamnă şi că nu este.* Aci vrea să arate că propoziţiile particulare sînt de egală valoare, în cazul cînd sînt lipsite de determinaţie suplimentară. Iar acest lucru îl întreprinde în două feluri, pornind de la contrarii şi de la cele ce se prefac. Pe baza contrarietăţii lucrul stă aşa: dacă e adevărat să se spună că omul e frumos, e adevărat şi acest lucru, că omul e urît. Însă e evident că urît înseamnă: nu frumos. Este deci adevărat să se spună că omul e frumos, ca pentru Ahile sau Neleu, şi e adevărat să se spună că omul e urît, ca pentru Tersit, ceea ce înseamnă întru totul: nu frumos. Prin urmare propoziţiile sînt laolaltă adevărate. Dacă însă sînt laolaltă adevărate, e evident că nu e de fel contradicţie, ci pentru propoziţiile particular negative şi afirmative are loc echivalenţă. Acesta este primul argument. Al doilea argument este pe baza prefacerii şi e prezentat astfel: dacă e adevărat să se spună „omul este" din cauza celor dinainte existente, iarăşi este adevărat să se spună că omul nu este, prin aceea că devine şi ur- 147

meazã sã fie [1]. Căci ceea ce urmează să vină nu este încă. Prin urmare propoziţiile sînt laolaltă adevărate, cum s-a spus. Dacă însă contradicţia nu adevereşte laolaltă niciodată, înseamnă că negativa fără determinaţie suplimentară nu are aceeaşi valoare cu negativa universală. Aci se întreprinde cercetarea cu privire la negativa fără determinaţie suplimentară, anume dacă se echivalează cu negativa universală sau cu cea particulară. Căci despre afirmaţie nu există un singur fel de a vorbi : oricui îi e evident că afirmativa particulară şi cea fără determinaţie suplimentară au aceeaşi valoare, ca la „omul [oarecare] se plimbă. un om se plimbă", fără articol în chip evident. În schimb se intreprinde cercetarea despre negativa fără determinaţie suplimentară. anume dacă e implicată de negativa universală sau de cea particulară. Iar unii susţin că e implicată de negativa universală, invocînd drept martor pe Aristotel însuşi. Într-adevăr el o spune în altă parte şi pare a se folosi de ea în locul negativei universale, aşa cum a spus în *Despre suflet* : „nu există simţire dincolo de cele cinci senzaţii". adică „nu este *nici o* simţire dincolo de cele cinci senzaţii" ; şi la fel în *Fizică* :" nu este nici o mişcare dincolo de cele mişcate". —Noi susţinem că ea e întru totul implicată de particular negativă. E drept, este adevărat şi acest lucru , că e implicată de universal negativă, după cum în cazul imposibilului şi necesarului neapărat că, implicată fiind prin particular negativă, va fi implicată şi prin cea universală. Însă în cazul contingenţii, de vreme ce particular negativa, cum s-a spus, nu e implicată de universal negativă (căci cea particulară e adevărată, pe cînd cea universală e falsă), în chip firesc negativa lipsită de determinaţie suplimentară nu e implicată de universal negativă. Într-adevăr propoziţia „nici un om nu se plimbă" e falsă în chip recunoscut, pe cînd propoziţia „nu orice om se plimbă" e în chip recunoscut adevărată. Aşa încît întotdeauna negativa fără determinaţie suplimentară e implicată de particular negativă. Cît despre particular negativă şi afirmativa particulară, ele nu se înfruntă în chip contradictoriu. S-a spus într-adevăr că se înfruntă con-

[1] Textul e nesigur. (Nota ediţiei româneşti.)

tradictoriu acele propoziţii care în ce priveşte timpul întreg şi materia întreagă îşi distribuie adevărul şi falsitatea. Este, în concluzie, evident că şi propoziţiile fără determinaţie suplimentară sînt laolaltă adevărate în cazul contingenţii, nefiind socotite că se înfruntă în chip contradictoriu. Cît despre argumentele lui Aristotel, e limpede că au fost luate în cazul contingenţei. El avea drept ţintă să arate doar atît, cum că propoziţiile nu se înfruntă contradictoriu. — Cu acestea se încheie capitolul.

(CAPITOLUL 3)

p. 17[b] 38. *Este pe de altă parte evident şi că o singură negaţie aparţine unei singure afirmaţii, căci negaţia trebuie să nege acelaşi lucru pe care îl enunţă afirmaţia.*

Înfruntînd toate tipurile de propoziţii şi arătînd care anume sînt socotite că se combat contradictoriu, care în chip contrar, care subcontrar şi care sînt socotite singulare, acum el recoltează un rezultat pe baza celor spuse. Rezultatul acesta este că a devenit evident, din cele spuse, cum că o singură afirmaţie se înfruntă contradictoriu cu o singură negaţie. Dar cum obţine el aceasta din cele spuse? Se părea că unei singure afirmative, cea universală, i se împotrivesc două propoziţii, atît universal negativa cît şi particular negativa, şi doar ele. Într-adevăr am arătat negativa lipsită de determinaţie suplimentară drept echivalentă cu particular negativa. Numai că, dintre acestea, universal negativa nu se împotrivea oricăreia; căci ea era laolaltă falsă, în cazul contingenţei, cu universal afirmativa. Rămîne atunci o propoziţie, cea de speţa „nu orice om" care să fie înfruntată în chip contradictoriu. Şi într-adevăr, în orice timp şi în cazul oricărei materii ele îşi împart adevărul şi falsitatea. Din nou, în ce priveşte particular afirmativa de speţa „[cîte] un om se plimbă", două propoziţii par să i se împotrivească, anume universal negativa şi particular negativa. Dar particular negativa a fost laolaltă adevărată cu ea, în cazul contingenţei, aşa cum s-a arătat. Căci propoziţia „[cîte] un om se plimbă" şi „nu orice om se plimbă" sînt adevărate... În cazul contingenţei şi al necesităţii, particular 58[r] 14

afirmativa e adevărată, ca de pildă „un om se plimbă, un om respiră"; în schimb universal negativa e falsă în ambele cazuri, atît cea care spune că „nici un om nu respiră" cît şi „nici un om nu se plimbă". În cazul materiei imposibile [al conţinutului imposibil], invers, universala negativă adevereşte, spunînd „nici un om nu zboară"... pe cînd afirmativa singulară este combătută aci de o singură negativă; căci nu are o altă negaţie cea care arată împotrivirea în general. De pildă propoziţia „Socrate se plimbă" e combătută de o singură propoziţie, anume de „Socrate nu se plimbă" ... s-a arătat în general a nu fi o negaţie. În chip evident deci o singură propoziţie a fost combătută în chip contradictoriu de una singură. — Cu acestea se încheie primul punct.

În al doilea rînd stă punctul în care ni se înfăţişează un principiu oarecum de felul celui care s-a înfăţişat în secţiunea întîi. Acesta este că uneori pentru ceva adevărat există o singură afirmaţie şi o singură negaţie, alteori nu una singură. Principiul înfăţişat acum diferă de cel din secţiunea întîi, în acest sens că în prima secţiune ni s-a înfăţişat diferenţa dintre vorbirile simple şi cele compuse, pe cînd aci se determină acest lucru în el însuşi, anume cînd există o singură enunţare, spre a se căpăta propoziţia ce se împotriveşte contradictoriu. El spune aşadar că, atunci cînd unul dintre termeni este omonim, nu există o singură propoziţie, dînd drept cauză faptul că nu e cu putinţă ca o alta să i se împotrivească în chip contradictoriu. Căci de pildă sînt laolaltă adevărate propoziţiile „Aias se plimbă" şi „Aias nu se plimbă", dacă sînt luate despre alte subiecte. Dacă însă unul din termeni nu e omonim, fie subiectul fie predicatul, atunci există pe deplin o singură afirmaţie şi prin aceasta va exista şi o altă propoziţie care s-o combată contradictoriu, de pildă „Socrate se plimbă, Socrate nu se plimbă", în cazul că Socrate înseamnă un singur lucru.

p.18ª 18. *Dacă însă e pus un singur nume pentru două lucruri ,atunci la cele la care nu este vorba de un singur lucru*
52v *nu este o singură afirmaţie.* El însuşi a luat exemplul de „om" şi „cal". Să aibă aşadar — spunea el — omul şi calul denumirea
150 comună de „haină"; ca atare propoziţia „haina este albă"

înseamnă și „calul este alb", și „omul este alb", ambele propoziții întîmplîndu-se să fie adevărate. Așa încît prima propoziție, „haina este albă", semnifică fie două lucruri, fie nici unul; căci nu e cu putință ca omul să fie și cal, calul și om, astfel încît să putem socoti una singură propoziția „haina este albă". — Cu acestea se încheie al doilea punct.

În cele ce urmează, el ridică o nedumerire și despre contradictoria singularei, anume cum se spune că se distribuie adevărul și falsitatea în cazul timpului viitor, — dezlegînd nedumerirea. Însă acestea ne ajung pentru considerațiile de față. Cum anume face el aceasta, o vom afla, cu voia Domnului, în cadrul altor considerații. Ce înseamnă „expresie" fiind lămurit, ca și toate din sînul ei fiind bine cercetate, vom putea încheia aci capitolul de față.

(CAPITOLUL 4)

p. 18[a] 28. *În cazul lucrurilor ce sînt și au fost, e necesar ca afirmația sau negația să fie adevărată ori falsă* ș.a.m.d.

Deosebind cît se poate de lămurit și de exact cele patru opoziții, iar dintre acestea *pe una* numind-o subcontrarie, cu propoziții care nu-și distribuie întotdeauna adevărul și falsitatea, ci sînt adevărate laolaltă, în speță propozițiile particulare și cele fără determinare suplimentară, *pe alta* numind-o contrarie, vreau să spun cu propoziții universale, cea afirmativă și cea negativă, care de asemenea în cazul conținutului contingent sînt laolaltă adevărate, pe cînd celelalte opoziții, atît a singularelor cît și a particularei față de universală, fie a particularei afirmative fie a celei negative, sînt socotite de tip contradictoriu, — spunînd deci toate acestea în perspectiva celor de mai înainte, el cercetează acum pe drept faptul că, în cazul celorlalte trei opoziții, comportarea va fi aceeași pentru toate timpurile în ce privește distribuirea după adevăr și falsitate, fie că exprimă laolaltă adevărul, fie că exprimă laolaltă falsul. Dar în cazul singularelor, dacă pentru prezent și pentru trecut iarăși ele se distribuie întru totul în același mod determinat în ce privește adevărul ori falsitatea, în cazul viitorului începe o nedumerire, dacă s-ar putea cumva

să se distribuie adevărul şi falsitatea în acelaşi mod, în chip determinat. Dacă este aşa, va rezulta ceva absurd : faptul că se suprimă contingentul şi toate se petrec în chip necesar. Iar această problemă, pe care Aristotel a pus-o acum în joc, este şi de ordin teologic ; căci acest lucru, tocmai, e acum supus cercetării, dacă toate se ivesc cu necesitate, sau unele cu necesitate, altele nu. Dar este şi ceva de ordinul ştiinţelor naturii; căci cercetăm lucrurile şi natura celor ce se ivesc şi pier, anume dacă posedă o astfel de natură încît să se ivească în chip necesar, sau astfel încît uneori să se ivească, alteori nu. Şi este şi ceva de ordin logic. Tema în cercetare este tocmai aceasta, de vreme ce este vorba de propoziţii, iar cercetarea propoziţiilor ţine de logică. Dar tema în cercetare nu e străină nici de etică. Căci dacă într-adevăr toate se ivesc cu necesitate, atunci nu trebuie să ne preocupăm, de virtuţi, nici să ne abatem de la viciu. În ce priveşte felul cum prezintă Aristotel nedumerirea şi cum o dezleagă, o vom învăţa din însăşi spusa lui Aristotel, producînd din afară două argumente pentru înlăturarea opoziţiei, dintre care un argument este de ordin logic, în speţă obişnuit, celălalt de ordin real. Argumentul logic poate fi înfăţişat printr-o activitate de a noastră, în felul următor. Dacă urmează să seceri, se poate argumenta, nu înseamnă că poate vei secera, poate nu vei secera, ci întru totul că vei secera. La fel în cazul negaţiei, dacă nu vei secera, nu înseamnă că poate nu vei secera, poate vei secera, ci întru totul că nu vei secera. Însă „întru totul" introduce necesitatea, iar necesitatea fiind introdusă va dispărea contingentul. Numai că, la aceasta este lesne de replicat că argumentul a luat drept admis tocmai ce e supus cercetării. Într-adevăr teza de aci nu stabileşte încă „dacă vei secera" ; căci tocmai aceasta este tema în cercetare. Întreaga teză se stabileşte pe deplin prin vorbirea categorică. Cine nu ştie că dacă voi secera, atunci întru totul voi secera? Dar de unde e evident că voi secera? căci acest lucru nu s-a stabilit prin vorbirea categorică. — Acesta este primul argument. Celălalt argument se înfăţişează astfel. Divinul, spune argumentul, posedă cunoaşterea celor viitoare, sau nu o posedă. A afirma că nu o posedă este lipsit de pietate şi cu neputinţă. Dacă însă
152 spunem invers, că o posedă, dar că ea e nedeterminată, atunci

şi acest lucru nu e departe de o anumită impietate; căci prin ce mai diferă de cunoaşterea noastră? Dar dacă cele care în act sînt una, în chip limpede au şi aceeaşi natură... Şi acela ştie pe deplin că lucrul se iveşte şi peste mii de ani, el ivindu-se atunci pe deplin; căci adevărul vorbirii, cum spune Aristotel, implică existenţa lucrurilor. Dacă vorbirea e adevărată, şi intelectul, cel creator... va fi întru totul şi ceea ce urmează să fie. Dezlegînd această nedumerire, Jamblichos spune că subiectul care cunoaşte şi cunoscutul se acopere uneori, aşa cum face sufletul ce se cunoaşte pe sine (căci aci acelaşi este cercetătorul cu cercetatul, cunoscătorul cu cunoscutul), sau alteori cunoscătorul e superior lucrului cunoscut şi cunoaşte în chip superior faţă de natura aceluia, ca de pildă cînd cunoaştem pieritorul, pe Socrate, ca vieţuitor raţional muritor. Căci aci am cunoscut lucrul dintr-o perspectivă superioară faţă de natura lui Socrate: într-adevăr „vieţuitor raţional muritor" este ceva veşnic şi nepieritor. Dar deopotrivă cunoscătorul poate cunoaşte dintr-o perspectivă inferioară faţă de natura cunoscutului, ca de pildă cînd încercăm a cunoaşte divinul; căci în general închipuim unele figuri şi unele reprezentări corporale, dar e evident că aci cunoaşterea este inferioară lucrului cunoscut. Aşadar, cum s-a spus, este posibil să se cunoască obiectul de cunoscut în chip superior faţă de natura lui, cum arătam în cazul lui Socrate. Iar divinul cu- 63r
noaşte cele născute dintr-o poziţie superioară faţă de natura lor. Acestea se ivesc în chip nedeterminat, datorită firii lor, pe cînd divinul le cunoaşte în chip determinat. Numai că iarăşi se produce aci o nedumerire; căci dacă el ştie că omul vrea să facă ceva anumit, în cazul celor bune în chip firesc nu e o piedică; dar de ce nu e la fel în cazul celor rele? De pildă, ştie că acest copil are să ajungă un ticălos, o pacoste, un ucigaş: oare poate să-l impedice, ori nu? A spune că „nu poate" este o culme de impietate; aşadar poate. Iar în cazul că poate, dar nu vrea să-l împiedice, acest lucru ţine de invidie şi de dorinţa de rău. — Vom răspunde la aceasta că demiurgul a dat liberul arbitru pentru faptele bune viitoare. Căci dacă lucrurile n-ar sta sta în relaţie reciprocă, nu s-ar putea converti. Aşa cum, în cazul luptătorilor, după întreceri ei au parte de

daruri, pe cînd cel care nu s-a luptat nu e de fel socotit demn de răsplată, acelaşi lucru se întîmplă şi cu toate cele de aci. Dar acestea sînt spuse din afară. Aristotel adoptă în prealabil un principiu izvorînd de altundeva, spre a putea suprima contingenţa. Principiul este că existenţa lucrului e implicată de adevărul vorbirilor, inexistenţa de falsitatea lor. Va fi suprimat aşadar contingentul. Căci dacă era adevărată afirmaţia de ieri despre copilul născut astăzi, că se va naşte a doua zi un prunc voinic şi alb, atunci urmează întru totul să fie aşa. Şi invers, dacă se naşte, spusa era întru totul adevărată. La fel, dacă era falsă spusa că mîine se va naşte, atunci nu se naşte; iar dacă nu se naşte, înseamnă că spusa era falsă. Dacă deci este hotărît adevărat, în cazul evenimentelor singulare, cum că acest lucru are loc mîine, de pildă că va avea loc o bătălie navală, ea va avea pe deplin loc şi toate se întîmplă cu necesitate... căci nimic nu se opune ca unul să afirme altul să nege, pentru un răstimp oricît de mare de ani. Dacă însă e aşa, ar fi ceva absurd să se încerce suprimarea contingentului. Într-adevăr, noi sîntem şi fiinţe înzestrate cu voinţă; iar voinţa
a' nu e în zadar, căci nici divinitatea nici natura nu fac ceva în zadar. Însă exerciţiul voinţei noastre nu poartă nici asupra necesarului, nici asupra imposibilului (căci nimeni nu poate vroi: „trebuie să zbor", sau „trebuie să nu respir") ci poartă asupra contingentului. Aşadar contingenţă este. Iar dacă este, înseamnă că una din propoziţiile acestea opuse nu este, în chip precis şi total, fie adevărată, fie falsă. Acestea sînt cele pe care ni le transmite Aristotel. El însă aduce şi o altă soluţie, mai desăvîrşită, pe care o vom afla, cu voia Domnului, în cadrul altei consideraţii.

p. 18[a] 28. *În cazul lucrurilor ce sînt şi au fost, e necesar ca afirmaţia sau negaţia să fie adevărată ori falsă.* Aci trebuie să se adauge „în chip determinat", de vreme ce întru totul una din ele este adevărată, o alta falsă ... Dar ce vom spune cu privire la divin? Căci pentru noi este ceva nedeterminat şi nu ştim dacă va avea loc sau nu mîine o bătălie navală; în schimb divinitatea o ştie determinat întru totul. Noi ştim
154 ansamblul acesta „fie va avea loc, fie nu", pe cînd el ştie

un lucru, cum că va avea loc sau că nu va avea loc. În afară de aceasta mai spunem că nu în măsura în care o ştie are loc lucrul acesta (căci cunoaşterea divină nu este cauză de producere a lucrului), ci dimpotrivă; într-adevăr, de vreme ce lucrul se produce, el este cauza prevederii divine.

p. 18ª 34. *Căci în cazul că orice afirmaţie şi negaţie sînt sau adevărate sau false şi dacă e necesar ca orice lucru să existe sau să nu existe.* Aci adoptă teza ce afirmă că adevărul vorbirii implică existenţa lucrului, iar falsitatea vorbirii inexistenţa lucrurilor. Dar teza este falsă dacă o raportăm la imposibil, şi tocmai această schemă de gîndire reprezintă reducerea la imposibil.

p. 18ª 38. *Într-adevăr amîndouă lucrurile nu vor exista simultan în asemenea cazuri.* Făcînd aluzie la cele fără determinaţie suplimentară, el spune că au acest lucru în propriu, faptul de a fi laolaltă adevărate sau false. El declară deci că în cazul propoziţiilor singulare nu se petrece acest lucru.

p. 18ᵇ 9. *Pe deasupra, dacă un lucru este alb acum, era adevărat să se spună dinainte că va fi alb.* Aci el adoptă dovada cum că ivirea lucrului este implicată de adevărul vorbirilor.

p. 18ᵇ 16. *De altfel nici nu ar fi cazul să spui că nici una din două nu e adevărată, anume „va fi" sau „nu va fi"* ş.a.m.d. Nu numai acest lucru ar fi absurd — cum a spus — ca ambele propoziţii să fie false, ci se va dovedi, pe deasupra, fie că urmează să aibă loc lucrul, fie că nu urmează. Căci dacă e falsă afirmaţia care susţine că mîine va avea loc o bătălie navală... falsă fiind afirmaţia rezultă că e adevărată negaţia, care era presupusă şi ea drept falsă. Şi invers, dacă e falsă negaţia care susţine că „mîine nu va avea loc o bătălie navală", urmează că e adevărată afirmaţia şi va avea loc o bătălie, astfel că din nou se va petrece acelaşi lucru.

p. 18ᵇ 26. *Dar cele de mai sus şi altele de acest fel sînt fără nici o noimă.* Care anume sînt cele absurde, de vreme ce —

ar spune cineva — una din aceste propoziţii este precis falsă întru totul? Va rezulta ceva absurd în sensul că este suprimată contingenţa şi toate se ivesc sub o necesitate.

p. 18[b] 31. *Ar rezulta că nu ar mai trebui nici să chibzuieşti, nici să te osteneşti.* Aci, ca şi cum ar apăra teza, pune înaintea existenţei contingentul. Cît despre făptuire, vorbeşte în sensul unui demers în general în sînul lucrurilor. Cu acestea se încheie capitolul.

(CAPITOLUL 5)

p. 19[a] 23. *Este aşadar necesar ca existentul să fie, atunci cînd este, şi inexistentul să nu fie, atunci cînd nu este* ş.a.m.d.

Am aflat astfel care sînt nedumeririle ridicate cu privire la contingent, cum anume a conceput el să-i obţină suspendarea. Pe de altă parte am adus şi soluţiile. Prima încercare se întemeia pe cunoaşterea divină, soluţie propusă de către Iamblichos. A doua era pe baza implicaţiei lucrurilor şi vorbirilor, anume că, dacă adevărul spuselor... şi neadevărul spuselor implică inexistenţa lucrului iar inexistenţa lucrului falsitatea spuselor, atunci se va suprima contingentul. Acest lucru l-a soluţionat Aristotel pe baza providenţei, cînd a spus că, întrucît divinitatea
[illegible] ne-a făcut, prin mijlocirea firii, fiinţe cu voinţă, iar faptul de-a vroi nu poartă nici asupra celor necesare nici asupra celor imposibile ci asupra celor contingente, atunci în chip evident contingentul există. Iar nu în măsura în care vorbirea e adevărată se iveşte lucrul, ci în măsura în care se iveşte lucrul respectiv este vorbirea adevărată, în cazul spuselor adevărate şi al existenţei lucrurilor. Şi invers, nu în măsura doar în care e falsă vorbirea are loc inexistenţa lucrurilor, ci prin inexistenţa lor se face că nu e adevărată vorbirea, ci falsă. Pe toate acestea înfăţişîndu-le, în legătură cu temele întîlnite, el soluţionează acum aceeaşi nedumerire în chip organizat. El aduce argumentul pe temeiul diviziunii, spunînd că realul, respectiv necesarul, este de două feluri, fie necesarul absolut, fie cel pe bază de ipoteză. Numim necesar pe bază de ipoteză cazul în care predicatul revine în fapt
156 subiectului. Însă acelaşi predicat poate şi să nu revină, ca faptul de

a şedea, în ce priveşte pe Socrate, sau de a dormi; căci dacă în fapt doarme, atunci cu necesitate îi revine somnul. Cît despre necesarul absolut, el e îndoit. El există sau în cazul celor veşnice, sau într-al celor de sub naştere şi pieire, atunci cînd apare o diferenţă constitutivă a lucrului-subiect. O numim „constitutivă", de vreme ce, în cazul necesarului prin ipoteză, dacă separăm atributul, respectiv predicatul, ca de pildă pe a se plimba sau a dormi, subiectul nu se suprimă, pe cînd aci se întîmplă ca la foc unde, separîndu-se căldura, se suprimă subiectul, adică focul. Dar care este perspectiva în cazul celor veşnice? Este ca în spusele: „soarele se mişcă în chip necesar" sau „divinitatea este în chip necesar bună". În cazul celor de sub naştere şi pieire totul se petrece ca la foc. În speţă se petrece, spunem, ca la ceva particular, nu general, de vreme ce particularul se naşte şi piere, pe cînd universalul rămîne acelaşi veşnic şi nu piere. Aşa sînt de luat în consideraţie necesarul absolut ca şi cel ipotetic, în cazul fiinţei. Dar e evident că şi nefiinţa e îndoită: ceea ce nu există în general, ce nu a fost, nu este, nici nu va fi, ca de pildă, „skindapsul" [sau centaurul] şi cele de acest 62r
soi; sau ceea ce într-un fel este, într-altul nu, ca în cazul celor contingente. Este deci necesar ca, în felul în care se comportă fiinţa faţă de necesitate şi lipsa de necesitate, la fel să se comporte şi spusele. Iar întru cît un fel de fiinţă este, cum s-a spus, pe bază de necesitate în chip absolut şi principal, un alt fel de fiinţă este în chip condiţionat, aşa întru totul trebuie să se comporte şi contradicţia lor... o parte a contradicţiei să fie adevărată în chip determinat, o alta falsă. În cazul celor contingente care există într-un fel — ceea ce am spus că şi este necesarul condiţionat — este indiferent ca fie afirmaţia fie negaţia să fie adevărată ori falsă în chip determinat. Căci întregul acesta, faptul că mîine sau are loc o bătălie navală sau nu are loc, este întru totul necesar; de asemenea fie va avea loc la o anumită oră, fie nu va avea loc. Dar a spune în chip determinat, precizînd că va avea loc întru totul (sau că nu va avea), nu mai este ceva adevărat, întru cît acest lucru însuşi este nedeterminat. Iar aceasta este soluţia nedumeririi.

El ne mai dă un principiu în legătură cu diviziunea propoziţiilor, cele alcătuite din subiect şi predicat, principiu pe

care l-am şi indicat, cum că în propoziţii în chip necesar subiectul este sau determinat sau nedeterminat. Şi fie că subiectul este determinat, fie că e nedeterminat, el îşi asociază întru totul verbe, sau forme ale verbului — ceea ce pentru claritate el a lăsat deoparte —, sau posedă un verb nedeterminat. Iar pentru acestea a dat exemple, la cele ce au subiectul determinat: „Socrate se plimbă", „omul [oarecare] se plimbă", „un om se plimbă", „orice om se plimbă". La fel şi negaţiile: „Socrate nu se plimbă", „omul [oarecare] nu se plimbă", „nici un om nu se plimbă", „nu orice om se plimbă". Nedeterminat însă este subiectul ce are legată de el negaţia „nu". Iar exemplele la acestea sînt evidente. Aşa vorbind, el pune capăt teoriei de faţă. Căci se curmă aci secţia a doua, ca şi capitolul respectiv.

ÎNCEPUTUL SECŢIUNII A TREIA

CAPITOLUL 1

p. 19[b]19. *Însă atunci cînd există enunţul suplimentar, ca un al treilea, opoziţiile sînt spuse în două feluri.*

În această secţiune tratează despre propoziţiile alcătuite din subiect, predicat şi dintr-un al treilea enunţ predicativ suplimentar, ca de pildă în propoziţia „Socrate este drept", unde Socrate e pus ca subiect, „drept" ca predicat, iar verbul de existenţă „este" e socotit că se enunţă suplimentar, ca un al treilea. Noi însă, înaintea explicaţiei cuvînt cu cuvînt, vom analiza următoarele trei puncte: întîi, care e numărul unor astfel de propoziţii; al doilea, cum facem negaţiile din aceste afirmaţii şi al treilea, care e implicaţia acestor propoziţii, în speţă care propoziţie urmează căreia. Trebuie deci început cu primul punct, şi astfel să spunem care e numărul unor asemenea propoziţii. Ele sînt îndoitul celor alcătuite din predicat şi subiect; căci acolo se dovedea că sînt 144 de propoziţii, pe cînd aci vor fi 288, din acelaşi motiv. Într-adevăr e necesar ca ambii termeni, atît subiectul cît şi predicatul, să fie sau determinaţi sau nedeterminaţi; ori, ca subiectul să fie determinat, predicatul nedeterminat; ori invers, subiectul nedeterminat, predicatul determinat. Au rezultat deci patru forme. Exemple pentru acestea, avînd
158 ambii termeni determinaţi sînt: „omul este drept"; cu ambii

nedeterminaţi: „non-omul este non-drept"; cu subiect determinat şi predicat nedeterminat: „omul este non-drept"; şi la fel: „non-omul este drept". Multiplicînd deci fiecare propoziţie pe baza tripartiţiei timpului, se ivesc 12 propoziţii. Apoi multiplicînd aceste 12 propoziţii pe baza tripartiţiei materiei [modului], rezultă 36. Aceste 36 de propoziţii se împătresc, de 63r
vreme ce afirmăm că patru sînt propoziţiile afirmative, cea singulară şi cea fără determinaţie suplimentară, cea particulară determinată suplimentar şi cea universală determinată suplimentar. Împătrindu-se deci cele 36 de propoziţii, rezultă 144, în chip evident afirmative, iar la fel se admite că vor fi tot atîtea negative. Laolaltă vor fi 288. — Cu acestea se încheie primul punct.

Al doilea punct este cel la care cercetăm cum facem negaţii din asemenea afirmaţii, anume cui asociem negaţia „nu": subiectului, predicatului sau celui de-al treilea, enunţat suplimentar. Faptul că nu trebuie asociată subiectului, l-am şi aflat. Însă nici predicatului, deoarece s-ar naşte din nou o afirmaţie nedeterminată, pe care Teofrast a numit-o prin metateză, fie pe baza schimbării negaţiei „nu" de la cel de-al treilea enunţ suplimentar asupra enunţului predicativ, fie fiindcă li se preschimbă locul în schemă. Într-adevăr, aşa cum vom învăţa, nu s-ar mai produce afirmaţia pe bază de afirmaţie şi negaţia pe bază de negaţie. Din aceste motive a socotit Teofrast că e cazul să numească asemenea propoziţii prin „metateză". După cum aşadar am spus, nu trebuie să se asocieze predicatului negaţia „nu", ci celui de-al treilea enunţ suplimentar; căci dacă am asocia-o predicatului, nu numai că am face o afirmaţie nedeterminată, cum spuneam (căci „omul e non-drept" reprezintă o afirmaţie, dar una nedeterminată), nu ar rezulta doar aceasta, dar şi că rolul conducător în asemenea propoziţii l-ar avea cel de-al treilea, enunţul suplimentar. De aci se şi numesc asemenea propoziţii: pe bază de enunţ suplimentar [de copulă]. Urmărim aşadar aci să suprimăm legătura, spre a se dizolva întreaga afirmaţie. Într-adevăr, „drept" nu se putea asocia 63v
omului decît prin verbul de existenţă „este". Trebuie deci să se desfacă legătura, pentru ca întreaga afirmaţie să fie dizolvată. Acestea, în cazul că propoziţiile sînt fără determinaţie supli- 159

mentară. În schimb în propoziţiile cu determinaţie suplimentară, aşa cum s-a spus, negaţia „nu" trebuie asociată determinaţiei. În primul rînd, pentru că rolul principal îl joacă determinaţia suplimentară. Căci aceasta înseamnă cantitatea, cum am arătat-o dinainte; aşadar aceleia îi asociem negaţia „nu", spre a suprima cantitatea. Într-adevăr faţă de propoziţia „orice om nu este drept", noi spunem, suprimînd cantitatea, cum că nu e adevărat; spunem: „nu orice om este drept". În al doilea rînd, dincolo de acestea, dacă nu am face aşa negaţiile şi nu am asocia negaţia „nu" determinaţiei suplimentare, atunci nu s-ar naşte contradicţia. De pildă, în spusa „orice om este drept", dacă vom face negaţia „orice om nu este drept", ambele se vor întîmpla să fie false, în cazul materiei contingente, şi atunci nu va mai fi contradicţie. Dacă însă spunem „orice om este drept", „nu orice om este drept", una din propoziţii este întru totul adevărată, alta falsă. Cu acestea se încheie al doilea punct.

Al treilea punct este cel în care tratăm despre implicaţia propoziţiilor: anume care propoziţie e implicată de o alta, şi care nu. Înţelegem aceasta în felul următor. Fiind date două antiteze, una determinată alta nedeterminată (numesc aci antiteză determinată pe cea care are predicat determinat, nedeterminată pe cea cu predicatul nedeterminat; dar vom spune simplă antiteză determinată, ca de pildă „omul este drept" — „omul nu este drept", pe cînd pe cea nedeterminată o vom numi prin metateză, cum s-a spus), s-au ivit astfel 4 părţi, respectiv patru propoziţii: „omul este drept", afirmaţia simplă; „omul nu este drept", negaţia simplă; „omul este non-drept", afirmaţie prin metateză; „omul nu este non-drept", negaţie prin metateză. Aceste patru părţi fiind date, două din ele, anume cele prin metateză, se vor raporta la negaţia şi afirmaţia simplă, în ce priveşte implicaţia, aşa cum o fac afirmaţiile şi negaţiile privative. Căci aşa cum negaţia privativă „omul nu e nedrept" e implicată de afirmaţia simplă şi este mai întinsă decît ea, la fel şi negaţia prin metateză, anume „omul nu este non-drept" e implicată de afirmaţia simplă, care este „omul e drept", şi este mai întinsă decît ea. Într-adevăr negaţia privativă care spune că „omul nu este nedrept", se potriveşte nu numai în

cazul oamenilor drepţi dar şi în cel al copiilor şi al celor ce posedă un caracter mijlociu. La fel şi negaţia pe bază de metateză, care spune că „omul nu este non-drept", se potriveşte acestor cazuri. Dar afirmaţia simplă, care spune că „omul e drept", se potriveşte numai în cazul celor drepţi. La fel, afirmaţia pe bază de metateză care spune că „omul este non-drept", se întinde asupra mai puţinora decît negaţia simplă, „omul nu este drept". Într-adevăr, afirmaţia privativă se întinde numai asupra celor nedrepţi, pe cînd negaţia simplă nu numai asupra celor nedrepţi, ci şi asupra copiilor, asupra pietrelor şi. pur şi simplu, asupra celor ce nu sînt îndeobşte primitoare de dreptate. La fel deci cum afirmaţia privativă poartă asupra mai puţinora decît negaţia simplă, tot aşa şi afirmaţia prin metateză, „omul este non-drept", se întinde asupra mai puţinora decît negativa simplă, „omul nu e drept". Căci negaţia simplă, aşa cum s-a spus, se potriveşte şi în cazul pietrelor şi al copiilor şi al celor nedrepţi. În schimb afirmaţia prin metateză, potrivindu-se în cazul copiilor şi al celor cu caracter indiferent, în speţă al celor nici drepţi nici nedrepţi, nu se potriveşte în cazul pietrelor; căci nimeni nu spune că „piatra este om non-drept", aci propoziţia fiind găsită falsă; pe cînd negaţia simplă, care spune „piatra nu e om drept", desprinde şi ce e drept şi omul de piatră. Cealaltă afirmaţie, prin metateză, care spune că „piatra este 64v
om non-drept", spune acest lucru, cum că piatra este om, dar nu drept. Astfel încît negaţia simplă e mai generală decît afirmaţia prin metateză. Iar ele nu se convertesc. Căci raportul pe care îl au propoziţiile privative faţă de propoziţiile prin metateză îl vor avea, după generalitate şi particularitate, cele simple. Într-adevăr, afirmaţia privativă care spune că „omul este nedrept" este mai restrînsă, aşa cum s-a spus, ca afirmaţia prin metateză care spune că „omul este non-drept"; iar afirmaţia simplă a fost înfăţişată ca mai generală decît aceea, în acelaşi fel. De vreme ce afirmaţia privativă este mai particulară decît afirmaţia prin metateză, înseamnă că şi negaţia ei, care spune că „omul nu e nedrept" este mai generală decît negaţia prin metateză care spune că „omul nu este non-drept". Însă afirmaţia simplă a fost dovedită ca fiind mai particulară decît aceea. Aşadar pe drept cuvînt s-a spus că, dintre cele patru 161

părți, cele prin metateză sînt astfel implicate de afirmațiile și negațiile simple cum sînt propozițiile privative, numai că nu se convertesc. — Acestea fie spuse despre propozițiile fără determinație suplimentară. Implicația are loc în același fel și în cazul propozițiilor cu determinație suplimentară; numai că propozițiile așezate pe diagonală nu sînt laolaltă adevărate, în cazul materiei contingente, la fel ca acolo. Căci întotdeauna cele de pe diagonală se adeveresc laolaltă, în cazul celor lipsite de determinație suplimentară; pe cînd în cazul propozițiilor determinate suplimentar, uneori ele se adeveresc laolaltă, alteori sînt false laolaltă. Iar acest lucru este evident din diagramă. Astfel, în prima diagramă se află „omul este drept", afirmația simplă, iar în diagonală cu ea se află afirmația prin metateză, care spune că „omul este non-drept". Ambele sînt în chip recunoscut adevărate, atît cea care spune „omul este drept", pentru Socrate, cît și cea care spune „omul este non-drept", pentru Anytos sau copil. La fel se află la dreapta „omul nu este drept", negația simplă, iar în diagonală cu aceasta se află negația prin metateză care spune „omul nu este non-drept". Ele sînt laolaltă adevărate; căci negația care spune că „omul nu este drept" se adevereşte în cazul copiilor, iar despre ei se adevereşte de asemenea și negația pe bază de metateză. Așa încît s-a arătat că întotdeauna, în cazul celor nedeterminate suplimentar, propozițiile de pe diagonală sînt laolaltă adevărate. În cazul celor determinate suplimentar, să luăm propoziția de mai sus, afirmația simplă „orice om este drept", care e falsă în chip recunoscut. La dreapta ei se află altă propoziție ce o înfruntă contradictoriu, cea care spune că „nu orice om este drept". Dar din nou fie pusă dedesubt negația prin metateză, cea care e implicată de universala afirmativă, „nu orice om este non-drept"; la dreapta acesteia se află afirmația cea care spune că „orice om este non-drept". Universalele de pe diagonală, afirmația simplă și cea prin metateză, sînt false laolaltă, în speță cea care spune „orice om e drept" și cea care spune „orice om este non-drept". Celelalte pe diagonală, cea care spune „nu orice om este drept" și propoziția „nu orice om este non-drept", sînt laolaltă adevărate; căci este adevărat să
 spui „nu orice om este drept" și să spui „nu orice om este non-

drept". — Apoi, mergînd mai departe, el ne dă un model şi pentru propoziţiile care au subiectul nedeterminat. Care sînt ele, am şi aflat-o. De vreme ce aşadar am spus acestea şi capitolul de faţă a luat o dezvoltare destul de mare, să punem aci capăt formulărilor de faţă, silindu-ne ca, dacă va fi nevoie, să mai aducem unele lămuriri, după puterile noastre.

p. 19^{b}20. *De pildă în: „omul este drept", pe „este" îl socotesc a alcătui un al treilea în sînul afirmaţiei, fie că e nume sau verb.* Trebuie ştiut că „a alcătui" nu a fost bine spus; căci „este" nu e alcătuit din două cuvinte sau mai multe. Într-adevăr, orice compus e alcătuit din cel puţin două. Tu, deci, acceptă pe *alcătuieşte* în loc de „se adaugă", pe care el însuşi, ceva mai jos, l-a introdus pentru „se alcătueşte", sau atunci „se alcătuieşte" figurează în loc de: „se pune laolaltă cu ceilalţi", în speţă laolaltă cu predicatul şi subiectul. *Nume* şi *verb* a spus acum în sensul „cu ce nume îl vei numi". A spus nume în sens general. Arătam, într-adevăr, că şi ceea ce înseamnă pentru noi nume şi verb, şi orice parte de vorbire, erau calificate de cei vechi „nume". Dacă însă califici pe „este" drept verb, atunci dai numele lui propriu. Pe de altă parte trebuie ştiut că Aristotel numeşte afirmaţia şi negaţia propoziţii simple, nu în sensul că celelalte n-ar fi afirmaţii şi negaţii, ci pe cele simple le socoteşte afirmaţii şi negaţii întru cît ele sînt principalele printre propoziţii.

p. 19^{b}24. *Vreau să spun că „este" se alătură fie lui „drept", fie lui „non-drept".* Acum a spus bine, în cazul lui este, că *se alătură*... a dat de înţeles propoziţia simplă, pe cînd cu *lui non-drept* propoziţia prin metateză, „omul este non-drept".

Aci el înfăţişează propoziţiile prin metateză. Şi merită să fie cercetat dacă negaţia prin metateză semnifică o afirmaţie sau o negaţie. Vom spune deci că negaţia prin metateză e implicată de afirmaţia simplă. Şi e firesc pentru că, în sînul celor reale, atunci cînd două negaţii sînt legate de termeni diferiţi sau de particula auxiliară (numesc aşa fie determinaţia suplimentară fie pe cel de-al treilea, adaosul predicativ) ele dau întru totul o afirmaţie, ca de pildă „omul este drept", „omul nu este non-drept". Aci „nu este non-drept" indică o afirmaţie. Dar

atunci cînd negaţiile sînt luate pentru cele nereale, rezultatul e indiferent. Căci o aceeaşi negaţie prin metateză, în cazul celor indiferente, ca de pildă a celor ce nu sînt nici drepte nici nedrepte, nu aduce aceeaşi afirmaţie. Spunem însă: negaţie dublă asupra termenilor diferiţi ai propoziţiei, din pricina obiceiului atic. Căci adesea se pun cele două negaţii una după alta, 69r în locul unei negaţii, ca în cazul lui „nu cumva să nu faci", în loc de „să nu faci", şi altele de acest fel.

p. 19b30. ***Acestea aşadar, aşa cum se spune în*** Analitice, ***sînt astfel rînduite.*** Trebuie ştiut că, după cîte reies din exprimarea aceasta, *Analiticele* sînt anterioare lucrării de faţă; căci el afirmă: ***aşa cum se spune în Analitice.*** Trebuie luat „se spune" ca: „s-a spus"; şi a folosit pe „se spune" ca avînd drept ţintă să scrie despre lucrurile acelea.

p. 19b31. ***La fel se comportă lucrurile chiar dacă afirmaţia este a unui nume universal.*** Întrucît pe toate cîte le-a spus mai sus le-a aplicat în cazul propoziţiilor nedeterminate suplimentar, el spune acum că acelaşi lucru se va întîmpla şi în cazul celor determinate suplimentar.

p. 19b35. ***Numai că pot să nu fie laolaltă adevărate cele aşezate în diagonală. Însă uneori se întîmplă să fie.*** Am spus şi în cursul capitolului că există o deosebire între propoziţiile determinate suplimentar şi cele fără determinaţie. În cazul celor nedeterminate suplimentar, cele aşezate cruciş (căci pe

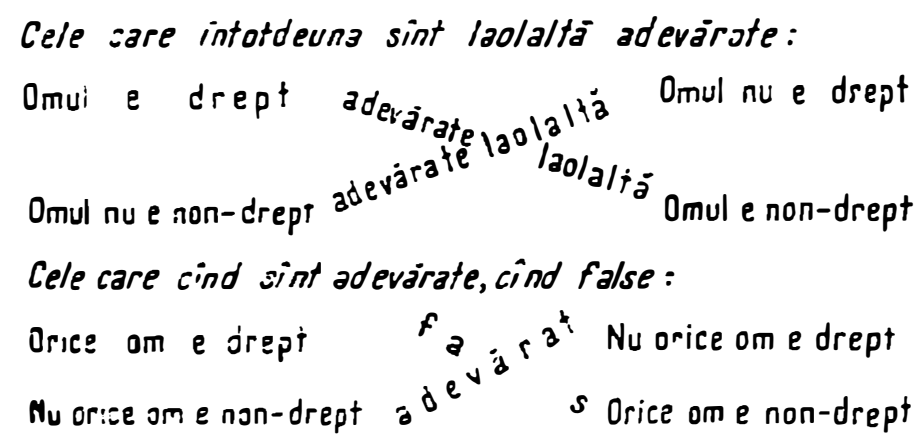

Mai restrins	*Omul e drept*	Simple	*Omul nu e drept*	mai larg
mai larg	*Omul nu e nedrept*	Privative	*Omul e nedrept*	mai restrins
mai larg	*Omul nu e non-drept*	Prin metateză	*Omul e non-drept*	mai restrins

acestea le numește el *în diagonală*) sînt întotdeauna laolaltă adevărate, pe cînd în cazul celor determinate suplimentar, una dintre cele încrucișate adevereşte, cealaltă e falsă. Acest lucru îl dă el de înțeles prin spusa de față.

p. 17^{b}37. *Altele însă, dacă se adaugă ceva pe lîngă non-om ca subiect.* De vreme ce a pus în joc propozițiile cu subiect determinat, acum spune că sînt și alte propoziții, ce au subiect nedeterminat și care alcătuiesc deopotrivă afirmații și negații. Numai că ele sînt deosebite de cele ce au subiect determinat. — Acestea sînt lucrurile pe care le conține capitolul.

(CAPITOLUL 2)

p. 20^{a}3. *La propozițiile unde „este" nu se potrivește, ca în cazul lui „însănătoșește" sau „plimbă", la acestea [verbul] se folosește, astfel pus, ca și cum ar fi adăugat „este"* ș.a.m.d. 66^{r}

Principiul pe care-l înfățișează acum Aristotel a fost înțeles de unii dintre interpreți în sensul că el ar fi spus: așa cum avea loc o implicație și o rînduire a propozițiilor la care „este" era al treilea, enunțul suplimentar, la fel are loc o implicație și rînduire a propozițiilor în care în loc de „este" luăm un alt verb, ca de pildă în „omul cel drept se plimbă". Faptul însă că acest lucru nu e adevărat este evident; căci nu e vorba de o propoziție pe baza celui de-al treilea enunț suplimentar, ci aici subiectul este cel compus. Este într-adevăr cu neputință ca un alt verb să se enunțe astfel în chip suplimentar, ca al treilea. El a precizat-o aci, spunînd-o și în *Analitice*, cum o vom afla cu voia Domnului. Alții declară că lucrul cercetat aci este ca în propozițiile în care „este" e considerat virtual, de pildă ca în „Socrate se plimbă" (căci aci se adaugă virtual „este"; într-adevăr reducerea verbului la participiul respectiv se face 165

cu verbul „este", ca „Socrate se plimbă" redus la „Socrate este plimbător"), unde aşadar se ajunge astfel la „Socrate este plimbător, Socrate este non-plimbător", deci negaţia este o afirmaţie. Iar el spune că este negaţie. Însă acest lucru merită să fie analizat aci. Într-adevăr, ce ar face ca „omul este non-drept" să fie o afirmaţie iar „omul este non-mergător" să nu fie una? — Noi însă vom spune că, întrucît a menţionat în chip stăruitor şi a stabilit chiar un exemplu pentru propoziţiile ce au subiectul nedeterminat şi care sînt alcătuite numai din predicat şi subiect, ca de pildă „non-omul este", „orice non-om este" şi, la fel, pentru propoziţiile alcătuite din predicat, subiect şi enunţul suplimentar ca al treilea, „non-omul este drept", „orice non-om este drept", temîndu-se ca nu cumva să presupună cineva... şi, socotind că determinaţia suplimentară de „orice" la numele de om este aceeaşi, şi va forma atunci pentru afirmativa „orice non-om este drept" negaţia „nu orice om este drept", nerespectîndu-se de fel negaţia „nu" la subiect, — aşa fiind, el spune că nu trebuie să se facă astfel negaţia, ci trebuie să se respecte particula negativă la subiect, aşa cum era în afirmaţie, şi să se facă negaţia „nu orice non-om este drept", sau „orice non-om nu este drept". Căci „orice" [ca adjectiv], aşa cum s-a spus mai sus, nu semnifică o natură universală, cum semnifică „vieţuitor raţional muritor" pe om, ci semnifică acest lucru cum că, universal fiind subiectul, predicatul revine tuturor celor de sub subiect. Şi el a dat exemple evidente.

Apoi, de vreme ce în exemplul precedent nu era cuprinsă universal negativa, cea care spune că „nici un om nu e drept", el cercetează care propoziţie e implicată de aceasta. Şi arată că e afirmativa universală obţinută prin metateză. Fie negativa simplă „nici un om nu e înaripat"; prin ea este implicată „orice om este non-înaripat". Însă uneori şi afirmativa particulară este implicată de negativa particulară. „Un om este drept", afirmativă particulară, „nu orice om este drept", negativă particulară. În acest fel a arătat Aristotel, asupra exemplelor, care propoziţie este implicată de o alta. În schimb Proclus ne oferă o metodă generală pentru aflarea lor [a implicaţiilor]. Iar metoda este aceasta: cînd ai în faţă o propoziţie, păstrează acelaşi subiect şi aceeaşi cantitate, dar schimbă

calitatea şi predicatul. Calitatea, în felul următor : dacă propoziţia propusă e afirmativă, prefă-o într-o negativă, şi invers, dacă e negativă, prefă-o în afirmativă. Însă predicatul îl schimbi astfel încît, dacă e determinat, îl faci nedeterminat, şi invers, dacă e nedeterminat îl faci determinat. Atunci deci cînd vei păstra cantitatea aceeaşi, de pildă dacă e particulară, tot particulară şi dacă e universală, universală, iar subiectul e acelaşi, dar dacă vei schimba calitatea şi predicatul, vei găsi pe deplin propoziţia implicată. De pildă, fie propoziţia universală : „orice om este vieţuitor". Să păstrăm subiectul, adică „om", să păstrăm cantitatea, dar să schimbăm calitatea, în plus şi predicatul, făcînd propoziţia „nici un om nu este non-vieţuitor", ceea ce exprimă acelaşi lucru cu propoziţia propusă. La fel se va petrece şi în cazul altora dintre propoziţiile suplimentar determinate : atît prin afirmative sînt implicate negativele, după metoda aceasta, cît şi prin negative afirmativele. În schimb în cele nedeterminate suplimentar, prin afirmaţii sînt implicate negaţii, însă nu şi invers, prin negaţii afirmaţii ; căci s-a arătat cum că afirmativa prin metateză este mai restrînsă decît negativa simplă, şi în chip firesc nu o implică. Într-adevăr faptul că particularul este implicat de universal nu îngăduie [implicaţia prin negativ]. — Pe acestea le cuprinde cercetarea de faţă.

p. 20ª23.[1] *E evident însă că şi în cazul celor singulare, dacă se face negaţia adevărată faţă de întrebare, este adevărată şi afirmaţia. De pildă, oare Socrate e înţelept? Nu. Atunci Socrate e non-înţelept.*

Încheind argumentarea despre implicaţia propoziţiilor, el înfăţişează aci un alt principiu rezultînd din cele spuse. Dar mai întîi să tratăm despre nedumerirea ce s-a ivit în cadrul schemei privitoare la implicaţia propoziţiilor ; după aceea vom afla şi pe cele ce rezultă din ele. El spunea aşadar, în schemă, că afirmativa prin metateză, nedeterminată suplimentar, este mai restrînsă decît negativa simplă. Aceea era „omul este non-drept", şi el spunea că este mai restrînsă decît negativa simplă „omul nu este drept". O dovedea în felul următor : lua predicatul compus şi arăta că, în cazurile cînd propoziţia este adevărată, cealaltă nu este, în speţă negativa simplă. Astfel încît din acestea se deduce că negaţia simplă este mai universală decît afirmaţia

prin metateză. De pildă, fie afirmaţia prin metateză care spune „copilul este om non-drept", care e adevărată şi potrivită. Fie şi negaţia care spune „copilul nu este om drept". Ea e falsă. Aşa încît aceasta e mai universală, pe cînd afirmativa prin metateză e mai particulară. În felul acesta fără îndoială a dovedit-o. Noi însă declarăm că nu se deosebeşte de fel, după sens, negaţia simplă de afirmaţia prin metateză, fie că predicatul e compus, fie că nu. Căci dacă dovedim că în cazurile cînd una din ele e adevărată este întru totul şi cealaltă, şi cînd una e falsă e întru totul şi cealaltă, atunci e limpede că nu se deosebesc între ele. Într-adevăr după cum se dovedeşte că, dacă în cazurile asupra cărora se enunţă omul se enunţă şi caracterul de rizător, noţiunile se echivalează — de aceea şi se convertesc una cu alta, fără a lăsa loc nici unei deosebiri — tot aşa se intîmplă şi în cele propuse. Mai întîi, însă, să precizăm că predicatul în propoziţii este fie simplu fie compus; iar exemplele sînt evidente. Fie deci pus, acum, în ambele propoziţii predicatul simplu, şi să facem cercetarea propoziţiilor în ce priveşte întreaga materie şi pentru întreg timpul. Fie „copilul este non-drept", afirmaţia prin metateză, în cazul materiei contingente şi al timpului prezent; la fel, „copilul este non-înaripat", în cazul materiei imposibile şi al timpului prezent. Amîndouă aceste propoziţii s-au dat ca adevărate. „Copilul este fiinţă non-respiratoare", afirmaţie material necesară şi la timpul prezent, este falsă. Să rostim acum şi negaţiile simple, la cea dintîi „copilul nu este drept", la a doua „copilul nu este înaripat". Şi aceste negaţii sînt adevărate. Cea de a treia, „copilul nu este fiinţă ce respiră", e falsă. Deci am dovedit că, în cazurile în care a fost adevărată afirmaţia prin metateză, a fost adevărată şi negaţia simplă, iar în cazurile în care prima a fost falsă, a fost şi cealaltă. De vreme ce am vorbit despre propoziţiile care au predicat simplu, să vorbim şi despre cele care au predicat compus. Însă ajunşi aci cu argumentul, să precizăm în plus, mai întîi, că particula negativă „nu" suprimă întreg predicatul. Iar acest lucru e evident. Căci dacă s-ar spune că negaţia suprimă de pildă pe „drept", în ce priveşte pe Socrate, în spusa că „Socrate nu este om drept", iar pe „om" nu-l suprimă, înseamnă că există într-un fel afirmaţie,

într-altul o negaţie despre acelaşi lucru (căci le-a suprimat ca fiinţînd ambele, în parte însă nu le-a suprimat) aşa încît cu necesitate vor exista alte două negaţii ale acelei afirmaţii. Într-adevăr, dacă n-a suprimat decît pe „drept", păstrîndu-se „om", atunci mai este nevoie de o altă negaţie pentru suprimarea lui „nu". Şi, fie vor fi două negaţii pentru o singură afirmaţie, ceea ce este cu neputinţă (căci am spus că una singură înfruntă contradictoriu pe una singură), fie nici afirmaţia de la început nu reprezenta o singură propoziţie, ci două. La fel se întîmplă însă şi cînd „nu" se alătură predicatului care e compus, ca în „Socrate este non-om drept": nu suprimă doar pe „om", ci spune în întregime cum că nu este nici om, nici drept. Să ne întoarcem deci asupra temei propuse şi să luăm predicatul compus, aşa cum spuneam. Rostesc afirmaţia prin metateză „copilul este non-drept". Oare e falsă ori adevărată? Dar şi aceasta e falsă, şi cea privitoare la materia imposibilă, de speţa „copilul este non-înaripat". Ba şi în cazul materiei necesare, cînd însă devine şi adevărată: „copilul este non-piatră nu lipsit de suflet"; căci aci este adevărată, întru cît nu e nici piatră nici lipsit de suflet. Acum, după afirmaţiile prin metateză, să rostim şi negaţiile simple, în cazul celor trei modalităţi ale materiei, predicatul fiind compus. De pildă „omul-copil nu este drept", „omul-copil nu este înaripat", „copilul nu este piatră lipsită de suflet". Dacă, acum, se găseşte că, în cazul oricărei materii 66r
şi al oricărui timp, ele sînt adevărate şi false laolaltă [ca primele], atunci este limpede că ele nu se deosebesc întru nimic. Să indicăm însă şi eroarea tezei celor ce spun că afirmaţia prin metateză este mai particulară decît negaţia simplă. Să dovedim lucrul aşa. Ei au luat predicatul compus şi l-au divizat, declarînd că putem spune „copilul este om non-drept"; aci spun adevărul, deoarece copilul este om, dar nu e drept. În schimb dacă aş spune „copilul nu este om drept" mă înşel; căci aci s-a suprimat din copil şi faptul de-a nu fi om şi cel de a fi drept. Astfel că una e falsă, alta adevărată. Am arătat însă cu anticipaţie cît de absurdă e teza: într-adevăr cum e posibil ca negaţia „nu", a întregului predicat, să cadă la mijloc şi să suprime o parte, pe cealaltă nu?

Cei care susţin că afirmaţia prin metateză, în cazul celor 169
fără determinaţie suplimentară, este mai restrînsă decît negaţia

universală au susținut și într-astfel că negația particulară prin metateză este mai cuprinzătoare decît afirmația universală simplă. De pildă, în a doua schemă se găsește propoziția „orice om este drept", universal afirmativă simplă. Pe linia dreaptă se găsește cea opusă contradictoriu, care spune că „nu orice om este drept", negativa particulară. Din nou, sub afirmativa universală simplă este pusă negativa particulară prin metateză, cea care spune că „nu orice om este non-drept". Pe linia dreaptă e așezată universal afirmativa prin metateză, care i se opune contradictoriu, anume „orice om este non-drept". S-a susținut că negativa particulară prin metateză este mai cuprinzătoare decît afirmativa universală simplă. Dar pe lîngă acestea nu au invocat regula lui Proclus cum că, dacă vrei să găsești care e implicația unei propoziții propuse, trebuie să menții subiectul
[illegible] și cantitatea, însă să schimbi predicatul și calitatea. Iar propoziția aceea este pe deplin una echivalentă cu prima și implicată o dată cu ea. În plus, întrucît în cazul propozițiilor cu determinare suplimentară, potrivit cu regulile de mai sus, și afirmațiile sînt implicate de negații, și negațiile de afirmații, de vreme ce deci aci se găsește „orice om este drept", înseamnă că în chip evident este implicată prin ea, după regulă: „nici un om nu este non-drept". Într-adevăr, am păstrat atît cantitatea cît și subiectul, schimbînd însă predicatul și calitatea, de vreme ce acolo [verbul] este determinat, aci nu. Așa încît prin universal afirmativa simplă este implicată universal negativa prin metateză. S-a susținut însă că și particular negativa prin metateză este mai cuprinzătoare decît universal afirmativa simplă și că e implicată de aceasta. Așadar s-a găsit că atît universal negativa prin metateză cît și cea particulară au aceeași capacitate, dacă ambele sînt implicate de universal afirmativa simplă. Dar cum se poate ca particulara să fie echivalentă cu universala? Rezultă că, fie regula nu e adevărată, fie nu sînt mai universale propozițiile amintite prin metateză și suplimentar determinate, decît propozițiile simple menționate.

Însă merită să fie cercetat în ce sens a spus Aristotel: „Atunci cînd se adaugă „este", enunțul suplimentar ca un al treilea, opozițiile se rostesc în două feluri. E evident că sînt
170 patru enunțuri. Dintre acestea patru, două se vor comporta,

față de afirmație și negație, potrivit cu înserierea sau implicația lor, ca negațiile, celelalte două nu". Noi însă declarăm că nu rezultă astfel nimic imposibil. Aristotel nu spune că enunțurile se vor comporta astfel potrivit cu ce e mai universal sau ce e mai particular, nici că lucrul trebuie gîndit în acest sens, ci a spus-o înțelegînd numai implicația propozițiilor. Căci așa cum negația privativă, cea de pildă că „omul nu este nedrept", e implicată de afirmația simplă care spune că „omul este drept" ... În prezentarea din *Analitice* a spus că întrebarea trebuie să poarte asupra întregei contradicții. În schimb Alexandru, aplecîndu-se asupra celor de aci, a spus că întrebarea trebuie să poarte asupra fiecăreia dintre părțile contradicției. Și întrucîtva ei spun același lucru; numai că, este mai lămurită întrebarea privitoare la o parte a contradicției. Într-adevăr, cel întrebat poate, în fața unui aceluiași lucru, să-l înfrunte și să răspundă fie da, fie nu. Căci dacă cineva ar rosti întregul acesta: „este oare sufletul nemuritor sau muritor"?, iar acelălalt ar răspunde fie „da" fie „nu", atunci ar fi nelămurit pentru care parte a contradicției a fost dat răspunsul. Astfel că, aci, Jamblichos ar trebui preferat lui Alexandru. Căci, după Jamblichos, acela ce pune întrebarea, chiar dacă rostește o singură propoziție întreabă totuși virtual cu privire la întreaga contradicție. Spunîndu-se „este sufletul nemuritor?", se concepe pe deplin și cealaltă parte, cum că e muritor. „Astfel încît, fie că se întreabă printr-o singură propoziție, fie prin întreaga contradicție, este același lucru". Și o spune pe bună dreptate: numai că Alexandru trebuie acceptat într-o mai largă măsură din motivele arătate. — Cu aceasta, se încheie capitolul.

(CAPITOLUL 3)

p. 21[a]6. *Cum trebuie procedat, o vom spune îndată. Dintre predicate și cele despre care ele se enunță, toate cîte se spun prin accident, fie despre același lucru, fie despre altul, nu vor fi ceva unitar* ș.a.m.d.

Spuneam, în capitolul anterior, că filozoful înfățișează un dublu principiu, pînă la urmă, prin care analizează dacă cele spuse în chip specific pot fi întotdeauna rostite simultan, sau dacă uneori pot fi, alteori nu; de asemenea, dacă cele spuse

în comun pot fi rostite întotdeauna și separat sau uneori pot fi, alteori nu. Cu alt prilej, el a declarat că cele rostite în chip propriu pot uneori fi și spuse simultan, nu însă întotdeauna, pentru ca să nu sfîrșim prin a greși ori a pălăvrăgi, întinzîndu-ne și rostind vorbe de prisos. Care anume sînt acestea, am și aflat-o. Acum, așadar, ne dă regulele cînd anume este posibil ca cele enunțate în comun..., să nu fie ambele accidente, sau unul accident altul substanță, sau unul mai general, celălalt mai particular. Dacă însă se întîmplă ca unul să fie mai general, celălalt mai particular, nu trebuie ca predicatul particular să stea înaintea celui mai general, chiar dacă ambele se enunță sinonimic despre un același [subiect]. Să dăm pentru toate acestea, dacă putem, exemple corespunzătoare. Ambele accidente, ca: „albul se plimbă", „albul este muzician". Într-adevăr, chiar dacă ar fi cîndva adevărată propoziția care spune că „albul se plimbă", totuși, de vreme ce una e definiția albului și alta cea a plimbătorului și a muzicianului, nu poate fi vorba de o singură propoziție. La fel, fie unul dintre termeni substanță, altul accident; de vreme ce definiția substanței și a accidentului sînt diferite, cum de pildă în spusa „omul se plimbă" una e definiția omului, alta cea a plimbătorului, din acest motiv nu e vorba de o singură noțiune; căci se poate ca plimbatul să fie separat de om. În al treilea rînd și pe lîngă acestea, atunci cînd ambele se enunță sinonimic, ca faptul de a fi biped și cel de a fi viețuitor, pentru om, și cînd se pune înaintea particularului generalul, adică viețuitor înaintea bipedului, atunci este cu neputință să se alcătuiască o singură propoziție din cele două, din „omul este biped" și „omul este viețuitor", anume să se spună că „omul este viețuitor biped". Cînd însă am face invers și am pune înainte ce este mai particular, atunci nu e cu neputință. Căci în om este implicat faptul de a fi biped, iar în biped e implicat viețuitorul. În rațional este de asemenea implicat viețuitorul; și putem găsi alte exemple de acest fel. Acestea deci, cu privire la prima îmbinare.

Răsturnată față de această teză este problema: cînd anume e cu putință ca lucrurile spuse simultan să fie rostite și separat. Căci nu întotdeauna e cu putință așa ceva. De pildă
172 pot rosti întregul „liliacul este și nu este pasăre", „eunucul este

și nu este bărbat"; dar a separa acestea și a spune că liliacul este pasăre, că eunucul este bărbat, nu pot s-o fac, de vreme ce orice pasăre are aripa despicată. Se întîmplă același lucru în celălalt caz, și în multe altele. De aceea el ne dă o regulă și cu privire la această împletire, cînd anume este posibil ca cele spuse simultan să fie rostite și separat. El spune că, ori de cîte ori o formulare nu se opune în chip vădit altei formulări, cum era la faptul de a fi pasăre și de a nu fi (căci aci în chip vădit o formulare combate contradictoriu pe cealaltă), sau cînd o formulare nu se dovedește a combate contradictoriu pe cealaltă, dar în sensurile, respectiv în definițiile celor formulate, se găsește contradicția, atunci nu e cu putință ca cele spuse simultan să fie și separat. De pildă, în cazul cadavrului pot spune întregul acesta „cadavrul este un om mort", dar nu pot spune separat „cadavrul este om"; căci aci, o expresie nu combate contradictoriu pe alta (ce opoziție au într-adevăr cadavrul și omul?), însă definițiile lor se combat: definiția omului este, să spunem, de viețuitor rațional, pe cînd cadavrul nu este nici viețuitor, nici rațional, ci mai degrabă neviețuitor nerațional; și altele de acest soi. La acestea se adaugă încă un mod: cînd anume nici formulările nu dovedesc a se combate, nici definiția formulării, dar cînd în propoziția compusă se va afla enunțul suplimentar, ca al treilea, sau cînd verbul de existență se enunță accidental despre subiect, atunci nu este posibil să se facă separația și o singură enunțare. De pildă, fie spuse pe de o parte „rău ca purtare", pe de alta „bun la meserie", care să aibă rînd pe rînd întîietate. Pot să spun astfel „Simon este bun cizmar" ca întreg, sau „Simon este cizmar bun", dar nicidecum „Simon este bun". În prima enunțare „este" se predica prin accident despre Simon, iar nu în sine. La fel, în „Homer este poet", se enunță prin accident despre Homer, deci nu pot spune că „Homer este". Căci verbul „este", de existență, atunci cînd se enunță ca atare și nu ca un enunț suplimentar în al treilea rînd, semnifică existența lucrului chiar. Un alt exemplu cît se poate de lămurit pe care l-a dat și el, poate fi adus: „ne-ființa este părelnică". Acest lucru îl pot rosti în întregul lui, căci „este" se enunță, pentru neființă, prin accident. În schimb nu e cu putință să se spună că neființa este; avem într-adevăr

convingerea despre nefiinţă nu că este, ci că nu este. — Cu acestea, el pune capăt celei de a treia secţiuni.

p. 21ª32. *În ce priveşte însă non-existentul, nu e adevărat să se spună, prin simplul fapt că este luat în consideraţie, cum că este cera; căci consideraţia asupră-i nu e că este ci că nu este.* Trebuie ştiut că există o ipoteză a lui Platon în sensul că universul acesta constă din realităţi şi nefiinţă. El a numit nefiinţă, adică materie, faptul de nu a fi nimic din cele ce sînt în act. Aristotel deci spune că nefiinţa este părelnică; nu cum că este, ci tocmai că avem părerea despre ea că nu este. — Pe acestea le conţine capitolul.

ÎNCEPUTUL SECŢIUNII A PATRA

(CAPITOLUL 1)

p. 21ª34. *Acestea fiind precizate, trebuie cercetat cum se comportă între ele negaţiile şi afirmaţiile* ş.a.m.d.

În această secţiune filozoful are drept ţintă să discute despre propoziţiile cu cîte un mod, cercetînd următoarele două probleme, întîi, cum se nasc negaţiile pornind de la afirmaţii, iar al doilea, care este implicaţia acestor propoziţii. Noi însă, înaintea exegezei cuvînt cu cuvînt, vom cerceta mai întîi ce înseamnă mod şi cîte moduri sînt, şi în ce sens diferă modul de aşa-numita materie; în al doilea rînd, care e numărul unor astfel de propoziţii. Să începem cu primul punct. Mod, aşadar, este adausul, respectiv cuvîntul ce semnifică felul cum revine predicatul subiectului. Determinaţia suplimentară preciza cantitatea (s-a spus într-adevăr că determinaţia suplimentară este adausul semnificînd în ce măsură revine subiectului predicatul), pe cînd modul defineşte calitatea. Modurile sînt într-un fel nelimitate şi de neprecizat ca număr, totuşi în linii mari se reduc la patru, care sînt: necesarul, imposibilul, contingentul, posibilul. Într-adevăr, orice ar spune cineva, indică întru totul, fie modul necesităţii, ca faptul că soarele se mişcă veşnic (căci aci „veşnic", chiar dacă nu reprezintă un mod propriu zis, totuşi joacă rolul de mod al necesităţii; într-
174 adevăr soarele se mişcă în chip necesar), fie indică modul con-

tingent, ca în „Socrate se plimbă frumos" (căci frumos dă de înţeles modul contingent), fie indică modul posibil, ca în „Socrate iubeşte mult" (căci „mult" semnifică aci posibilul), fie indică imposibilul, ca atunci cînd spunem că „Socrate e cu neputinţă să fie înaripat". Aşa dar acestea sînt cele patru moduri, şi nu încape loc pentru un altul, aşa cum au închipuit unii dintre interpreţii lui Aristotel, din spusa acestuia în Analitice cum că orice propoziţie este fie a existentului, fie a existentului necesar, fie a existentului contingent. Căci ei au socotit şi modul existentului... Însă că e cu neputinţă să fie un mod al existentului, este limpede şi din cele stabilite de Aristotel, şi după adevăr. Din cele stabilite de Aristotel însuşi, fiindcă nicăieri în scheme el n-a menţionat existentul, ci numai patru moduri; iar după adevăr, fiindcă prima diferenţă în sînul propoziţiilor este că ele sînt fie cu mod fie fără de mod. Propoziţia de mod o numeşte Aristotel existentă, aşa cum vom vedea, cu voia Domnului, la *Analitice*, cînd se va vorbi despre conversiunea propoziţiilor. Pe de altă parte modul diferă de materie prin aceea că materia se manifestă laolaltă cu tipul respectiv de propoziţii, cum s-a spus, pe cînd modul se adaugă din afară. De pildă, spunîndu-se „Socrate e vieţuitor" s-a manifestat totdeodată şi faptul material că este necesar; dacă însă spun că Socrate este în chip necesar vieţuitor, atunci s-a pus din afară „în chip necesar", adică modul. De aceea ele sînt şi în dezacord adesea: dacă materia e necesară pe cînd modul nu este, propoziţia va fi găsită falsă. De pildă în „omul este vieţuitor" materia e necesară; dacă însă alătur modul contingent de propoziţia necesară şi spun: „omul este în chip întîmplător vieţuitor", atunci fac ca această propoziţie să fie falsă. Într-adevăr contingentul semnifică ceea ce nu este dar poate să se ivească. — Cu acestea se încheie primul punct.

Al doilea punct era: care este numărul unor astfel de propoziţii. Se ivesc aci 1296 propoziţii, din cauza următoare. Modul se găseşte, fie în propoziţiile alcătuite numai din subiect şi predicat, ca în „Socrate se plimbă în chip întîmplător, respiră în chip necesar", şi în cele de acest fel, fie în propoziţiile alcătuite din subiect, predicat şi enunţul suplimentar ca al treilea. Iar atunci cînd se găseşte în propoziţiile 72v

alcătuite numai din subiect şi predicat, afirmaţiile variază în patru feluri. Să presupunem deci acest lucru, pe care el însuşi îl spune literal, cum că, atunci cînd negaţia „nu" nu este ataşată de mod, se alcătuieşte o afirmaţie. Este necesar deci ca ambii termeni să fie : sau determinaţi sau nedeterminaţi, ori ca unul să fie determinat, celălalt nedeterminat. Iar aceasta în două feluri. Căci fie subiectul e determinat iar predicatul nedeterminat, fie predicatul e determinat iar subiectul nedeterminat. Iar atunci cînd, la fel, este cercetat modul, în propoziţiile alcătuite din subiect, predicat şi enunţul suplimentar ca al treilea, afirmaţiile variază în opt feluri. Căci e necesar ca cei trei termeni, predicatul, subiectul şi enunţul suplimentar, ca un al treilea (acum este presupus şi termenul de enunţ suplimentar, ca al treilea), să fie : sau determinaţi, sau toţi trei nedeterminaţi, sau unii determinaţi, alţii nedeterminaţi. Iar din nou, dintre ei, sau extremii sînt determinaţi iar mediul nedeterminat, sau invers extremii nedeterminaţi iar mediul determinat, sau primii doi determinaţi, ultimul nedeterminat, sau invers, ultimul determinat, primii nedeterminaţi, sau primul determinat iar ultimii doi nedeterminaţi, sau invers, primul nedeterminat, ultimii doi determinaţi. Exemplele pentru acestea sînt cît se poate de evidente de dat, celui ce ar dori-o. Aşadar printre propoziţiile alcătuite numai din subiect şi predicat erau 4 afirmaţii, dar acum s-au ivit 8, în cazul celor alcătuite cu enunţul suplimentar ca al treilea. Astfel că pînă acum vor fi 12. Aceste 12 propoziţii le vom multiplica prin propoziţiile de acolo, respectiv cele 4 tipuri de propoziţii afirmative, vreau să spun cea singulară, cea fără determinaţie suplimentară, cea cu determinaţie suplimentară şi cea cu determinaţie suplimentară universală. Atunci cele 12 propoziţii, înmulţite cu patru, pe baza acestora din urmă, vor da 48. Aceste 48, înmulţite pe baza tripartiţiei timpului, vor da 144. Din nou acestea vor fi înmulţite pe baza tripartiţiei materiei, dînd 432. La rîndul lor aceste 432, înmulţite după cele trei moduri, vor da o mie două sute nouăzeci şi şase. Spunem însă numai trei moduri, dat fiind că modul posibilului se spune mai general, atît cu privire la necesar cît
76 şi la contingent, divizîndu-se în aceste două moduri. Cel ce se

divide nu este nimic dincolo de diviziunile sale, iar acesta e motivul pentru care spunem că sînt doar trei moduri, necesarul, contingentul și imposibilul. S-au produs astfel în chip firesc 1296 afirmații de-ale acestor propoziții. La acestea se adaugă și celelalte afirmații de la secțiunea a 2-a și a 3-a. Cele din secțiunea a 2-a erau 72, produse de propozițiile alcătuite doar din predicat și subiect, iar cele din secțiunea a 3-a, produse de propozițiile alcătuite din subiect, predicat și enunțul suplimentar ca al treilea, erau 144. Așadar adăugînd pe acestea 216 din secțiunea a 2-a și a 3-a celor 1296 obținem, ca afirmații, 1512. Iar întrucît este evident că sînt tot atîtea negații cîte afirmații, înseamnă că toate negațiile și afirmațiile, respectiv toate propozițiile pe care ni le înfățișează, în cartea aceasta, filozoful vor fi în număr de 3024. — Iar astfel, cu voia Domnului, se încheie și punctul 2 și capitolul de față.

(CAPITOLUL 2)

p. 21ª 34. *Acestea fiind precizate, trebuie cercetat cum se comportă între ele negațiile și afirmațiile* ș.a.m.d.

Spuneam în capitolul precedent că în aceasta de-a 4-a secțiune se tratează despre propozițiile cu mod, cercetîndu-se următoarele două probleme : întîi, în ce fel se produc negațiile 73v
din afirmații, în al doilea rînd, care sînt implicațiile unor astfel de propoziții, cercetîndu-se la punctul 1 cui trebuie atașată negația „nu", dacă trebuie modului, lui „este", sau pur și simplu verbului. Căci în cazul altor specii de propoziții alăturăm negația „nu" de verbul a fi. Într-adevăr, dacă n-am face aceasta, s-ar găsi cazuri cînd afirmația ar fi laolaltă falsă cu negația. Astfel, pentru afirmația că „lemnul este om alb", o afirmație falsă, dacă am face negația „lemnul nu este om alb", am obține-o drept adevărată ; dacă însă am spune : „lemnul este om non-alb", am arăta că și aceasta e falsă, laolaltă cu afirmația. Căci o asemenea negație spune acest lucru, cum că lemnul este om, numai că nu este alb, ceea ce pentru oricine e fals. Pe drept cuvînt deci alăturăm negația „nu" de „este", făcînd negativa : „lemnul nu este om alb". Deci rămîne de văzut dacă nu cumva și în cele de mai jos trebuie alăturată 177

negaţia „nu" lui a fi, spre a face din afirmaţia „e posibil să fie" negaţia „e posibil să nu fie". Iar el spune că e cu neputinţă să se facă astfel; mai întîi — ceea ce am spus adesea — fiindcă rolul principal aci îl are modul, iar negaţia „nu" trebuie să-i fie alăturată lui; căci pe acela vrem să-l suprimăm, şi anume felul, în speţă calitatea. Într-adevăr, afirmativa declară, de pildă, că se întîmplă ca omul să se plimbe ;noi urmărim să suprimăm modalitatea şi să spunem că nu întîmplător se plimbă. Deci primul motiv este că negaţia „nu" trebuie să fie alăturată părţii principale, aşa cum s-a spus adesea. Al doilea motiv este că, nefăcîndu-se astfel negaţiile, se va găsi că sînt adevărate laolaltă afirmaţia şi negaţia, ceea ce e cu neputinţă. Dacă spun „e posibil ca haina să fie tăiată", „e posibil să nu fie tăiată" amîndouă sînt adevărate, în cazul materiei contingente. Dacă însă spun „e posibil ca haina să fie tăiată", „nu e posibil să fie tăiată", una din propoziţii e pe de-antregul adevărată, cealaltă falsă. Deci la fel cum se întîmplă în cazul posibilului, e evident că va fi şi în cazul contingentului, al necesarului şi al imposibilului. Iar la fel şi în cazul afirmaţiilor prin metateză. — Aşa se încheie punctul 1, privitor la felul cum trebuie făcute negaţii din afirmaţii, în cazul propoziţiilor cu mod, şi anume că negaţia „nu" trebuie alăturată modului.

Al doilea punct este cel în care se înfăţişează implicaţia unor astfel de propoziţii prin trei scheme. Prima schemă este aceasta.

E posibil să fie	Nu e posibil să fie
se întîmplă să fie	nu se întîmplă să fie
nu e imposibil să fie	e imposibil să fie
nu e necesar să fie	e necesar să fie
E posibil să nu fie	Nu e posibil să nu fie
se întîmplă să nu fie	nu se întîmplă să nu fie
nu e imposibil să nu fie	e imposibil să nu fie
nu e necesar să nu fie	e necesar să nu fie

El aşează în prim rînd afirmativele posibilului şi contingentului, spunînd „e posibil să fie", „se întîmplă să fie". În linie dreaptă pune drept a treia negaţia imposibilului, spu-

nînd „nu e imposibil să fie", iar drept a patra pune negaţia simplă a necesarului, spunînd „nu e necesar să fie". Apoi, pe a doua tablă, în continuare, pune afirmaţiile prin metateză „e posibil să nu fie", „se întîmplă să nu fie", iar a treia, negaţia prin metateză a imposibilului, care sună „nu e imposibil să nu fie", şi a patra, iarăşi, negaţia prin metateză a necesarului, care sună „nu e necesar să nu fie". Apoi în dreptul primei table pune negaţiile „nu e posibil să fie", „nu se întîmplă să fie", pe urmă afirmaţia care sună „e imposibil să fie" şi a patra, afirmaţia prin metateză a necesarului, care sună „e necesar să nu fie". Pe a patra tablă pune întîi negaţiile „nu e posibil să nu fie", „nu se întîmplă să nu fie", apoi „e imposibil să nu fie", afirmaţia prin metateză, şi a patra, afirmaţia necesară simplă, „e necesar să fie" [v. inf., p. 182]. După ce a instituit astfel schema, el poate să explice bine celelalte propoziţii şi implicaţiile lor. O deosebire însă face numai contradicţia imposibilului, întrucît afirmaţia e implicată prin negaţii, iar negaţia prin afirmaţii. În plus, negaţia lui „e necesar să nu fie" nu este „nu e necesar să fie", ci cea aşezată jos pe diagonală, care sună „nu e necesar să nu fie". El corectează deci această schemă 74v
în schema a 2-a şi pune astfel contradictoria pe linia dreaptă, cum făcuse şi cu [schema] imposibilului. Dar cum săvîrşeşte el aceasta, o vom afla, cu voia Domnului, în cadrul altei cercetări.

p. 21a 38. *Într-adevăr, dacă e vorba de îmbinări, se opun între ele ca fiind contradictorii* [ş.a.m.d.] Trebuie ştiut că spune *dintre cele îmbinate* aci, în loc de „dintre propoziţii".

p. 21b 3. *Căci dacă despre orice este adevărată sau afirmaţia sau negaţia, atunci ar fi adevărat să se spună că lemnul, de pildă, este om non-alb.* În locul acesta, cîţiva au făcut presupunerea că negaţia simplă este mai generală decît afirmaţia prin metateză, întrucît este fals, după cîte spune, că „lemnul este om non-alb", în schimb e adevărat să se spună că „lemnul nu este om alb", căci se suprimă întregul. Dacă însă vom păstra întreg predicatul şi nu-l vom îmbucătăţi, e evident că şi această [propoziţie] va fi găsită adevărată, la fel cu negaţia simplă, cum am spus-o şi mai sus.

p. 21^{b} 14. *Iar raţiunea este* (prin *raţiune* înţelege aici „cauza"), *că tot ce e astfel posibil* [ş.a.m.d.] El vorbeşte aici despre ce este mişcat, în cazul contingentului; căci acesta se întîmplă să nu fie veşnic în act, pe cînd ce e mişcat în cazul necesarului este veşnic în act. Într-adevăr noi spunem că e posibil ca soarele să se miște mîine, nu în sensul că îl concepem ca mişcîndu-se cîteodată, alteori nu, ci ca fiind veşnic în act şi mişcat.

p. 21^{b} 17. *Dar e cu neputinţă ca despre un acelaşi lucru să fie adevărate spusele opuse* [ş.a.m.d.]. Acest lucru îl afirmă el aci, că este cu neputinţă ca o contradicţie privitoare la un acelaşi lucru să fie laolaltă adevărată ori falsă într-un acelaşi timp. Este însă evident că nu-l preocupă aci orice formă a unor astfel de propoziţii. Căci în cazul propoziţiilor determinate suplimentar, acest lucru nu e întotdeauna... a fi laolaltă adevărate, în cazul că vom face negaţia alăturînd determinaţiei suplimentare negaţia „nu"; ci uneori sînt adevărate laolaltă, în cazul cîte unei materii, ca într-al celei contingente, alteori nu sînt laolaltă adevărate, ca în cazul necesarului. Căci este adevărat să se spună că „orice om este cu necesitate vieţuitor", dar e fals să se spună că „nu orice om este cu necesitate vieţuitor". Aşa încît, în cazul necesarului, adevărul şi falsitatea se distribuie. Dar în cazul contingentului ele nu o fac: căci este falsă şi propoziţia „se întîmplă ca orice om să se plimbe" şi cea care spune
75- „se întîmplă ca nu orice om să se plimbe", în cazul unui răstimp determinat, evident. Dacă e vorba însă de un timp nedeterminat, e evident că amîndouă sînt adevărate. Pe de altă parte dacă rostesc cealaltă negaţie „nu se întîmplă ca orice om să se plimbe", spun ceva adevărat dar şi un neadevăr. Căci acest lucru înseamnă că „se întîmplă să nu se plimbe orice om", şi nu rostesc altceva decît că e cu neputinţă ca orice om să se plimbe. În concluzie, în cazul unor astfel de propoziţii trebuie ca particula „nu" să fie luată pentru şi alăturată de mod, fie că e vorba de o propoziţie determinată suplimentar, fie că nu; căci [doar] astfel se va produce contradicţia.

p. 21^{b} 22. *Dacă primul lucru este cu neputinţă* [ş.a.m.d.]
180 Pe care îl declară cu neputinţă? Faptul că cele două propoziţii,

afirmaţia şi negaţia, respectiv contradicţia, trebuie să fie adevărate în cazul unui aceluiaşi lucru.

p. 21[b] 26. *Căci, după cum în cazurile de mai sus „a fi" şi „a nu fi" erau adausuri* [ş.a.m.d.] El spune adaus în loc de „cuvînt suplimentar şi nu subiect". — Pe acestea le cuprinde capitolul.

(CAPITOLUL 3)

p. 22[a] 38. *Cît despre „e necesar", trebuie văzut cum stau lucrurile cu el. Este evident că nu se comportă aşa, ci contrariile sînt cele ce se implică, pe cînd contradictoriile îşi sînt străine* ş.a.m.d.

Adoptînd, în prima schemă, teza că negaţia simplă a necesarului este implicată de afirmaţiile posibilului, contingentului şi de negaţia imposibilului, el cercetează aci dacă a adoptat-o pe bună dreptate. Într-adevăr, s-ar părea că afirmaţia simplă e implicată de propoziţiile menţionate, vreau să spun de cele două afirmaţii, a posibilului şi a contingentului, şi de negaţia imposibilului. Faptul că afirmaţia e implicată, mai degrabă decît negaţia, îl precizează printr-o teză auxiliară, ce face demonstraţia prin aşa-numita dovadă a imposibilului. Teza este următoarea. Afirm că propoziţiei „e necesar să fie", afirmativă, îi urmează cea care spune că „e posibil să fie". Dacă celălalt declară că nu-i urmează aceasta, atunci, deoarece la fiecare este adevărat fie să afirmi fie să negi, va urma propoziţia „nu e posibil să fie"; şi deoarece această propoziţie „nu e posibil să fie", are drept implicată propoziţia ce sună „nu se întîmplă să fie" şi cea care sună „e imposibil să fie", atunci cu necesitate afirmaţiei simple a necesarului, celei care spune că „e necesar să fie", îi vor urma cea care sună „nu se întîmplă să fie" şi „e imposibil să fie"; ceea ce este absurd. Şi iarăşi, de vreme ce afirmaţiei „e imposibil să fie" îi urmează „e necesar să nu fie", iar cineva ar putea spune că „nu e posibil să fie" urmează lui „e necesar să fie", atunci se va găsi că şi propoziţia „e necesar să nu fie" e implicată de propoziţia „e necesar să fie"; ceea ce e imposibil. Prin urmare, „nu e

posibil să fie" nu urmează lui „e necesar să fie", ci afirmaţia, adică „e posibil să fie", astfel încît negaţia şi afirmaţia posibilului să nu fie în situaţia de a urma unei aceleaşi propoziţii. Iarăşi, de vreme ce necesarul este determinat şi dacă faptul de-a fi posibil înclină şi într-o parte şi în alta (căci el înseamnă şi a fi necesar şi a fi contingent), neapărat patru fiind propoziţiile necesarului — vreau să spun: afirmaţia simplă, negaţia simplă, afirmaţia prin metateză şi negaţia prin metateză — atunci s-a dovedit că afirmaţia simplă nu urmează ca în schema 1 [p. 178], deoarece s-a demonstrat că afirmaţia posibilului urmează afirmaţiei necesarului. Însă nici afirmaţia prin metateză, cea care spune că „e necesar să nu fie", nu poate urma lui „e posibil să fie". Căci s-a stabilit că ea e implicată de negaţii. Va fi concepută deci, ca implicată de propoziţiile amintite, negaţia prin metateză, care sună: „nu e necesar să nu fie". Într-adevăr aceasta e adevărată şi în ce priveşte pe „e necesar să fie", şi este mai generală decît cea din urmă şi nedeterminată.

E posibil să fie	Nu e posibil să fie
Se întîmplă să fie	nu se întîmplă să fie
nu e imposibil să fie	e imposibil să fie
nu e necesar să nu fie	e necesar să nu fie
E posibil să nu fie	Nu e posibil să nu fie
se întîmplă să nu fie	nu se întîmplă să nu fie
nu e imposibil să nu fie	e imposibil să nu fie
nu e necesar să fie	e necesar să fie

Rămîne deci să se schimbe ordinea şi să se treacă propoziţia „nu e necesar să fie", negativa simplă, care se afla în locul 4 al schemei 1, în locul al 8-lea, iar în locul ei, adică într-al patrulea, să se aducă negaţia prin metateză, cea care spune că „nu e necesar să nu fie". Într-adevăr aceasta din urmă se şi opune contradictoriu celei aşezate în dreapta, în speţă afirmaţiei prin metateză, care spune că „e necesar să nu fie". — Implicaţiile propoziţiilor se produc în acelaşi fel ca la propoziţiile posibilului, adică în sensul că sînt aşezate la dreapta, iar contradictoriile nu mai sînt separate, ca în schema 1. În

75

182

acest loc figurează şi a doua schemă. Filozoful ridică problema din nou şi cu privire la aceasta, rezolvînd-o şi înfăţişînd cea de-a treia schemă, a propoziţiilor ce se implică pe bază de adevăr. Felul cum face el aceasta îl vom afla, cu voia Domnului, într-altă parte.

p. 22^{b} 3 *Pricina însă pentru care necesarul nu face consecuţia în acelaşi mod cu celelalte* [ş.a.m.d.]. Aci indică o cauză anumită pentru care contradictoria nu e asociată contradictoriei, ci faptul de a fi celui de a nu fi. Şi trebuia mai întîi să ne spună care este propoziţia necesarului şi cea implicată cu adevărat, iar astfel să indice cauza prin care se produce o asemenea implicaţie. El însă a intervertit ordinea şi mai întîi rosteşte cauza pentru care implicaţia este aceasta, iar aşa, schimbînd numai două propoziţii, prezintă ordinea exactă. Căci rînduise sus negaţia simplă a necesarului, la început, împreună cu cele două simple, pe cînd acum o pune jos, împreună cu cele prin metateză. Iar negaţia prin metateză a necesarului o rînduieşte invers, cum s-a arătat pe baza teoriei.

p. 22^{b} 7. *Aşa încît, dacă acelea sînt la fel cu „poate să fie" şi „nu poate", ele se comportă pe bază de contrarietate* [ş.a.m.d.]. Acest lucru îl spune aci filozoful, cum că [1] necesarul nu se mai comportă la fel, ci în chip contrariu.

p. 22^{b} 11. *Într-adevăr a fi necesar implică pe a fi posibil; dacă nu, ar urma negaţia.* Aci el începe să facă aceea ce spuneam în consideraţiile noastre şi vrea să arate că propoziţiei „e necesar să fie" îi urmează cea care spune că „e posibil să fie". Căci dacă nu-i urmează aceasta, atunci îi va urma cu necesitate negaţia, care spune că „nu e posibil să fie", deoarece la un astfel de mod se pune în general problema să afirmi sau să negi. Iar el conclude pe baza reducerii la imposibil, cum spuneam, că propoziţia „e posibil să fie" urmează întru totul celei ce spune „e necesar să fie". — Pe acestea le conţine capitolul.

[1] Dacă imposibilul se comportă la fel, ca realitate, cu ce nu e posibil. (Nota ediţiei Academiei din Berlin.)

p. 22b 29. *S-ar putea pune problema dacă lui „e necesar să fie" nu-i urmează „poate să fie"* ş.a.m.d.

După ce arătase în schema a 2-a că posibilul urmează necesarului (căci dacă nu este aşa, spunea el, atunci în chip necesar rezultă negaţia, care spune „e posibil să nu fie aşa" sau „nu e posibil să fie", ceea ce de fiecare dată e cu neputinţă de spus în cazul necesarului) acum se întreabă cum ar putea spune cineva că posibilul urmează necesarului. Într-adevăr posibilul înclină şi de o parte şi de alta: ceea ce poate fi tăiat poate şi să nu fie; în schimb necesarul e determinat. Cum poate urma determinatului nedeterminatul? El soluţionează deci această nedumerire trecînd-o pe seama omonimiei, în sensul că posibilul e spus diferit, iar un [anumit] posibil urmează necesarului, dar în alt înţeles posibilul nu urmează necesarului. Însă în general posibilul poate fi luat din clasificări, ca fiind spus în diferite feluri. Posibil se spune fie potrivit cu aptitudinea, cum s-ar spune că un copil poate deveni grămătic, fie după posesiunea unui caracter, independent de faptul că e în putere ori în act şi fără ca acela căruia nu-i revine în act să dispară, aşa cum de pildă umbletul revine celui ce umblă, dar separîndu-se umbletul nu dispare cel ce merge. Acesta se numeşte „necesarul pe bază de ipoteză", predicatul putînd reveni subiectului. Sau [se mai spune posibil] cînd actul revine, potrivit cu caracterul posedat... iar el revine celor generate şi pieritoare ... Iar dacă revine celor generate şi pieritoare, atunci lucrul căruia îi revine el piere de-a binelea de îndată ce actul se separă. De pildă focul este ceva generat şi pieritor; iar atunci cînd el există, e necesar să-i revină căldura, pe cînd atunci cînd dispare actul său, respectiv căldura, dispare şi focul de-a binelea, laolaltă cu căldura. Pe de altă
77r parte [actul] revine celor veşnice, aşa cum spunem că mişcarea revine veşnic soarelui; căci soarele se mişcă neîncetat. Aşa încît un fel de posibil, anume cel raportat asupra veşnicului... sau atunci cînd predicatul revine în chip absolut subiectului, ceea ce se şi numeşte necesar prin ipoteză. Aceste două înţelesuri ale posibilului, deci, pot să urmeze necesarului;
184 celelalte înţelesuri însă nu o fac neapărat. Astfel [trebuie spus]

neîntîrziat că posibilul aşa-zis pe bază de capacitate nu urmează necesarului; într-adevăr haina poate fi tăiată ori nu, dar nu se taie pe de-a întregul necesar ori nu. La fel, copilul poate să devină grămătic, dar şi să nu devină. Aşadar acest posibil nu urmează necesarului, aşa cum am zice că în chip necesar urmează vieţuitorul din om. Căci despre întreg vieţuitorul, noi spunem că urmează omului, ca fiind substanţă, însufleţit, capabil de senzaţie, dar nu spunem şi că orice vieţuitor urmează din om. Într-adevăr, chiar dacă vieţuitorul raţional urmează din om, nu o face şi cel neraţional. Interpretul cărţii spune, cred, că teorema este evidentă. Căci întotdeauna cînd cele principale nu se convertesc cu cele ce urmează, în chip necesar ce e mai general urmează lucrului principal, dar nu potrivit cu oricare dintre părţile sale ci ca întreg. De pildă, în spusa că „omul este vieţuitor", omul este luat ca principal, vieţuitorul ca următor lui; şi dacă ceva este om, este în întregime vieţuitor, nu dacă ceva e vieţuitor este în întregime om. De vreme ce, deci, anteriorul şi următorul nu se convertesc, acesta dă urmare primului nu potrivit cu oricare din părţile sale, ci ca întreg, cum spuneam. Căci şi vieţuitorul este o substanţă însufleţită, capabilă de senzaţie, după cum e omul. Iar acestea se pot spune despre toate. Întrucît el a arătat că posibilul e mai general decît necesarul, el răstoarnă rînduiala schemei şi aşează deasupra propoziţiile necesarului, puse jos, iar pe celelalte le lasă la locul pe care-l au.

E necesar să fie	Nu e necesar să fie
nu se întîmplă să nu fie	se întîmplă să nu fie
nu e posibil să nu fie	e posibil să nu fie
e imposibil să nu fie	nu e imposibil să nu fie
E necesar să nu fie	Nu e necesar să nu fie
nu se întîmplă să fie	se întîmplă să fie
nu e posibil să fie	e posibil să fie
e imposibil să fie	nu e imposibil să fie

Cauza pentru care e făcut aşa a dat-o el însuşi: cele particulare şi principale se rînduiesc întotdeauna înaintea celor ce urmează din ele şi mai generale. Al doilea motiv, spune el, 77v 185

este că necesarul se referă numai la ce este veşnic, pe cînd posibilul şi la el, şi la cele de sub naştere şi pieire; iar întrucît acelea sînt superioare celor născute şi pieritoare, este firesc ca şi în schemă propoziţiile necesarului să fie rînduite înaintea celor ale posibilului. Pentru acestea el şi face o clasificare, spunînd că, dintre realităţi, unele sînt doar în act, cum sînt substanţele divine, altele atît în putere cît şi în act, cum sînt toate cele născute şi pieritoare, iar altele numai în putere, cum este aşa-zisa materie informă. — Cu acestea, el a pus capăt cercetării privitoare la propoziţii. Iar aci se încheie teoria de faţă.

p. 23ª 11. *Iar această din urmă capacitate figurează numai la cele ce se mişcă* [ş.a.m.d.]. El pare a numi „capacitate" aptitudinea care este pe deplin separabilă de ce e în act, cum este în cel aşezat aptitudinea de a umbla. De aceea ne şi spune că ea se află în cele mişcate, adică în cele ce stau sub naştere şi pieire, capabile să se mişte ori nu, în timp ce actul lipsit de o asemenea putere îl pune ca fiind în cele veşnice. De aceea, în continuare, va arăta că actul este anterior faţă de putere, prin faptul că lucrurile veşnice sînt anterioare celor născute, unde se află virtualul. Chiar dacă deci ar fi în cele cereşti virtualitate, ea totuşi nu e aceasta, ci e cea îmbinată cu actul.

p. 23ª 18. *Şi într-adevăr, necesarul şi non-necesarul sînt poate un principiu* [ş.a.m.d.]. Aci, de vreme ce a arătat că posibilul este mai general decît necesarul, şi pe de altă parte trebuie să rînduiască drept ulterioare pe cele implicate, ca fiind generale faţă de realităţile particulare principale, el numeşte principii şi pune drept prime propoziţiile necesarului.

p. 23ª 23. *Iar unele sînt acte fără a fi în putere, cum sînt substanţele prime.* Pentru cazul substanţelor prime, adică al celor veşnice, el spune că sînt aceleaşi puterea şi actul; şi pe drept cuvînt, de vreme ce nu se poate întîlni la ele o putere lipsită de act.

p. 23ⁿ 24. *Pe cînd altele, cele care sînt anterioare prin natură, dar posterioare în timp, sînt în putere* [ş.a.m.d.]. El declară anterior prin natură actul faţă de putere, cum e desăvîrşitul faţă de nedesăvîrşit şi ce e mai de preţ faţă de ce e lipsit de preţ; iar în timp el îl declară posterior, în măsura în care orice act reiese dintr-o virtualitate prealabilă. — Pe acestea le conţine capitolul. 73r

ÎNCEPUTUL SECŢIEI V

(CAPITOLUL 1)

p. 23ª 27. *Este oare contrară negaţiei afirmaţia, sau afirmaţiei afirmaţia?* ş.a.m.d.

Ţinta lui Aristotel cu privire la propoziţii a fost atinsă iar capitolul 4 a luat capăt. În schimb cercetarea ce vine acum nu e întru totul a lui Aristotel, ci a fost scrisă ca un exerciţiu de gîndire. Aşa se face că şi Porfir, scriind o întinsă interpretare a acestei lucrări, nu a socotit vrednic de luat în consideraţie spre clarificare capitolul de faţă. Totuşi, fie că este fie că nu e al lui Aristotel, vom lămuri cele ce sînt disctuate în el. Problema este următoarea: pentru o propoziţie oarecare, adevărată ori falsă, şi două propoziţii în conflict cu ea, care anume are putere mai mare de combatere: afirmaţia contrară ori negaţia proprie? Autorul acestei probleme arată că negaţia proprie combate mai puternic o asemenea propoziţie. Însă el mută problema cercetată, din planul vorbirii în cel al gîndirii. Căci la fel cum se comportă lucrurile în cazul gîndirii, adică al vorbirii intime, la fel va fi şi în cazul vorbirii rostite. Iar mai întîi, el determină care sînt judecăţile contrare şi care nu sînt, ci doar par să fie. El spune aşadar că acelea par să fie judecăţile contrare care sînt gîndite cu privire la lucruri contrare: „înţelepciunea e ceva bun, înţelepciunea e ceva rău". După precizarea aceasta, el îşi propune să dovedească teza în discuţie prin cinci argumente. Primul argument, pe bază de predicate, este următorul. Întîlnim o judecată care gîndeşte existentul ca existent, de pildă că binele este bun, binele este folositor, binele este de urmărit, binele este de preferat, şi toate cele de acest soi. Dar întîlnim şi o altă judecată, care proclamă drept 16r

existent ce nu există... că „binele este de evitat, binele este nefolositor, binele nu e bun"; iar aceasta dă existentul drept neexistent. El spune, atunci, că nici o judecată dintre cele gîndite nu e de socotit că ar fi combătută de cele ce gîndesc existentul ca existent, ci existentul ca inexistent, cum de pildă prin propoziţia „binele este bun" e combătută propoziţia „binele nu este bun". Faptul însă că acest lucru nu are în el necesitate, poate fi recunoscut din ce urmează. Într-adevăr adesea, cum am spus, s-a stabilit că un lucru e contrar unuia singur; însă a nu fi bun introduce şi pe rău, şi pe nefolositor, şi faptul că e de evitat, şi nenumărate altele. Se vor găsi deci nesfîrşit de multe [predicate] care să combată un singur lucru. Că după cum non-alb înseamnă şi negru, şi galben, şi cenuşiu, şi roşu, şi albastru, şi toate celelalte culori intermediare, iar dacă s-ar spune că non-albul apare lîngă alb* s-ar găsi multe ce se opun unuia singur, la fel se întîmplă şi în cazul celor ce discutăm.

Al doilea argument este pe baza în-sinelui şi al accidentului. Noi ştim, spune el, că aceea ce în sine combate mai puternic in-sinele decît o face accidentul. Într-adevăr dacă am avea acestea două, albul în sine şi albul prin accident, şi alte două, negrul în sine şi negrul prin accident, este limpede că negrul în sine e cel care se opune albului în sine şi nicidecum negrul prin accident. Aşadar judecata care susţine că binele nu este bun în sine, combate judecata care concepe că „binele este bun", pe cînd cea care spune „binele este rău" e prin accident. Este deci limpede că negaţia proprie combate mai puternic afirmaţia.

Al treilea argument este, pentru el, cel pe bază de sim-
79 plu şi compus, anume că simplul combate simplul, compusul combate compusul. Dacă deci „binele este bun" e ceva simplu şi „binele nu e bun" de asemenea simplu, iar „binele este rău" e îmbinat, atunci „binele nu este bun" combate mai puternic pe „binele este bun" decît judecata care socoteşte că „binele este rău". Iar cele două argumente [din urmă] au acelaşi gînd şi felul lor de a combate e acelaşi. Căci este greşit să se spună

---

* Textul e defectuos. (Nota ediţiei româneşti.)

că propoziţia „binele este rău" e compusă, pe cînd „binele nu este bun" ar fi simplă. Într-adevăr, e limpede că nu spunem aci „simplu" şi „compus" potrivit cu rostirea expresiilor. în sine sau pe bază de accident, ci potrivit cu sensul, de vreme ce autorul pune în joc problema în cazul judecăţii, respectiv al vorbirii în sine. Dacă deci, spunîndu-se că „acest lucru este rău", „acesta e negru" se semnifică extremul, iar extremul e definit, pe cînd „nu este bun" şi „nu este negru" semnifică nu doar extremele ci şi intermediarii, atunci e limpede că acestea din urmă sînt în mai mare măsură îmbinate şi compuse decît judecăţile care spun că „binele este rău" şi „albul este negru".

Al patrulea este argumentul pe bază de replică. Într-adevăr el spune că, dacă asupra oricărui lucru este adevărat sau să se afirme sau să se nege ceva şi dacă în chip necesar adevereşte sau afirmaţia sau negaţia proprie lui, nefiind cazul să se invoce în nici o materie afirmaţia contrară, atunci e evident că, aşa cum stau lucrurile în cazul altor propoziţii care nu au drept contrară afirmaţia contrariului (trebuie într-adevăr ştiut că, dacă predicatul este fie o substanţă, fie o mărime, fie altceva ce n-are contrariu, înseamnă că nu se poate rosti afirmaţia contrariului, pe cînd negaţia corespunzătoare poate fi rostită, ca de pildă „omul este un vieţuitor, omul nu este un vieţuitor", „linia este de trei coţi, linia nu este de trei coţi"), la fel se va întîmpla şi cu celelalte — cum spuneam — care aduc o contrarietate în propoziţii. Iar faptul că acest argument e întemeiat, se vede prin raportarea la unu, ca aci. Într-adevăr chestiunea cercetată era că, existînd o propoziţie adevărată ori falsă, [în conflict] cu două propoziţii opuse, de care din acestea este ea mai puternic combătută? În cazul deci în care nu există afirmaţie a contrariului, cum să aibă rost problema? De aci se recunoaşte că ea e combătută de negaţia corespunzătoare, şi nu mai stăm să considerăm o altă propoziţie în locul ei. Căci e ca şi cum ai avea, de pildă, doi inamici şi te-ai întreba dacă te combate [unul sau altul] mai mult; în cazul că ar pieri unul, nu ar mai avea rost problema „dacă acela te combate ori nu"; iar la fel se întîmplă şi în cazul de faţă, asupra căruia poartă argumentul al patrulea. Cît despre

al cincilea și alte aspecte în legătură cu un argument eventual nou, le vom afla, cu voia Domnului, într-un alt capitol.

p. 23[a] 40. *Alta* [...] *cum că nu e bun* [ș.a.m.d.]. Această propoziție, care e o afirmativă prin metateză, a fost luată de el însuși, folosită fiind în chip egal. Căci am arătat că nu se deosebesc de fel negația simplă și afirmația prin metateză. De aceea și el, vorbind despre negație, a luat afirmația prin metateză, dîndu-ne astfel de înțeles, negreșit, că nu încape deosebire între ele.

p. 23[b] 3. *A socoti că judecățile contrare se determină prin faptul că sînt ale lucrurilor contrare, este fals.* Aci el înfățișează precizarea suplimentară, care ne spune care anume judecăți sînt contrare și care nu sînt, dar par. Unii dintre interpreți, printre care și Ammonius, au socotit că acesta ar fi primul său argument. Nu este însă așa; căci nu se raportă în vreun fel la chestiunea propusă. — Pe acestea le conține capitolul.

(CAPITOLUL 2)

p. 23[b] 32. *În plus, la fel se comportă* [*judecata*] *că binele e bun cu cea că non-binele nu e bun* ș.a.m.d.

Aceasta este a cincea și ultima problemă, cea mai grea de înfruntat. El ia într-adevăr două antiteze, una ce are subiectul determinat, că „binele este bun", care este o afirmație adevărată, alta cu subiectul nedeterminat, „non-binele nu este bun"; și s-ar putea crede că, așa cum se petrec lucrurile în cazul negației adevărate, al celei care posedă subiectul nedeterminat, la fel va fi în cazul afirmației adevărate, al celei ce posedă subiectul determinat. Să cercetăm deci care propoziție urmează sau suprimă negația adevărată, pe „non-binele nu este bun". Găsim astfel că propoziția care spune că „non-binele este rău" nu combate propoziția rostită; căci se întîmplă ca amîndouă să fie adevărate în unele cazuri, ca la cele ce au o natură pervertită: pot într-adevăr numi răul non-bine. Dar
190 nu o combate nici propoziția care declară că non-binele nu este

rău. Căci aceasta la fel spune adevărul, în cazul celor ce au un caracter intermediar, ca și într-al celor ce, în general, nu sînt făcute să primească bunătatea: de pildă despre piatră, care e un non-bine, pot să spun că nu e un rău, și despre copil de asemenea. Rămîne deci o singură propoziție, cea care spune că non-binele este bun. Căci aceasta combate statornic propoziția negativă rostită, care spune că „non-binele nu este bun". Așadar la fel cum se întîmplă în cazul acestei antiteze, se va întîmpla și cu cealaltă. Propoziția care combate pe „binele este bun" nu e cea care enunță că „binele este rău", ci aceea că binele nu este bun. — Acestea sînt cele cuprinse în al cincilea argument. Însă, mai întîi, spunem împotrivă-i: de unde se poate socoti că implicația unor astfel de antiteze se face ca în cazul celei ce are subiect determinat? În al doilea rînd, că s-au pus în cercetare lucruri neomogene între ele. Într-adevăr, termenul subiect fiind nedeterminat, va exista indiferență și în ce privește cele implicate de el, în timp ce termenul determinat va avea o implicație întru totul determinată. Cum să se socotească deci că au aceeași implicație [consecuție] opoziția determinată și cea nedeterminată? Iar acestea sînt cele susținute de argumente. De vreme ce însă nu s-a luat nicidecum, în argumentul de față, determinația suplimentară universală, fie cea afirmativă, fie cea negativă, ci numai articolul, el face o precizare în plus și spune că nu se deosebește întru nimic a pune în joc articolele și determinația suplimentară universală; căci a spune că binele este bun, prin ce se deosebește de spusa „dacă orice lucru e bun el este bun"? La fel se va întîmpla și în cazul negației. Într-adevăr, cînd articolele nu indică o relație, fie că sînt singulare fie că sînt plurale, ele introduc întru totul determinația suplimentară universală. Căci același lucru este, dacă există zece oameni, să spui „adu-mi oamenii", și „adu-mi toți oamenii"; la fel cu „omul se plimbă" și „orice om se plimbă". Dacă însă lucrul e dinainte cunoscut și indică o raportare, atunci nu mai încape echivalență. Cînd unii dintre poeți sau dintre retori s-au folosit și de determinație suplimentară, laolaltă cu articolul, le-au pus în joc pe amîndouă fie în vederea măsurii, fie într-a ritmului, așa cum a făcut-o Demostene în „Discursul despre coroană", spunînd „Mai întîi

mă rog la zei, tuturor zeilor şi tuturor zeiţelor". Într-adevăr, dacă ar fi spus „zeilor", folosindu-se de articol, nu mai era cazul să adauge şi determinaţia suplimentară, vreau să spun pe „tuturor". Ammonius însă declară că articolul nu are întru totul puterea determinaţiei universale, iar aceasta ar fi evident, spune el, din visul istorisit de Homer, în care spune:

El porunci să porneşti cu întreagă oştirea-narmată
(Hom., *Il.*, II, 28 [Murnu 28])

unde, nefiind de ajuns articolul, a adăugat pe „întreagă"; de unde s-a şi născut amăgirea, în cazul lui Agamemnon. Noi însă spunem că aci nici nu există articolul, şi că în chip firesc a adăugat pe „întreagă", adică determinaţia universală: căci propoziţiile fără determinaţie suplimentară echivalează cu cele particulare. Aşa încît, după cum s-a spus, dacă articolul nu indică o relaţie, el introduce întru totul determinaţia suplimentară universală, în cazul că aceasta nu e adoptată fie în vederea ritmului, fie într-a măsurii.

După ce spune acestea, el îşi îndreaptă argumentarea asupra judecăţii şi adaugă că nu e vorba de nici o deosebire dacă se spun aceleaşi lucruri cu privire la judecată şi la vorbele rostite. Într-adevăr, vorbirea rostită este simbol al stărilor sufleteşti, şi aşa cum se petrec lucrurile în ce priveşte judecata [din cuget] la fel se petrec şi în ce priveşte vorbele rostite. Apoi, de vreme ce a susţinut, în ultimul argument, că niciodată nu sînt laolaltă adevărate contrariile, ca „non-binele este rău" şi „non-binele este bun", — ca şi cum i-ar obiecta cineva „de unde e evident că nu sînt adevărate laolaltă contrariile?" — el stabileşte în chip silogistic despre contrarii că sînt opuse, iar cele opuse nu pot fi simultan; deci nu pot exista simultan nici contrariile. Această concluzie o adoptă drept premisă şi spune: „Dacă le e cu neputinţă contrariilor să existe simultan, dar se întîmplă, în legătură cu cele de care vorbim — non-binele şi răul — cele ce spuneam, atunci este cu neputinţă ca ele să fie contrarii". Cu acestea pune capăt chestiunii în discuţie.

p. 23[b] 32. *În plus, la fel se comportă [judecata] că binele*
192 *e bun cu cea că non-binele nu e bun.* Trebuie ştiut că şi aici,

așa cum menționam în discuția anterior redată, afirmația este cu precădere cea care posedă subiectul nedeterminat,pe bază de metateză. Iar el însuși a luat-o pe aceasta în locul negației. De aceea pe drept ni se și spune că aceste propoziții nu diferă de fel între ele prin semnificație.

p. 23^{b}36. *Într-adevăr, nu este în fapt cea care spune că e rău ; ele ar putea fi simultan adevărate.* El a spus „ar putea", de vreme ce, la lucruri indiferente, cea care spune „rău" e falsă, pe cînd la lucrurile cu caracter rău ambele sînt adevărate. Cu aceasta se încheie capitolul.

Cu voia Domnului, am ajuns cu bine la capătul lucrării lui Aristotel *Despre interpretare.*